

מלאכת אוכל נפש

שיטות הראשונים במלאכות שקודם לישא ובאפשר מערב יו"ט

שיטת רש"י

עי' רש"י ריש פ' אין צדין מש"כ שאין היתר במלאכת אוכל נפש אלא כשא"א לעשותה מבעו"י ולכן מבואר במשנה שם שצידה אסורה ביו"ט. **ועי' ר"ן על הרי"ף** שנסתפק בדעתו אם הוא איסור דאורייתא או מדרבנן. **ובפנ"י** הביא שברש"י בעירובין דף ל"ט ע"ב גבי האי בר טביא דאיתצד ביום טוב כתב להדיא דצידת צבי ביום טוב אסור מדאורייתא, עי"ש.

עד"ז מבואר בתוס' במגילה דף ז' ע"ב, דאוכ"נ שאינו מתקלקל אם יעשהו מאתמול אסור מדאורייתא לעשותו ביו"ט. אמנם מבואר שם בתוס' דלא ילפי' ד"ז מקרא כההיא דמכשירין, וצ"ב. **וביאר במהרש"א** דכיון דליכא תרי קראי לענין אוכ"נ, ממילא אמרינן מסברא שלא התירה תורה אלא באופן שאם יעשהו קודם יו"ט יתקלקל. ועדיין צ"ב, דהא כיון דכשלא יתקלקל אסור, א"כ היינו ממש אפשר מערב יו"ט ואיך יתכן דאוכ"נ ידענו מסברא שלא התירו באפשר מערב יו"ט ואילו מכשירין רק מכח הילפותא.¹

וצ"ל דמכשירין אין ההיתר בהם מכח עצמם אלא רק מחמת האוכ"נ שנכשר על ידם, וממילא לולי הקרא הו"א דהצורך של האוכ"נ מתיר את המכשירין. **ועי' בהגהת סמ"ק** שכתב כעין סברא זו, ליישב מה שהוקשה לו לפי דעתו דס"ל כדעת רש"י דמלאכת אוכ"נ נמי לא שרי אלא בלא אפשר מאתמול, מ"ט התירו שחיקת תבלין היכא דאפשר מאתמול, ותי' דכיון דעיקר התבלין בשביל התבשיל הוא והתבשיל אי אפשר הוא לכך התבלין נמי שרי.²

והנה בפר"ח מבואר דמדאורייתא דוקא באוכ"נ דעדיף מאתמול אסור לעשותו ביו"ט, אבל כשחשבו אם עושהו היום או מאתמול בזה מותר מדאורייתא ואסור מדרבנן. וצ"ב, דבפשוטו ההיתר במלאכת אוכ"נ הוא משום שהצורך אוכ"נ מתיר לעשות את המלאכה וא"כ בין כשהנעשה מאתמול הוא עדיף מהנעשה היום ובין כשהוא שוה אליו, אין כאן צורך אוכ"נ לעשות היום את המלאכה. וצ"ל דהוא ס"ל דאין הצורך מתיר את המלאכה, אלא דמלאכת יו"ט הותרה ומלאכת אוכ"נ נחשבת כמלאכת היום, אלא דכשעדיף לעשות את המלאכה מאתמול והוא דחאה ליו"ט, ודאי לא חשיב מלאכת היום ולכן אסורה. משא"כ אם הוא שווה, אכתי אפשר לחושבה כמלאכת היום מחמת הצורך שהוא בא היום.

¹ ועי' הגהת מהרש"ל על הסמ"ג דכתב דהוה ילפי' או"י בק"ו ממכשירין לולא דמיעט הכתוב מכשירין.

² והנה היה מקום להקשות בכל הני מלאכות דלא התירו בכל גוונא דלא אפשר אלא רק כשנעשה ליום אחד וכדו', מ"ט לא התירו כי היכי דהתירו מכשירין בכל גוונא דלא אפשר. ולהנ"ל הוא מבואר דהתירא דמכשירין הוא משום דהוא נטפל לאוכ"נ, אבל אוכ"נ עצמו כשהוא נעשה לימים רבים אין לו מה שיתיר אותו. ובקהלת יעקב כתב דבאמת גם מכשירי אוכ"נ לא שרי כשהוא נעשה לימים רבים. ועי' משי"ת לקמן בסוגיא דמכשירין דדעת הר"ן בדף ט"ו ע"א בדפי הרי"ף לאסור מה"ט עשית כלי חדש משום שנעשה לימים רבים וכדאסרינן באוכ"נ, ולשיטתו הכא דלא הוצרך לחילוק זה שיהא אופן שמכשירין יהיו מותרים באופן שאו"נ אסור, ורש"י שלשיטתו הוצרכנו לחלק ולומר שמכשירין נטפלים לאוכ"נ ולכן מותר גם דיכת תבלין שאפשר מאתמול, אע"פ שבשאר אוכ"נ לא שרינן אלא כשא"א מאתמול, באמת לא ס"ל כדעת הר"ן שם לענין מכשירין לימים רבים. ואמנם יעוי' בסי' תק"ט בשעה"צ סק"א מש"כ בדעת רש"י בזה ובמה שיתבאר לקמן בד"ז.

כע"ז מבואר ברמב"ן במלחמות שהוקשה לו בדעת רש"י דמפרש טעמא דצידת דגים אסורה משום שאפשר מאתמול, דהלא הדגים דניצודו היום לא היו ניצודים מאתמול וממילא הו"ל כלא אפשר. ואינו מובן, דמ"מ כיון דיכל לצוד דגים מאתמול, א"כ אין כאן צורך אוכ"נ ביו"ט ומ"ט נתיר לו לעשות מלאכה. וע"כ דאין דנים על הצורך אלא דמה שעשה ביו"ט אם היתה אפשרות לעשותו מעריו"ט חשבינן ליה כאפשר מאתמול. **עד"ז** יש לבאר גם במש"כ **בשועה"ר**, דאע"ג דהתירו לתקן שפוד ביו"ט מדין מכשירין שא"א לעשותו מעריו"ט, לעשות שפוד חדש אסור, דאע"ג דלא היה יודע מעריו"ט שישבר לו השפוד ביו"ט, מ"מ שפוד זה שעשה ביו"ט היה יכול לעשותו מערב יו"ט. והביאור הוא כנ"ל דאין הצורך אוכ"נ מתיר את המלאכה אלא שכל שהמלאכה היא מלאכת יו"ט ה"ה מותרת, ובזה ס"ל לרמב"ן דלא דנים על שם המלאכה בכללו אלא על מה שנעשה בפועל וכיון דדג זה שניצוד לא היה אפשר לצודו מאתמול, ממילא ה"ה מלאכת אוכ"נ³. וכן מש"כ הגר"ז יתבאר לפי"ז, דאין אנו דנים על הצורך של הצליה אלא על הדבר שעושה ביו"ט אם היה יכול לעשותו מבערב⁴.

[**ועי' ברמב"ם** פ"א מהל' יו"ט ה"ה שאף הוא נקט כ' דמלאכת אוכ"נ כל היכא דאפשר מאתמול אסור מדרבנן כי היכי דלא אתי לימנע משמחת יו"ט. והיינו כנ"ל דאסור מד"ס גם באוכ"נ עצמו היכא דאפשר. ויבואר בס"ד להלן שיטתו בהרחבה.]

והנה בראשונים הקשו לפירש"י דלא מצינו חילוק בין אפשר ללא אפשר אלא גבי מכשירין ולא באוכ"נ עצמו. אבל לכאורה מקור שיטת רש"י הוא מהא דשבת קל"ד דהקשו מ"ש מגבן דאסרו ביו"ט מלישה דשריא ותירצו דהתם אפשר הכא לא אפשר. ומבואר דמלאכת אוכ"נ נמי תליא באפשר ולא אפשר. אמנם עיקר קושית הראשונים היתה, דאע"ג דמצינו כדבריו בסוגיא דשבת הנ"ל, מ"מ קראי לא מוכחי הכי אלא גבי מכשירין.⁵

³ והיינו בין כשישב לצוד מעריו"ט ולא עלתה מצודתו כלום ובין כשבאמת צד גם מעריו"ט דגים אחרים, דמ"מ מה שצד היום לא יכל לצוד בעריו"ט וממילא הוה מלאכת יו"ט.

⁴ ומ"מ ברמב"ן מבואר שלא כדברי הגר"ז לענין עשיית כלי חדש, דהרמב"ן ס"ל דמה שהיה יכול לעשותו מבעריו"ט לא חשבינן ליה אפשר, דהא הקשה לשיטת רש"י דבאופן שכבר צד מעריו"ט מ"מ מעשה הצידה שעושה ביו"ט לא יכל לעשותו מעריו"ט, ואילו הגר"ז ס"ל דכה"ג חשיב אפשר מאתמול ולכן אסר לעשות כלי חדש ביו"ט אף כשלא היה יודע מבערב שיצטרך לו כגון שנשבר הישן ביו"ט, ודו"ק.

⁵ אמנם ברא"ש מבואר דקשיא ליה עצם מה שחילק באוכ"נ בין אפשר לא"א, וצ"ב מאי משמע ליה ברש"י טפי מהא דשבת קל"ד דלא התירו באפשר מאתמול. ואין לומר דמשמע ליה דרש"י קאי על שם המלאכה דמלאכות מסוימות לא הותרו ביו"ט משום דחשיבי אפשר מעריו"ט ובזה משמע לרא"ש שהוא מדאורייתא, ומשא"כ בסוגיא בשבת דאסרה מקרים מסוימים היכא דאפשר, - דא"כ למ"ל לרש"י למצוא פתרון לצידת הדגים ע"י שיצודו ויניחנו במים, הא בלא"ה י"ל דמלאכת צידה לא הותרה. וע"כ דס"ל לרש"י דרק היכא דבגוונא זו במסויים אפשר מאתמול לא התירו לו, א"כ מה שמענו ברש"י יותר מהגמ'. והיה מקום לומר דהיינו מל' רש"י דהותרו לצורך יו"ט ולא התירו כן היכא דאפשר, דמשמע דהוא הגבלה בעיקר ההיתר. אמנם ל' הרא"ש משמע יותר דהוא מהטעם שרש"י נתן לזה.

ואולי ס"ל להרא"ש דאי משום סוגיא דשבת, לא היה לאסור כאן, דלא חשיב כ"כ כאפשר מעריו"ט, דעכ"פ כיון דבצידה רגילה ודאי לא חשיב אפשר באתמול דמיכמר בישראל, אין לחפש אופנים שיוכל לצודו מבעריו"ט ורק אי מדאורייתא הוא, אזי יש לו למצוא אופנים שאפשר לו לעשותו מאתמול, ודוחק.

וי"ל דהרא"ש מפרש ל' הגמ' אפשר ולא אפשר כמש"כ הרמב"ן והר"ן דהיינו לומר דדרכם לעשות כן לימים רבים, אבל רש"י שפירש כאן משום אפשר ולא אפשר אפי' בדגים, משמע דר"ל כפשוטו, וע"ז קשי"ל.

והנה כ"ז רק אי אסרין להו מדאורייתא. אבל י"ל דרש"י לא אסר אלא מדרבנן. וכבר נסתפק בזה הר"ן, עיי"ש. אמנם בפנ"י הוכיח מרש"י בעירובין דצידה אסורה מדאורייתא עיי"ש, וצ"ע. [ועי' בתוס' רפ"ג מה שדנו אם האיסור לתת לפנייהם מזונות הוא אטו האיסור צידה ומוכח שהוא דאורייתא.]

ועי' מש"כ ראב"ה סי' תשי"ע דאין חילוק בין אוכ"נ עצמו למכשירין, היכא דאפשר מאתמול אסור בשניהם ובלא אפשר מאתמול מותר בשניהם, והא דלא הזכירו בגמ' אפשר ולא אפשר אלא גבי מכשירין, הי"ט משום דמכשירין בד"כ הו"ל אפשר מאתמול ואוכ"נ עצמו בד"כ לא אפשר מאתמול. ולפירושו א"ש רש"י פירש"י אפי' מדאורייתא, דבאמת הוא דין אחד עם מכשירין. וע"ע במש"כ הראב"ה בסי' תשמ"ז בגדר ההיתר באוכ"נ ומכשירין ויב' בס"ד לקמן.

שיטת התוס' והרא"ש

שיטת התוס' בשבת צ"ה והרא"ש להבנת הטור והב"י והגר"א דאלו המלאכות שלא הותרו לצורך אוכ"נ היינו מדרבנן, אבל מדאורייתא הכל שרי לצורך אוכ"נ. אמנם בק"נ נקט בדעת הרא"ש דהוה מדאורייתא ומש"כ הרא"ש דהוה מדרבנן, היינו דמסרו הכתוב לחכמים איזה מלאכות לאסור ואיזה להתיר. ובתוס' רפ"ג כתבו דצידה אסור משום דדמי לקצירה. וצ"ב, דא"כ דוקא צידת דגים שפוסקו ממקום חיותו, ובגמ' מבואר דגם צידת שאר בע"ח אסור ביו"ט. ועי' בתוס' לעיל ג' ע"א ד"ה גזירה (בסופו). וצ"פ דאין כוונתם משום פסיקת חיותו אלא דדמי לקצירה בכך שהוא שלא ברשותו של אדם ועל דרך סברת הרמב"ן או משום דהוה מלאכת ימים רבים כמש"כ שא"ר.

ועי' בק"נ ר"פ א"צ אות ב' מש"כ לבאר פלוג' התוס' שם דמשמע דצידה אסורה מדאורייתא והתוס' בשבת צ"ה בשם ר"י דפירש דכל הני איסור דרבנן הם משום עובדא דחול, דהתוס' בא"צ פירשו הא דאין נותנים לפנייהם מזונות דהוה גזירה שמא יצודם, וע"כ הוכרחו לפרש דצידה אסורה מהתורה דאל"כ הוה גזירה לגזירה. אבל הר"י דס"ל בפי' האורג דהא דאין נותנין לפנייהם מזונות הוא משום דלא חשיב מזונותיהם עליך, א"כ אפשר לומר דצידה לאו דאורייתא הוא כיון דל"ה גזירה אטו צידה וזהו שכתבו התוס' בדף צ"ה דלר"י הכל רק מדרבנן.

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן במלחמות י"ג ע"ב בדפי הר"י הקשה לפרש"י שהכל תלוי באפשר ולא אפשר, כמה קושיות, א' דלא מצינו חילוק בין אפשר ללא אפשר אלא בדין מכשירין לר"י ומשום דיש שני פסוקים ולא באוכ"נ עצמו, ב' דהתירו לדוך מלח ולבקע עצים בקופץ אע"ג דאפשר מאתמול ומלאכות גמורות הן, ג' הרבה פירות יש שבני יומן מעולים הם, ד' דכשיצוד מעריו"ט ויחזור ויצוד ביו"ט צידה אחרת היא, ה' מי שפרש מצודה בעריו"ט ולא ניצודו בה ורק ביו"ט עלתה בידו, לשי' רש"י יש להתירו. [ומשמע דהא פשיט"ל דאפי' פירות הנפגמים אין צד להתיר תלישתם משום א"א מאתמול. ולכאורה מקורם מהא דאסרין פירות הנזרין מגזירת שמא

[ויש להעיר גם בלשון הרא"ש שכתב דרש"י נתן טעם להא דאסור מדאורייתא וכו', והלא בזה אנו דנים אם הוא איסור דאורייתא והיה לו להביא רק את הטעם שכי' רש"י ולומר דמזה מוכח שהוא מדאורייתא. ואולי היה לו גי' אחרת ברש"י ולשון רש"י הוא דהטעם שאסור מדאורייתא הוא וכו'.]

יתלוש, ואי שרי בלא אפשר אי"כ יש להתיר פירות הנושרים בכה"ג. ועי' לקמן בשי' הרמב"ם שהבאנו דברי ראבי"ה בענין פירות הנפגמים, ואפשר דאף לשיטת רש"י י"ל כן, ועיי'.]

ועי' היטב מה שתי' לפי דרכו, והעולה מדבריו, שתי הגבלות בהיתר אוכ"כ, שלא התירה תורה אלא מלאכת הכשרת האוכל, אבל צידת בע"ח שאינן ברשותו וכן עקירת דבר מגידולו וכיו"ב הוה בכלל מלאכת עבודה. וכן לא התירה תורה אלא מלאכת יומו ולא מלאכה שדרכה לימים רבים שמא יתקן מיו"ט לחול. וממילא קצירה וצידה שהם מלאכות שנעשות שלא ברשותו של אדם, נאסרות גם בדברים הנעשים לאותו יום וכגון דגים שהדרך הוא לצודן לאותו יום וכן בקצירת פירות הנפגמים מיום לחבירו. אבל הנאסר משום שנעשה לימים רבים, באופן שהדרך הוא לעשותו ליומו, ודאי אין לאסור מה"ט. וזהו דין ביקוע עצים וטחינת תבלין ומלח שהן מלאכות הנעשות ליום אחד, דבהני שרי מעיקר הדין אלא שחז"ל החמירו משום עובדא דחול לעשותן בשינוי.⁶

ולשיטתו, ביאר בס"פ שני הא דשבת קל"ד דהקשו בגמ' מ"ש מגבן מלישה ומ"ש כיבוי שע"י מיתוק החרדל ממיתוק של בשרא אגומרי ומשני הא אפשר והא לא אפשר, היינו נמי הך סברא גופא, דהני דאפשר מבעו"י היינו שהרגילות ג"כ לעשות מהם הרבה ולכך אסור כטחינת חטים והא דלא אפשר היינו דלכן אין דרך לעשות מהם הרבה ושרי. ולפ"ד, אין לנו מקור לדבר שדרך לעשותו לימים רבים והוא מפיג טעם אי שרי משו"ה לעשותו ביו"ט או לא. אמנם במג"א תק"י סק"א מבואר דס"ל בדעת הראשונים הנ"ל דכוונת הגמ' דבמפיג טעם שרי אף כשדרכו לימים רבים.

עוד עולה מדבריו, דלא מהני שינוי זוטא להתיר מלאכות יו"ט, דכל מה שהתירו בדיכת מלח היינו דוקא משום שכל האיסור הוא משום עובדין דחול ולכן התירו בשינוי. ועוד, דהא גופא הקשה על רש"י מהגמ' גבי תבלין דמבואר דהתירו ע"י שינוי, ומ"ט מתירים מלאכה גמורה בשינוי. ומבואר דעד כמה שהוא בכלל מלאכה גמורה אין לזה היתר בשינוי זוטא. [ולענין שינוי המועיל בשבת להתיר איסור דאורייתא, עי' לקמן בסוגיא דמפרק אי מהני להתיר ביו"ט לגמרי אפילו מדרבנן.]

[ועי' ברשב"א בעבוה"ק שהביא כעין מש"כ הרמב"ן בענין מלאכות הנעשות לימים רבים, אלא שכתב שקצירה שאסרוה היינו נמי מה"ט דרוב פירות הנלקטים נשמרים לזמן מרובה והוה כמלאכה הנעשית לימים רבים. והוסיף לבאר כסברת הר"ן דלקמן דלא חילקו באותה מלאכה ולכן גם פירות הנפגמים מיום א' לחבירו בכלל האיסור, אלא שהוא כתב כן בדאורייתא, שלא חילקה תורה באותה מלאכה.]

ויל"ע לשיטת הרמב"ן דרך הנכלל במלאכת עבודה אסרה תורה, אי נמי מלאכות שנתמעטו מג' מיעוטי, אי"כ המבשל מיו"ט לחול מ"ט לקי הא בישול לאו מלאכת עבודה הוא וגם לא נתמעט כה"ג מהמיעוטים אלא טחינה והרקדה. ועי' בפתיחת הפמ"ג להל' יו"ט ח"א אות ד' שעמד כע"ז בדעת הרמב"ם, ועיי"ש שתי' דודאי מלאכה לצורך מחר הוה מלאכת עבודה דהא לאו מלאכת יו"ט היא, אלא דאפי' מלאכה שהיא לצורך היום, כשהיא מלאכת ימים רבים או שאינו ברשותו של אדם, בכלל מלאכת עבודה היא.

⁶ עי' באבני"ז או"ח סי' נ"ב מש"כ דחולב אסור ביו"ט משום דהוה מלאכת עבודה כיון דהוה דבר חדש שלא היה ברשותו קודם לכן. וצ"ע, דבפשוטו אין כוונת הרמב"ן לזה אלא רק שמלאכה שבטבעה נעשית שלא ברשותו של אדם אלא בחוץ, לא חשיבא מלאכת יו"ט אלא מלאכת עבודה.

שיטת הר"ן

הר"ן על הרי"ף הביא דברי רש"י והרמב"ן וחלק עליהם וביאר באופ"א, דבאמת הירושלמי סובר דטחינה וחברותיה אסורות מדאורייתא ולכן הוצרך לפרש דהא דבית ר"ג דכו בתבלין, היינו משום שינוי. אבל הבבלי לא ס"ל הכי אלא הכל מד"ס הוא דאסור. והטעם, דחכמים חששו במלאכות שהדרך לעשותם לימים רבים שמא יעשה לצורך חול ולכן אסורם. ולא רק באופנים שהדרך הוא לעשות לימים רבים הוא אסור, אלא אפילו אם דבר זה שהוא עושה עכשיו אין דרכו לעשותו לימים רבים, מ"מ כיון דרובה של מלאכה לימים רבים היא נעשית, אסור חכמים לכל המלאכה. **והא דתבלין ומלח**, פירש הר"ן דכיון דאינן נעשים באותו אופן שנעשית טחינת החטים, אין לאסור בזה משום רובה של מלאכה ולכך שרי. אמנם מבואר בגמ' בשבת קל"ד דעכ"פ מדרבנן אסור בכה"ג כל שאפשר לעשותו מבעו"י, אבל בלא אפשר שרי ואי"צ שינוי. וטעם האיסור מדרבנן, עי' בר"ן בפ"ק ואיכא למידק, דכתב שם הטעם משום שאדם עשוי לעשותו לימים רבים ולכן אסורו. ולכאורה צ"ל דאין כוונתו דמחמת זה דנו אותו כדבר הנעשה לימים רבים, דהא בשאר מלאכות הנעשות לימים רבים לא שרינן ליה בגוונא דאי אפשר לעשותו מאתמול, וכן שינוי נמי לא מהני, וגם ברמב"ן מבואר להדיא דטוחן הוא מלאכה הנעשית ליומו ולא לימים רבים ודוחק לומר שנחלקו בזה. אלא ע"כ כוונתו דגזרינן שמא יבא לעשותו לצורך חול. אבל איסור זה מהני ליה שינוי או מפיג טעם.

וזהו ביאור סוגיא דשבת לפי דעתו, דהתם אפשר והכא לא אפשר, היינו באופן כזה שחוששים שמא יבא לעשותו לצורך חול ולמחר, בזה גזרו חכמים שלא יעשה ביו"ט אלא ע"י שינוי או באופן שהוא מפיג טעם.

והנה לא ניח"ל להר"ן לבאר דהבבלי סובר שהוא מדאורייתא ולחלק בין אופן שנעשה לימים רבים לאופן אחר וכמש"כ בעצמו בדעת הבבלי לפי"מ שכתב הוא שהוא מדרבנן. וכן הקשה על הרמב"ן דאי"א לחלק בזה, וצ"ע מ"ט. ואפשר משום דס"ל דעד כמה שהוא מדאורייתא אין לחלק בזה כלל ורק לפי"מ שסובר שהוא מדרבנן אפשר לחלק כן, ודו"ק.

שיטת הרמב"ם

כ' הרמב"ם פ"א מהיו"ט ה"ה כל מלאכה שאפשר לה ליעשות מעיו"ט וכו' אסור חכמים לעשות ביו"ט אע"פ שהיא לצורך אכילה וכו' גזירה שמא יניח אדם מלאכות שאפשר לעשותן מעריו"ט ליו"ט וכו' וימנע משמחת יו"ט. כיצד לא קוצרין ולא זורין ולא טוחנן ולא מרקדין אבל לשין ואופין ושוחטין. וכן מכשירין שיש בהם חיסרון אם נעשו מבערב עושין אותן ביו"ט כגון שחיקת תבלין וכיו"ב. **עוד כ' הרמב"ם** בפ"ד ה"י דביקוע עצים שהתירו בשינוי, טעמא משום דאפשר לבקע מעריו"ט ומה"ט היה להם לאוסרו לגמרי, רק שחששו שימנע מחמת זה מלבשל ויתבטל משמחת יו"ט. ומה שמצאנו שהתירו בכמה מקומות מלאכת אוכ"נ בשינוי, היינו נמי מה"ט. **וכ' הראב"ד** דכוונתו לכאורה לדיכת תבלין, והשיג עליו, דהא ניחא לדעת ר"י אבל לדעת חכמים דלית להו התירא דמכשירין, אי"כ מנ"ל היתר דשינוי במלח וכן היתר דמפיג טעם בתבלין. והראב"ד עצמו פירש דתבלין ומלח וכן עצים עיקר טעמן משום מכשירין הוא, אלא שמסרן הכתוב לחכמים והם אמרו שיש מכשירין שהם כאוכל עצמו והם התבלין והמלח שנכנסים באוכל

עצמו והתירו זה כדרכו וזה על ידי שינוי ואפילו לדעת חכמים וכן לר' יהודה מפני שמספיק למלח בהטייה לדוכה כל צרכה, ובקוע עצים מפני שאי אפשר לאפות ולבשל בלא עצים עשו אותו כדיכת המלח והתירו אותו על ידי שינוי.⁷

ועי' בהשגות הראב"ד על הרמב"ם בפ"ק, דלדבריו דכל האיסור הוא רק משום גזירה דרבנן היכא דאפשר מבעו"י, א"כ תלישת פירות הנפגמים יהיה מותר כיון דא"א מאתמול. ולדבריו לא התירו אלא מלאכה בתלוש. **ועי' ראבי"ה** סי' תשמ"ז שכתב דאין כ"כ פגם מיום א' לחבירו ולא חשיב משי"ה א"א מבעו"י ורק אחר כמה ימים היה נפגמים, וי"ל דהרמב"ם יפרש כהראב"ה.

והנה בפ"ג מהל' יו"ט כי הרמב"ם דמוללין מלילות ביו"ט ולא הצריך שם שינוי, והיינו דפירש את הגמ' בדף י"ג ע"ב שהצריכה שינוי, בשבת דוקא ולא ביו"ט וכדעת הר"י ולא כדעת רש"י. אבל צ"ע דבשלמא להר"י דלא מצינו דס"ל הך איסורא בכל אפשר מבעו"י, א"ש דמותר למלול ככל אוכ"י, אבל להרמב"ם דאית ליה איסור בכל אפשר מבעו"י, מ"ש מלילות שהתיר בכל אופן. וצ"ל כמש"כ הראב"ה בסי' תשמ"ז דמלילות שהוזכרו בגמ' לענין חרדל, איירי בדברים שהדרך לכותשן ולא לאוכלן כמו שהם, ודיכה זו מפגיגה טעם היא וע"כ שרי לעשותה ביו"ט וממילא גם המלילה מותרת ביו"ט, דאין דרך למלול הרבה זמן קודם הדיכה. ועד"ז יל"פ בדעת הרמב"ם.⁸ ויצא לנו מכאן היתר חדש בכ"ד שאין דרך לעשותה זמן רב קודם האכילה דמותר לעשותה ביו"ט. ונוגע לחימום חמים לשתייה, דא"ה להעמיד דוד מים קודם יו"ט, כיון דהדרך הוא לעותו סמוך לשתייה. ובלא"ה אפשר שיש להתיר שם משום מפגי טעם, וצריך לדון בכל מקרה לגופו.

אמנם יל"ע דהראב"ה שכתב כן הוא מפרש דכל דין אפשר מבעו"י, היינו שהדרך לעשותו מבערב וכל מה שהתירו לעשותו ביו"ט היינו דבר דאין דרך לעשותו מבערב אלא ביומו, בין מכשירין ובין אוכ"י עצמו. משא"כ לדעת רש"י שלא פירש כן בדין אפשר, חידוש הוא דאף בגוונא דאפשר מ"מ התירו כשאין דרך לעשותו מבעו"י. ואפשר דמסברא י"ל כן, דכיון דכל ההיתר באוכ"י הוא משום דחשיב מלאכת יו"ט, כל דבר שדרכו לעשותו באותו יום חשיב מלאכת יומו אף כשאפשר מבעו"י.

הכרעת השו"ע והפוסקים

⁷ וצ"ע מש"כ הרמב"ם גבי צידה דטעם האיסור משום מוקצה, עי' בפ"ה ה"ז, מ"ט לא קאמר דאסור משום מניעת שמחת יו"ט. ואיל"פ דלא ס"ל מש"כ רש"י חענין צידת דגים דאפשר לצודו מבעו"י ויניחנו במצודה עד למחר, וס"ל לרמב"ם שאף בכה"ג מפיג טעם קצת וכהר"ן, וממילא כיון דא"א מאתמול ודאי הו"ל להתירו משום אוכ"י, דהרמב"ם כ' כן גם לגבי בהמה וחיה דודאי לא מפיג טעמא כשצדים אותם מבעו"י. ואולי י"ל שאף שאכן אסור לצוד מטעמא דאפשר מבעו"י, עדיף ליה לרמב"ם למינקט טעמא דמוקצה שעפ"י אסורים באכילה בדיעבד בכל אופן משא"כ לטעמא דמעשה יו"ט שרי כשאין לו אחרים.

⁸ ובזה מיושב גם מה שהקשו הראשונים לשי' רש"י דכל מלאכת אוכ"י דאפשר מבעו"י אסור לעשותה ביו"ט, מהא דמותר להוציא סכין לשחוט בה ביו"ט, אע"ג דאפשר להוציאה מעריו"ט. ולהנ"ל י"ל דכיון דאין דרך להוציא הסכין אלא סמוך לשחיטה, לא חשיב אפשר. ומ"מ צ"ע השיעור בזה. ועי' ביה"ל תק"י ד"ה אם רוצה משה"ק על סתימת השו"ע שלא החמיר בברירה שם משום אפשר מבעו"י וישיב באופ"א. אמנם להנ"ל הוא מבואר היטב דלא החמיר בכל דבר שאין דרך לעשותו מבעו"י. אמנם למעשה אין לנו אלא דברי המ"ב. [ומש"כ שם הביה"ל בדעת המאירי דס"ל בכמה מקומות כרש"י דכל אוכ"י החמירו באפשר מבעו"י, לפ"ר לא מצאנו כן במאירי, ואדרבה בסוגיא דמגבן משמע איפכא, דלא ס"ל התם חומרת אפשר באוכ"י, וצ"ע. שו"ר בחידושי המאירי בסוגיא דמלילות דף י"ב ע"ב דמשמע דאזיל בדעת רש"י עיי"ש, וצ"ע.]

והנה בשו"ע הכריע כדעת הראשונים שמלאכות אלו שקודם לישא אסורות מד"ס ושאחר לישא מותרים ולא נאסרו אפילו היה אפשר לעשותן מאתמול. והרמ"א הביא שיש מחמירים שגם מלאכת אוכ"נ שלא נאסרה, מ"מ באפשר מאתמול אסור, אלא דבדיעבד מותר בשינוי. אמנם בכ"מ מבואר בשו"ע דאף הוא סובר חומרא בכמה מלאכות אוכ"נ כשאפשר מאתמול, עי' תק"ו ס"ח לענין עשיית שאור דיעשנו בשינוי משום שהיה אפשר מבעו"י. וכן בסי' תק"י לענין מגבן דאסור אע"ג דהוה מלאכת אוכ"נ, וכמבואר בגמ' הטעם משום דאפשר לעשותו מאתמול. **ועי' ביהגר"א** שכ' דמודה השו"ע היכא דדרכו לעשותו לימים רבים דאסור לעשותו ביו"ט אלא ע"י שינוי, או כשהוא מפיג טעם ואפי' בלא שינוי. והיינו הא דתבלין ומלח וגבינה. אמנם לענין קצירה והרקדה וכו' המבוארות לאיסור בס"ב, לא נתבאר כאן בדברי הגר"א אי מהני להו שינוי. וי"ל דרק היכן דאין האיסור משום מלאכת ימים רבים ממש אלא משום גזירה דמחזי כעובדא דחול דאיכא דעביד להו לימים רבים אז מועיל שינוי, משא"כ בהני דעיקרן הוא למלאכת ימים רבים. **ועי' שעה"צ** תק"י סק"יח מש"כ בדעת הגר"א שס"ל שאף שמגבן דרך לעשות לימים רבים, בכ"ז לא אסרוה בשינוי כקוצר, עיי"ש.

עי' מהר"ח או"ז מש"כ לענין דברי הסמ"ג דיליף מהא דטוחן בתבלין דמהני שינוי בכל אוכ"נ שאסור ביו"ט משום דאפשר מאתמול. והא דמבואר בסוגיא דשונין דלא התירו שינוי בהרקדה ראשונה אלא בשונין דוקא, היינו משום דאיי"ז שינוי בגוף המלאכה והוה כמו להעמיד את הקדרה על האש בשבת כלאח"י דלא חשיב שינוי. ואה"נ אם יעשה שינוי בגוף המלאכה, יהני אפילו להרקדה ראשונה.

מפרק

ביאור ספק הגמ' לשיטת רש"י

מבואר בגמ' דרבה ב"ר חנן ואושפזיכניה נסתפקו אי שרי לפרוכי שרביטי הזרע ולאכול הזרע ביו"ט ורבה פשט להם דמותר. ומבואר ברש"י דהספק היה אי שרי כשחיטה ובישול או דכיון דאפשר מאתמול לא שרי. וצ"ב מאי שנא ממשי"כ רש"י בר"פ אין צדין דכל אוכ"נ דשרי ביו"ט, היכא דאפשר מבעו"י אסור לעשותו ביו"ט, וה"נ מאי מספק"ל כיון דאפשר לפרוכי בעריו"ט. וצ"ל דהא גופא מספק"ל הכא אם יש איסור מלאכה ביו"ט היכא דאפשר מבעו"י, אבל מהמשנה דאין צדין א"א להוכיח, דהיא יכולה להתפרש גם באופנים אחרים כמשי"כ הרמב"ן ועוד, ורק אחר שנתבאר בגמ' בשבת קל"ד דיש איסור במגבן ובמיתוק חרדל בגחלת ביו"ט היכא דאפשר מבעו"י, יש לפרש כן גם במשנה דאין צדין דזהו טעם האיסור.

והא דשני ליה רבה דמוללין מלילות ביו"ט ולא אכפת לן דאפשר מעריו"ט, פירש"י דהיינו משום דהוה דש כלאח"י דהוה שינוי ובשבת אינו אסור אלא מדרבנן וביו"ט לא גזר⁹. והיה מקום לפרש דכוונת רש"י לגמ' לקמן דף י"ג ע"ב כיצד מולל וכו' דמבואר שם דדוקא היכא דעושה שינוי במלילה [ועי' לקמן שיש מהראשונים שפירשו סוגיא דהתם בשבת דוקא אבל רש"י פירשה ביו"ט]. **אמנם ברש"י** שם מבואר דהשינוי דהתם הוא משום עובדין דחול ומשמע דא"יז אותו שינוי דהכא שבא להוציא מאיסור דאורייתא.¹⁰

ועי' בשעה"צ שיי"ט סק"א שהעיר בזה, דמסתמא הוכחתו של רש"י דמלילות הוה כלאח"י, משום דאי מלאכה גמורה היא מ"ט שרי לה ביו"ט, אבל למסקנת הגמ' בדף י"ג דגם ביו"ט בעי שינוי, א"כ אין ראייה, די"ל דבלא שינוי בעצם המלילה הוה מלאכה גמורה וחייבים עליה ורק משום השינוי מותר למלול. **ואולי יש ליישב**, דד"ז היה פשיט"ל לרש"י דעצם זה שמולל ביד ולא בכלי הוה מפרק כלאח"י, כדמבואר בשבת קכ"ח ע"א דלרבי יהודה מותר למלול מלילות בידו אפילו בשבת. ואע"ג דרבנן פליגי עליה, היינו משום דס"ל דלא סגי בשינוי כה"ג אבל מ"מ מבואר דא"יז דרך דישה בחול.¹¹

עוד ילה"ק לפירש"י, דכיון דמבואר בגמ' לקמן דלא סגי בשינוי זה דמלילה אלא בעינן נמי שיעשה כן בראשי אצבעותיו, היכי שתיק מינה רבה ולא פירש לו שדוקא בכה"ג שרי ולא בכל אופן. וכבר כי הר"ן דמזה הוכיח הר"ף דלא מיירי התם ביו"ט אלא בשבת. וצ"ע. (אמנם אם כונת רש"י שכדי להתיר ודאי בעינן שינוי, והשינוי הוא רק מה שמולל בראשי אצבעותיו ל"ק זה)

והנה בשבת קכ"ח ע"א מבואר דחבילי סיאה אזור וקורנית מולל ואוכל ובלבד שלא ימלול בכלי הרבה דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים מולל בראשי אצבעותיו ואוכל ובלבד שלא ימלול בידו הרבה כדרך

⁹ בעצם ביאורו של רש"י צ"ע מ"ט בספק פירש דהנידון הוא אם יש איסור של אפשר מבעו"י ואילו בתשובה פירש דהתיר לו מטעם אחר, היה לו לפרש דהיא גופא מספק"ל אי שרי בכה"ג דאפשר כשעושה כלאח"י.

¹⁰ ואולי יש לדחוק דאין כוונתו שם לאיסור עובדין דחול אלא ר"ל שישנה מהדרך שעושה בחול והטעם הוא באמת כמשי"כ לעיל שעי"ז יצא מאיסור תורה.

¹¹ ועי' לקמן משי"ת בדעת הרמב"ם והר"ן ועוד, דהכי ס"ל דעצם האופן של מלילה הוא שלא כדרך דישה מדאורייתא.

שהוא עושה בחול, ומבואר שם ברש"י דהיינו בשבת. ומבואר דלחכמים מלילת מלילות מותרת בשבת בשינוי דראשי אצבעותיו. **וילה"ק** לשיטת רש"י דמלילה מותרת ביו"ט לגמרי ובשבת אסור מד"ס, הא כיון דגם ביו"ט בעינן שינוי דראשי אצבעותיו כדאיתא בדף י"ג לפירש"י דאיירי התם ביו"ט, הא כה"ג אף בשבת שרי כמבואר בשבת שם ומאי נפ"מ למעשה בין שבת ויו"ט.

ועיין בבעה"מ בשבת שחילק בין סוגיא דשבת לסוגיא דביצה, דבשבת מיירי בחבילי תלתן ולכן שרי גם בשבת, אבל בתבואה וקטניות לא התירו אלא ביו"ט¹², ואע"ג דסוגיא דביצה נמי לא איירי בקטניות אלא באסורייתא דחרדלא דהוה תבלין ומ"ש מחבילי תלתן, תי' הבעה"מ דתבלין זה בעי שחיקה ודיכה דא"א בשבת ולכן לא התירו אלא ביו"ט. והיה מקום לפרש כן גם בדעת רש"י ולכן בסוגיא בשבת התירו למלול גם בשבת וכ"מ בראש יוסף.

שיטת הרי"ף והרמב"ם

ברי"ף וברמב"ם פ"ג מהל' יו"ט מבואר דפירשו דהגמ' דכיצד מולל קאי אשבת, אבל ביו"ט לא בעי שינוי כלל אלא עושה כדרך חול. ובפשוטו י"ל דהרי"ף ס"ל בכל מלאכת אוכ"י דשרי בכל אופן אע"ג דאפשר מאתמול. אבל בשיטת הרמב"ם ילה"ק דהא איהו ס"ל דכל מלאכת אוכ"י דאפשר מאתמול אסור לעשותה ביו"ט כמבואר בפ"א ה"ג, א"כ מ"ט שרי מפרק ביו"ט.

אבל באמת מדויק ברמב"ם דאיהו נמי ס"ל כרש"י דמלילה לאו מפרק גמור הוא, דבפכ"א מהל' שבת הי"ד כתב הרמב"ם דהמולל בשבת בעי שינוי כדי שלא יראה כדש, ומבואר דגם בלא שינוי לאו דישה גמורה היא אלא רק נראה כדש, א"כ י"ל דכיון דהרמב"ם ס"ל דכל מלאכת אוכ"י מותרת ביו"ט ורק באפשר מאתמול אסורה, במלילה דא"י מלאכה גמורה אלא כלאח"י, לא אסורה. אמנם במאירי ביאר טעם אחר שדיכתן ביו"ט חשובה יותר.

והנה בגמ' ביבמות דף קי"ד ע"א מבואר דיניקה הוה דישה כלאח"י והותרה ביו"ט רק במקום צער. והשתא יל"ע, דבשלמא לשיטת הרי"ף דמלילה מלאכה גמורה היא והתירו משום אוכ"י, היה מקום לומר , דכיון דהתם הוא רפואה ולא הוה צורך כל נפש, לכך לא התירו אלא כלאח"י ובמקום צער. [אמנם בראשונים לענין חולב החשיבו חליבה זו כחליבה לאכילה]. אבל לפירש"י והרמב"ם דלא התירו מלילה ביו"ט משום דאפשר מאתמול ורק משום דכל מלילה היא מלאכה כלאח"י שרי, א"כ יל"ע מ"ש מלילה דשרו בכל אופן ומ"ש יניקה דלא שרו אלא במקום צער, הא תרוייהו מלאכה כלאח"י נינהו. **ואולי י"ל** ע"פ המבואר בשו"ע הרב תק"י סק"י דהשינוי במלילות מדישה רגילה הוא בכך שבדישה רגילה מפרק את הקליפה ונוטל את הזרע ואילו במלילות ע"י המלילה נופל הזרע וכן בפירוש קטניות, וא"כ השינוי הוא לא רק באופן העשיה אלא גם בתוצאה של המלאכה, וי"ל דלכן התירו כה"ג לגמרי ואפילו שלא במקום צער

¹² ועי' במאירי בביצה מש"כ בביאור החילוק ביניהם.

ולא דמי לשינוי דיונק שאינו אלא שינוי בפעולה ולכן אינו היתר אלא בדאורייתא אבל מד"ס עדיין אסור ורק במקום צער ביו"ט התירו.¹³ ועי' משיית לקמן בדברי הט"ז.

עוד אפש"ל דדוקא במלאכת אוכ"נ שנאסרה משום שאפשר מאתמול התירו באופן דהוה כלאח"י, דעכ"פ מלאכת אוכ"נ היא, אבל ההיא דיונק דליה מלאכת אוכ"נ כלל משום דהוה צורך רפואה, לא התירו בלאח"י. וצ"ת בזה.

דרך נוספת בטעם ההיתר במלילות מצינו במאירי ובראבי"ה סי' תשמ"ז, דפירשו בטעם ההיתר משום דהוה מפיג טעם, אלא שחלוקים הם בביאורו, המאירי פירש דהא דשרי הכא למלול אע"ג דלא התירו מלאכת אוכ"נ אלא היכא דלא אפשר מעריו"ט, משום דמלילות פג טעמן אם לא נמללו באותו יום. [ועי' לעיל הערה 8 בדעת המאירי אי ס"ל כשי' רש"י לאסור כל אפשר מבעו"י, עיי"ש]. **אבל בראבי"ה** משמע קצת באופ"א, דהוא מפרש דמלילות שהוזכרו בסוגיאן איירי בדברים שהדרך לכותשן ולא לאוכלן כמו שהם, ודיכה זו מפגינה טעם היא ושרי לעשותה ביו"ט, ומחדש הראבי"ה דלכן גם המלילה מותרת כיון דאין דרך למלול הרבה זמן קודם הדיכה.¹⁴

בדברי הט"ז

והנה בשו"ע ר"ס תק"י כתב דמוללין מלילות ביו"ט, וכתב ע"ז הט"ז ז"ל, שבידו ימלול החטים כשהם רכים דהוה דש כלאחר יד ומפרכין קטניות היינו השרביטין ומוציא הזרע ובשבת צריך שינוי במלילה כמ"ש סי' ש"ט ובי"ט לא גזרו, וכן העתיק במשנ"ב. וצ"ב, דכיון דהשו"ע פסק כדעת הר"י דהגמ' דכיצד מולל מיירי בשבת, א"כ ביו"ט אי"צ שינוי כלל ולא בעינן להיתר דהוה דש כלאח"י. **וצ"ל** דהט"ז ס"ל דגם לשיטת הר"י דכיצד מולל איירי בשבת, מ"מ עצם מהותה של מלילה היא שינוי מדרך המלאכה של מפרק, בכך שמולל בידו והזרע נופל ואינו מפרק ומוציא, אלא דלרש"י בעינן נמי שינוי של ראשי אצבעותיו, ואילו להר"י ביו"ט אי"צ שינוי נוסף ובשבת בעינן בראשי אצבעותיו.

וכן משמע בר"ן על הר"י שהעתיק בפי' הסוגיא את פירש"י דהכא שרי משום שינוי, ואילו בסוגיא דלקמן כיצד מולל פירש כהר"י דמיירי בשבת אבל ביו"ט שרי בלא שינוי, וצ"ב דהא לעיל פי' דדוקא משום השינוי דהוה כלאח"י שרי ביו"ט. ועי' כ"צ ז"ל דכוונתו דאי"צ שינוי נוסף במלילה, אבל עצם המלילה היא עצמה כבר נחשבת למלאכה כלאח"י, מאחר ואי"ז דרך המלאכה ולכך שרי.

וכבר נתבאר לעיל דכן ס"ל להרמב"ם דכל מלילה לא הוה דש גמור אלא רק נראה כדש.

בענין קולף אי הוה מלאכה

מבואר בסוגיאן דקילוף שעורין אין בו מלאכה ואפילו קולף ונותן לתוך ידיו לאו מלאכת מחשבת הוא ושרי לעשותו בשבת. ונחלקו רש"י ותוס' במאי איירי, רש"י מפרש דהיינו שמפרקן מהשבולת שלהם

¹³ ועיי"ש מה שדקדק בל' רש"י שהספק היה בעיקר מלאכת מפרק אם מותר משום אוכ"נ במקום שאפשר מבעו"י, וכמבואר בל' רש"י, מהו לפרוכי השרביטין ולהוציא הזרע, ורבה פשט לו דאסור ורק כלאח"י שרי, דהיינו שמולל והזרע נופל. ומ"מ ל' השו"ע לא משמע כדרך זו, דכ' מוללין מלילות ומפרכין קטניות בדרך, משמע דאי"ז שינוי מדרך המלאכה כלל.

¹⁴ ומתבאר בראבי"ה דכ"ד שאין דרך לעשותו זמן רב קודם האכילה מותר לעשותו ביו"ט, ויש לדון מזה במה שדנו הפוסקים בחימום חמים לשתייה, אם צריך להעמיד דוד מים קודם יו"ט או לא, דהתם נמי דרך הוא לעשותו סמוך לשתייה.

והתוסי' וכ"כ לדינא במג"א שיי"ט סק"ח דהיכא דהחטים נתפרקו מהשיבולים מבעו"י ובשבת הוא רק מקלפן שרי. והקשו האחרונים מהא דשבת ע"ד ע"א דמקשה וליחשיב נמי כותש, דמבואר דכתישת חטין הוה מלאכה, עי' רעק"א על המג"א שם ובמגן אבות למהר"ם בנט. **ובביה"ל סו"ס שי"ט** תמה על הקושיא, דבגמ' מבואר רק דקילוף ביד לאו מלאכה היא כיון דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל כותש הוא בכלי.

ומבואר בדברי הביה"ל דהוא פירש בסוגיא דזהו מה שנתשתנה במסקנה דכל קילוף ביד אין בו שם מלאכה. והא דבהו"א סברה הגמ' דקילוף ביד יש בו שם מלאכה ואפ"ה אחד אחד מותר, היינו משום דבשעורים מעט מעט הוה שינוי.

ולו"ד היה מקום לפרש דהנידון הוא על הקיבוץ לתוך ידו, דס"ד דמלאכת דישה אינה אלא כשהיא באופי של מלאכת שדה וכשקולף אחד אחד אין כאן מלאכת שדה ומשא"כ כשנותן לתוך ידו שדש ואוספן הרבה יחד, נעשה כמלאכה של דישה בשדה. ועי' מסיק דהקיבוץ לעולם אין בכוחו לתת שם של מלאכה למעשיו, כדחזינן דהעמדת ערימה לאו מלאכה היא, ורק לענין מנפח יש מקום לחלק בין אחד אחד ואוכל או נותן לתוך חיקו, דכשנותן לחיקו ל"ה לאלתר אלא לאח"י ולכן חייב. נועי' ל' רש"י מלאכת מחשבת אסרה תורה, שהיא מלאכת אומנות, דמשמע קצת דהנידון הוא על היצירה ולא על אופי המלאכה אם היא מלאכת שדה או מלאכת בית, וצ"ע.

ואמנם גם לפי זה היה מקום ליישב את קושית הגרע"א, דעכ"פ בכותש שהוא בכלי י"ל דהוה דרך דישה. **ועי"ש** בביה"ל שלפנ"כ שגם שם פירש דהנידון בגמ' הוא אם קילוף בכלל מלאכה הוא, ולשיטתו כתב כאן.

ועי' בפ"ה הר"ח דמשמע כהבנת הביה"ל, דכתב דהוכחת הגמ' להתיר הוא מהפיקוס ולא מהערימה, משמע שהנידון הוא על הקילוף בעצמו ולא על הקיבוץ. וכ"מ בתוס' הרי"ד החדש ובפסקי הרי"ד.

טוחן

דעות הראשונים בהכרעת ההלכה

נחלקו ר"ה ור"ח בטעם החילוק בין מלח לתבלין, אי משום דכל הקדירות צריכות מלח ואין כל הקדירות צריכות תבלין, או משום דמלח אינו מפיג טעם ותבלין מפיג טעמו. ובתר הכי קאמר בגמ' דר"ה אמר שמואל ס"ל דכל הנידוכין נידוכין כדרכן ואפי' מלח וכן תניא בברייתא דר"מ אומר דלא נחלקו ב"ש ובי"ה בתבלין אלא במלח אי שרי לדוכו בפני"ע. **ונחלקו הראשונים** אי קי"ל כהך ברייתא או כר"ה ור"ח, **התוס'** כתבו דקי"ל כמתני' ויש להחמיר כשתי השיטות בגמ' אי משום מפיג טעם או משום דלא ידע, ואח"כ הביאו בשם **הרי"ף** דלא קי"ל כלל כמתני' אלא כברייתא דהכל שרי לדוך וכר"י אמר שמואל דהכל נידוכין כדרכן לבד ממלח דבעי הצלחה וכן פלפלין בריחים אסור משום עובדא דחול.¹⁵ **ברמב"ם** מבואר דקי"ל כמ"ד משום דמפיג טעם. **והנה** באמת הרי"ף לא הביא פלו' דר"ה ור"ח אי משום דלא ידע או משום דמפיג טעם, וע"כ פירש הר"ן כמש"כ התוס' בדעתו דלא קי"ל כמתני' אלא כברייתא ומעיקרא דדינא אי"צ שינוי כלל ורק רב ששת החמיר על עצמו להצריך הטיה, ולכן לא הכריע הרי"ף בפלו' דר"ה ור"ח, דלדידן אין נפ"מ בזה כיון דאינו אלא חומרא בעלמא ולא החמירו כן אלא במלח. אבל הביי חלק על הר"ן בפי' ד' הרי"ף ופירשו כדעת הרמב"ם.

והנה במלחמות כתב בדעת הרי"ף כדרכו של הר"ן, וביאר דבמשנה יש מקום למחלו' ר"ה ור"ח אי משום הפגת טעם או משום דלא ידע, משום דבמשנה תנן חילוק בין תבלין למלח ושפיר איכא למימר דדוקא תבלין, אי משום דלא ידע אי משום הפגת טעם, אבל בברייתא דמבואר דכל הנידוכין נידוכין כדרכן, ממילא הכל שרי ורב חידש רק דמלח חמיר ובעי הצלחה, ובזה כבר אילנה"ק מ"ש מלח מתבלין דנימא כר"ה או כר"ח, דודאי טעמא הוא משום דמלח נידוך יפה בהצלחה משא"כ תבלין. וטעמא משום עובדא דחול שלא לצורך, ולהכי נידוך הוא עם שאר הנידוכין כדרכן ולא חיישינן, כיון דאינו טורח בה בפני"ע, ל"ה עובדא דחול שלא לצורך.

וצ"ע, דהא ב"ש אמרי אף בברייתא דמלח בעי שינוי דפך ועץ הפרור, אי"כ הי"נ איכא לאקשווי מ"ש מלח מתבלין, דהא ע"כ אינו נידוך יפה בפך, ומבואר במלחמות שגם בב"ש בברייתא גרסינן כל הנידוכין נידוכין כדרכן, וא"כ יש לדייק לדעתו כנ"ל דהכל שרי חוץ ממלח, ושוב קשה מאי שנא מלח מתבלין. ואין לתרץ כאן שמלח נידוך יפה, דהא בעי שינוי דפך ועץ הפרור וע"כ דבעי שינוי מדינא ולא משום עובדא דחול, ואפי"ה שרו לדוכו עם התבלין, ש"מ דיש סיבה נוספת להתיר דיכת מלח עם התבלין אע"פ שבפני"ע אסור.

¹⁵ ועי' מש"כ התוס' בסו"ד והחמיר לדוך יחד יתברך וכו', והנה בפשוטו כוונתם להחמיר כמש"כ לפני"כ לדעת ר"ה ור"ח ודלא כהרי"ף שפסק כהברייתא, דלענין פלפלין כבר הוכיחו דמפיגין טעמן, וכ"מ להדיא בהגהא"ש שלפנינו. אמנם היש"ש הביא בשמם להחמיר דוקא בפלפלין משום דס"ל דאין מפיגין טעמן וכן הביא שם מהגהא"ש, עיי"ש. ועיי"ש עוד מה שהביא מהמהרי"ל, וצ"ע שם בפנים דמשמע לפו"ר ג"כ דכל החומרא היא רק משום הסמ"ק שהביא הרמ"א להחמיר בכ"ד שמה יעשה יותר מצורך יו"ט, ולא משום דאינו מפיג טעם, עיי"ש היטב. וצ"ע. ועי' בט"ז סק"א בתו"ד שכתב דפלפלין ודאי מפיגין טעמן ופירש כן דברי התוס' הנ"ל, ומה שהחמירו היינו משום הסמ"ק הנ"ל, אבל המג"א סק"א נקט כדברי המהרש"ל וכ"כ גם בשם התוס', והיינו דמפרש כוונתם משום דלא ברירא להו דפלפלין מפיגין טעמן.

אכן באמת נראה דמדויק בדברי הרמב"ן דאין הוכחתו ממה שצריך הצלחה דש"מ דדוקא מלח ומשום עובדין דחול, אלא ההוכחה היא ממה שאמרו בברייתא כל הנידוכין נידוכין כדרכן, וראיה זו גם אליבא דב"ש היא דרישא דכל הנידוכין קאי אליבא דכו"ע. ומש"כ הרמב"ן דבהצלחה מלח נידוך יפה, צ"ל שאין תלוי הדין רק בזה, אלא ס"ל לרמב"ן שנחלקו המשנה והברייתא אם טעם האיסור הוא מטעם שאיכא אנשי דעבדי לימים רבים ובעינן שינוי מדינא, או דילמא בעינן שינוי רק שלא יראה כעובדא דחול. והפלו בין ב"ש לב"ה אליבא דהברייתא היא בדין עובדין דחול, אם מצריך שינוי קטן של הצלחה או שינוי גדול של מדוך של עץ, אבל לכו"ע האיסור הוא רק משום עובדין דחול ולא משום מלאכת ימים רבים. וממילא מבואר דגם לב"ש בע"כ האיסור הוא משום עובדין דחול, וא"ש הא דשרו לדוך את המלח עם התבלין בלא שינוי כיון דלא טרח טפי במלח.

והנה במשנ"ב תק"ד סק"ו העתיק להלכה את ההיתר של הברייתא דכשדך את המלח עם התבלין יחד אי"צ הצלחה כלל. ולכאורה צ"ב, דהגם שבשו"ע העתיק דעת הרי"ף להלכה דק"ל כברייתא, מ"מ הרמ"א הרי החמיר לחוש לדעת תוס' דדיכת תבלין בשינוי דוקא וכמתני', כמש"כ המשנ"ב שם בשם הגר"א, א"כ כיון שנתבאר ברמב"ן שכל ההיתר לדוך יחד מלח ותבלין הוא רק לשי' הברייתא דמשום עובדין דחול, לדין אין מקור לקולא זו.

אכן באמת נראה דלק"מ, שהרי כל ההכרח של הרמב"ן הוא רק מהרי"ף שלא הביא פלו' דר"ה ור"ח, ומזה הכרח שלברייתא אין נפ"מ כיון דהוא רק משום עובדא דחול. אבל לתוס' שהכריעו במח' לחומרא, אין הכרח לחילוק זה בין המשנה לברייתא וממילא אין טעם לומר דלמתני' ליכא לקולא זו של דיכת מלח ותבלין יחד. וכבר נתבאר דגם להרמב"ן, בדעת ב"ש מוכח דאע"ג דבעו שינוי, מותר לדוך יחד מלח ותבלין.

ומ"מ צ"ב הטעם שכתב המשנ"ב משום דאינו טורח בה בפני"ע, דהא זהו טעם רק לאיסור של עובדין דחול, אבל אם האיסור הוא משום מלאכה, צ"ב מהו הטעם שהתירו לדוכו יחד עם התבלין. ואפשר די"ל עפ"ד הרא"ש ברי"ף אי"צ דכל האיסור במלאכות שלא הותרו היינו משום עובדין דחול, ואולי יל"פ כן אף למאן דאסר מלאכה שאינה לצורך אוכ"נ מדאורייתא, וצ"ע.

שיטות הראשונים בהיתר טחינת התבלין

צריך לבאר בהא דטחינת תבלין אי הוי בכלל המלאכות שהותרו ביו"ט או לא. והנה לשיטת רש"י דס"ל דכל המלאכות הותרו בדלא אפשר מאתמול ואסרו בדאפשר, ילח"ק מהא דמלח ומוריקא דאפשר מאתמול ואפ"ה שרו להו ביו"ט בהצלחה מועטת, ש"מ דלא אסרו כל היכא דאפשר מאתמול. ועד"ז הקשה הרמב"ן בר"פ א"צ לשיטת רש"י. ומצאנו שנתקשה בזה הר"פ בהגהות סמ"ק, וכ' דכיון דעיקר

התבלין לתקן התבשיל והתבשיל אי אפשר לעשותו מעייט הלכך תבלין נמי שרי ומיהו אמוראי קמאי דהוה אסרי בתבלין שאינו מפיג לא סבירי להו האי סברא.¹⁶

לשיטת הרמב"ן דהכל תלוי אם הוא מלאכה הנעשית לימים רבים או לא, עיי"ש במלחמות ר"פ אי"צ שכתב דדרך הוא לדון כל יום מלח ותבלין לסעודתו וממילא לאו מלאכת ימים רבים היא.

אבל לשיטת הר"ן דס"ל דמדרבנן אזלינן בתר רובה של מלאכה, קשה מ"ט לא אסרו בתבלין מה"ט. ועי' בר"ן ריש פ"ג שעמד בזה ופירש דלא אזלינן בתר רוב המלאכה אלא כשהמלאכה אוכ"י ליומו נעשית באותו אופן שנעשית המלאכה לימים רבים, משא"כ טחינת תבלין שנעשה במדוך וטחינת חטים בריחים. ואי"ז משום שינוי, אלא כל שעושים את המלאכה ליומו באופן שונה מעשיית המלאכה לימים רבים, אין כאן טעם לאסור.

ועי' בר"ן בסוגיין שכתב לבאר הא דלמתני' בעי שינוי במלח לכו"ע ובתבלין לב"ש היכא דידע מאתמול או באינו מפיג טעם, משום דאדם עשוי לדוכן לימים רבים, לכן החמירו שלא לדון בלא שינוי שמא יחשוב הרואה דלצורך לחול קעביד והתירו כשלא יכל לדון מאתמול או במפיג טעם. וצ"ע דסותר למש"כ לקמן דהוה מלאכה ליומו [ורק היה מקום לאוסרן משום רובה של טחינה שהיא לימים רבים ולא אסרוה מכיון שאינה נעשית באותו דרך שנעשית לימים רבים]. וצריך לבאר דבסוגיין לא קאמר דהוה מלאכה הנעשית לימים רבים אלא רק דאיכא דעבדי לה לימים רבים ולכן יש מקום לגזור מפני הרואים.¹⁷

שיטת הרשב"א

והנה שיטת הרשב"א בעבוה"ק דכל מלאכה שרובה נעשית לימים רבים, אף מלאכת יומה אסורה, דמדאורייתא אזלינן בתר רובה של מלאכה. ועיי"ש שכתב דאסור לחתוך ירקות דק דק שלא לאלתר כמו בשבת [לשיטת הרשב"א]. ולכאורה היינו לשיטתו, דאע"ג דודאי חיתוך ירקות אינו נעשה לימים רבים, מ"מ בטחינה הלכו אחר רובה של מלאכה שהוא נעשה לימים רבים.

¹⁶ אבל צ"ע עדיין בהא דנחלקו אמוראי קמאי אי תליא במפיג טעם או בלא ידע מאתמול, דלכאורה כה"ג איכא נמי לפלוגי בכל מלאכת אוכ"י אי שרינן לה בהפגת טעם או בכל לא ידע ומ"ט אפליגו טפי בתבלין. ואפשר דבשאר אוכ"י שהוא עיקר אכילתו לא אמרינן לא ידע מאי בעי לבשולי ורק בתבלין שהוא פרט באופן הכנת האוכל י"ל דהך סברא. עוד אפשר ל"ע המבואר בראב"ד ובמאירי דמלח ותבלין נצרכים הם ביותר לאוכל ודוקא בהם התירו בכה"ג דלא ידע. אמנם הא מיהא ודאי מודה מאן דתלי בלא ידע מאי בעי לבשולי, דסברת מפיג טעם נמי מועלת להתיר מלאכת אוכ"י, דהא בישול ואפיה ושחיטה ודאי שרי ביו"ט ואע"ג דאפשר מאתמול ובפשוטו משמע דהיינו אע"ג דידע מאי בעי לבשולי, וע"כ דאיכא היתר של מפיג טעם במלאכת אוכ"י. אלא דס"ל דהכא לאו מפיג טעם כ"כ דנישרי משו"ה ורק משום דלא ידע שרי, ועי' לקמן משי"ת בס"ד בדברי התוס' בשבת קמ"א.
¹⁷ ועיי"ש בר"ן שסובר דלמסקנה דק"ל כברייתא, לא בעי שינוי כלל והא דבעי הצלחה במלח, חומרא בעלמא היא. ולפי"ז י"ל דלמסקנה לית לן כלל דק גזירה. אמנם י"ל דהא דלמסקנה דכין תבלין בלא שינוי, אי"ז אלא סברא לענין דיכת תבלין, אבל בשאר דוכתי דאיכא למיגזר מהאי טעמא וכגון גבי ביקוע עצים שהביא הר"ן דבעינן שינוי, אף למסקנת הסוגיא דהכא לא מהני בלא שינוי.

אבל צ"ע לשיטתו, דא"כ מ"ט התירו טחינת תבלין במפיג טעם ולמסקנה אפילו כשאנו מפיג טעמו, הא רובה של מלאכה לימים רבים היא.¹⁸ **ועי' ש"ב ה"ו** שכתב דמיתוק חרדל אסור משום שהרבה עושים כן לימים רבים והר"ז כטוחן את החטים, והוקשה לו דא"כ מ"ט שוחקים את החרדל כיון דעשייתו לימים רבים היא. ותירץ, דשוחק חרדל הוה מלאכה כלאח"י ככותש חטים במכתשת קטנה דשרי. וכן כתב בש"א ה"ז לענין שחיקת פלפלן, דאע"ג דמותר לשוחקן במדוך כדרכן, מ"מ בריחים שלהם הוה טחינה גמורה ואסור.¹⁹ ושמעינן מינה תרתי, חדא דשחיקת תבלין מלאכה לימים רבים היא, ועוד, דהא דשרי מדוך של אבן, משום שינוי הוא. ומבואר דטעם ההיתר לשיטתו משום דמדוך היינו שלא כדרך. [ועיי' ברשב"א ש"ב ס"ו שכתב כן גם לענין ביקוע עצים דהוה מכשירין דאפשר ושרי ביו"ט בשינוי ומדמי לה לדרכת מלח דשרי בשינוי].

ואמנם ודאי אין כוונת הרשב"א דהוה כדין שינוי דעלמא, דהא מבואר במשנה וכן העתיק הרשב"א דמדוך הוה כדרך. וצ"ל דר"ל דאע"ג דרובה של מלאכה דהיינו טחינת חטים הוה לימים רבים וממילא יש לאסור כל טחינה אפילו לא נעשית לימים רבים משום דאזלינן בתר רובה של מלאכה, כ"ז אינו אלא היכא דהוה נעשה באותו אופן של ררבו המלאכה, אבל כשהוא נעשה שלא כדרך רוב המלאכה, בכה"ג לא אסור מחמת רובה. ולכן במדוך של אבן אע"ג דכן הוא דרכו של תבלין לידוך במדוך של אבן, שרי כיון דאינו בדרך רובה של המלאכה.

אכן לפי"ז ילה"ק מ"ש ירקות דאסר הרשב"א לחותכן דק שלא לאלתר, הא לא הוה כדרך רובה של מלאכה שנעשית בריחים.

עוד ילה"ק דהנה מבואר בסוגיא דיבמות קי"ד דיונק הוה שינוי בדישה ואפ"ה לא התירו אלא במקום צער, וקשה מ"ש הכא דשרי טחינה כלאח"י לכתחילה. והיה מקום לומר דשאני הכא שאי"ז סתם שינוי במעשה המלאכה אלא יש כאן גם שינוי בתוצאה, כדאי בגמ' לענין מכתשת קטנה דלא הוה דייק כ"כ כמכתשת גדולה. וכבר נתבאר כע"ז לענין מלילות, עי' משנ"ת בזה בסוגיא דמפרק. וזהו כוונת הרשב"א דבריחים הוה טחינה גמורה, היינו דבזה אין שום שינוי. אמנם ברשב"א מבואר לענין הצללה דמלח דאע"ג דהוה שינוי אין כאן שינוי בתוצאה, דמלח נידוך יפה גם בהטיה, ואעפ"כ שרי.

¹⁸ ואולי יש מקום לחלק בין דיכת תבלין לטחינה דלא דמו אחדדי כלל, ועדיף מחיתוך ירקות שאסר הרשב"א, דחיתוך טפי דמי לטחינה שהוא חילוק לחתיכות, משא"כ דיכה דהוה ריסוק, לא דמי לטחינה, וצ"ע.

עוד היה מקום לומר, דלא מצינו רובה של טחינה לימים רבים אלא חטים בלבד, וממילא אפשר שלא הלכו בזה אחר החטים לאסור כל טחינה ביו"ט. אלא דלפי"ז צ"ע מ"ט חיתוך ירקות אסר הרשב"א.

¹⁹ ועי' בריב"ש קפ"ד שהביא בשם הרשב"א דפלפלן בריחים שלהם אסור משום עובדא דחול. וכ"כ הב"י מהמגיד משנה בשם הרשב"א, ואינו ברשב"א שלפניו. וכן במ"מ שלפניו לא כ' טעם זה. וכבר העיר כן בא"ר תק"ד סק"ט על הריב"ש שבעבוה"ק לא כ"כ אלא דטוחן גמור הוא. אמנם ברשב"א בחידושים בביצה יד ע"א כתב דריחים אסורים משום עובדין דחול וכ"כ הר"ן משמו. ולכאורה היינו משום דבחידושים הלך הרשב"א בשיטת הרמב"ן במלחמות דאין איסור תורה אלא בנעשה לימים רבים ולא נקט אסור בנעשה ליומו משום רובה של מלאכה ורק בעבוה"ק חידש דהוה מדאורייתא משום דהלכו אחר רובה של מלאכה.

וצ"ל דסובר הרשב"א שמכיוון שבמלח שיך טחינה בריחיים וזה עיקר טוחן בו כדברי הרשב"א שזה טחינה גמורה, כאשר דכו במדוך, אף שלצורך השימוש במלח סגי בזה אך סו"ס הוי גם שינוי במלאכה וזה התירו בצירוף מה שלא הוי באופן של רובה של מלאכה.

ועל פי זה נראה לבאר גם מה שאסר הרשב"א חיתוך ירקות כשאינו לאלתר, כיון שלענין ירקות חיתוכם הוא עיקר דרך טחינתם [וריסוקם הוא ענין אחר לגמרי] וא"כ אף שאין רובה של מלאכת טוחן בחיתוך אך כיון שזה הוא עיקר דרך טחינתם בזה לא התירו והוי כיונק שאסור אף שהוי לא כדרך רובה של מלאכה.

וכבר נחלקו בזה הרשב"א והרמב"ן לשיטתם בענין חולב ובענין טוחן, דהנה ברמב"ן מבואר דאע"ג דדש לא הותר ביו"ט משום דהוה מלאכה הנעשית לימים רבים, חולב ליומו שרי, דהוה מלאכה הנעשית תמיד ליומו ואינה בכלל האיסור. והביא ראיה לדבריו מהא דנותנין למשמרת ביו"ט, אע"ג דהוה בורר ולא התירו ברירת חטים דהוה לימים רבים. וכן מהא דשרי טחינת פלפלין בריחים שלהם, וע"כ דמלאכת יומו שרי [ולא אזלינן בתר רובה של מלאכה]. **אמנם** הרשב"א בתחילת עבוה"ק הזכיר את מלאכת חולב בכלל המלאכות האסורות ביו"ט. **ולהנ"ל מבוארת** מחלוקתם היטב ואזלי לטעמייהו, דהרמב"ן סובר דהכל תלוי אם דבר זה נעשה לימים רבים או ליומו וממילא חולב דמלאכה ליומו הוא שרי, ואילו הרשב"א סובר דכיון דרובה של מלאכה נעשה לימים רבים, נאסרה כל המלאכה מדאורייתא וממילא ה"ה דחולב אסור מן התורה אע"ג דהוה מלאכת יומו, כיון דעכ"פ עיקר מלאכת דישה נעשית לימים רבים.

וכן לענין טחינה, ברשב"א בעבוה"ק הנ"ל מבואר דאסור לחתוך ירקות שלא לאלתר ביו"ט כמו בשבת, ואע"ג דהוה מלאכה ליומו דהא ירקות שנחתכו אתמול ודאי אינן טובים כירקות של היום, מ"מ כיון דרובה של מלאכה אסור דנעשית לימים רבים, ה"נ במלאכת יומו וכמבואר לעיל. וברמב"ן בריש אי"צ מבואר להדיא דאע"ג דטוחן אסור מדאורייתא, מ"מ דיכת תבלין ומלח לא נאסרה כיון דמלאכת יומו הוא, עיי"ש. וכן מבואר בשיטה להר"ן בשבת ע"ד דחיתוך ירקות אע"ג דבשבת אסור, ביו"ט שרי.²⁰

ולענין ראיות הרמב"ן מהא דנותנין למשמרת, עיי' ברשב"א בשבת קל"ח ד"ה איבעיא להו שבאמת נתקשה מ"ט לא אסרוה, אע"ג דבדף צ"ה כתב כהרמב"ן דהאיסור הוא משום מלאכת ימים רבים. והא דמדוך של אבן כבר נתבאר לעיל שהוא מדין שינוי.

ויש להעיר דבלשון הירושלמי משמע יותר כשיטת הרשב"א שהנידון הוא במלאכות באופן כללי ולא רק באופנים שהם נעשים לימים רבים, דממעט מלאכת הרקדה וטחינה וברירה, ומשמע דכל אופן ממעט להו. ועיי' ברמב"ן במלחמות שהביא דברי הירושלמי ולא נתברר בדבריו במה נחלקו שם בירושלמי ואם בורר נאסר או לא, עיי"ש היטב ודו"ק.

²⁰ ועיי' ברמב"ן בשבת קמ"א שכתב דטחינת פלפלין בריחים הוה טוחן. ומשמע דס"ל דהוה נעשה לימים רבים ולכך מלאכה גמורה הוא, ושלא כמשי"כ כאן דתבלין מלאכת יומו הוא. אא"כ נימא דשאני ריחים דהכלי עצמו הוא עשוי למלאכת ימים רבים ולכן הוא באיסור מלאכה, דאזלינן בתר הכלי ולא בתר הדבר הנטחן. ועיי' לקמן. ועדיין צ"ע בזה.

ועי' ביה"ל סי' תק"ד ד"ה ואין שוחקין מש"כ לענין טחינת קפה, דהאיסור הוא רק היכא דטוחן דבר שהדרך לטוחנו לימים רבים, אבל בטחינת קפה בריחים של בע"ב שאין נכנס בתוכם אלא ליום או יומים, אין בזה איסור טוחן כיון דאינו אלא ליום אחד. והוכיח כן מהא דחטים אסור בריחים ומותר במכתשת, ועי' דהיינו טעמא משום דבריחים הדרך הוא לטחון לימים רבים ובמכתשת רק ליום אחד. אמנם לכאורה ברשב"א בעבוה"ק שם מבואר דמכתשת קטנה טעם ההיתר הוא משום דהוה כלאח"י, א"כ י"ל כמש"כ בתחי"ד בעבוה"ק דבאמת אסרו כל מלאכת טוחן מדאורייתא אלא שהתירו בשינוי, וממילא טחינת קפה אפילו בריחים קטנות יאסר מדאורייתא, אא"כ נאמר דהוה שינוי. ואם נבא לחוש לדברי הרשב"א להלכה, אף לענין בורר נחוש לו. ואכן בחי"א הביאו ג"כ לענין בורר אך הוסיף שרוב הפוסקים חולקים עליו בזה.

והנה בביה"ל סי' תק"ה ד"ה שהיא העיר שהרשב"א סתר משנתו לענין חולב, דבחידושים בשבת צ"ה כתב דחולב לאו דאורייתא ואילו בעבוה"ק מבואר דחולב מהמלאכות האסורות מדאורייתא הוא. אמנם באמת שני דרכים הם ברשב"א, דבסוגיא בשבת שם הביא ככל דברי הרמב"ן במלחמות בביצה, שהתורה אסרה כל מלאכה הנעשית לימים רבים, אבל מלאכת הנעשית תמיד ליומו שריא ולא אסרו את כל אופני המלאכה מחמת שרובה של מלאכה לימים רבים היא. וזה שלא כמש"כ הרשב"א בעבוה"ק שמלאכה שרובה נעשית לימים רבים כל המלאכה אסורה ואף במלאכת יומו. ולכן בחידושים שם נקט להתיר חולב דהוה מלאכה ליומו כמבואר ברמב"ן בשבת צ"ה וקמ"ד, ובעבוה"ק כתב לאסור מהתורה כשיטתו שם.

ובאמת ילה"ע בזה על מה שהוקשה לביה"ל שם להתיר חליבה ביו"ט משום דדעת הרשב"א בעבוה"ק דחולב הוה דאורייתא, וגם לענין טחינת קפה התחשב הביה"ל בשיטתו, - והא לא קי"ל כהרשב"א בזה, דהא בבורר נמי ס"ל לרשב"א לאסור ביו"ט ואנן קי"ל להתיר ולא אזלינן בתר רוב המלאכה וכמבואר כ"ז בחי"א כלל פ"ב ס"ב. וכן לענין חיתוך ירקות לא קי"ל כהרשב"א, דהוא לשיטתו וכנ"ל, וכן מבואר במשנ"ב תק"ד סק"י ט.^{21 22}

שיטת התוס' בשבת

בגמ' בשבת קמ"א מבואר דפלפלין מותר לחתוך חדא חדא. ועי"ש בתוס' שדנו אי מיירי בשבת אבל ביו"ט שרי בלא שינוי כשאר תבלין, או דמיירי ביו"ט ולהכי בעי שינוי משום דגרע מתבלין, כיון דלא מפיג טעם. ומסקי דפלפלין ודאי מפיגי טעמן, עי"ש.

ומבואר בתוס' דיש ג' דרגות בהפגת טעם, א, היכא דהוא מפיג טעם קצת כגון מוריקא, ובזה נחלקו אמוראי באופן דלא ידע מאי בעי לבשולי אי סגי בזה להתיר דיכתו ביו"ט או לא. **ב**, מפיג טעם דכל

²¹ אמנם בשעה"צ כתב שם מקור להיתר לחתוך ירקות לאח"י ביו"ט, רשב"א וח"א. וצ"ע דברשב"א בעבוה"ק מבואר להדיא דאסור. ועי' בשש"כ שכבר עמד בזה.

²² ואולי המשנ"ב סבר דהרשב"א שאוסר חולב הוא משום דס"ל דהוה לימים רבים וכמש"כ הגר"ז דאדם חולב כל צאנו בבית אחת לעשות גבינה ולכך היה מקום לחוש לדבריו כאן, דלא הוה מטעמיה דכל מלאכת יומו אסורה משום רובה של מלאכה, וצ"ע. ועי' לעיל הערה 18 מה ש"ל בזה לענין טוחן.

תבלין, ובזה לכו"ע שרי ביו"ט כיון דמפיג טעם וגם לא ידע, אבל בידע לחד מ"ד אין היתר, דהפגת טעם דתבלין היינו תשות כוחו ויכול לתקנו בהוספת תבלין. ג, מפיג טעם גמור כשומין, דבזה אפילו ידע שרי, דאין לו אפשרות לתקנו ע"י הוספת תבלין, דלא מהני לזה.

והנה בתוס' שם הקשו כיון דשרינן טחינת מוריקא, א"כ ה"נ נישרי קצירתו מן המחובר. ותימה שלא הקשו כן גם בקצירת כל דבר. ומשמע דהא פשיט"ל כמש"כ בדף צ"ה דלא שרינן טחינה וכו' משום עובדין דחול, וא"כ צ"ב מ"ט הוקשה להם טפי במוריקא דנישרי הקצירה.

ואפשר דהתוס' סברי דהא דהתירו בתבלין, אי"ז משום אוכ"נ אלא דהוה כמכשירין דהותרו באופן שלא אפשר מאתמול, וע"ז הוא שהקשו, דא"כ נישרי נמי שאר מלאכות ככל מכשירין דשרינן כל מלאכות בהו. אבל במלאכת אוכ"נ עצמו, ודאי שלא התירו מלאכות שקודם לשה. וע"י בראב"ד בהשגות על הרמב"ם פ"ד ה"י שנקט כן דמלח ותבלין הוה מכשירין אלא שהוקשה לו דא"כ מ"ט לא התירום גם בלא שינוי, ולזה תירץ דמסרן הכתוב לחכמים והם התירו במלח ותבלין דהוו מכשירין הנכנסים לאוכל כאוכל עצמו וכן בביקוע עצים שנצרך לאוכל החשיבוהו כאוכל עצמו.

ועי' בחי' חת"ס כאן שביאר דמכשירין שהם עצמם אוכ"נ עדיפי משאר מכשירין ויש להתירם אפילו באפשר מאתמול, כיון דהוה דבר הנאכל בעצמו, וגם לא גרע ממכשירין. וצ"ב היכי מקילין בתרתי, דכיון דלא שרי הני מלאכות אלא משום דהוה מכשירין, דהא אוכ"נ לא שרי בזה, א"כ כמכשירין לא נתיר אלא בלא אפשר מאתמול.

ויש לבאר דהנה במכשירין התירו גם מלאכות שקודם לשה אע"ג דלא התירו כן באוכ"נ עצמו, וטעמו של דבר, משום דכל שהאוכ"נ עצמו קיים לפנינו ואינו מחוסר אלא מלאכות הקרובות לתיקון המאכל, ממילא אפשר לדון גם את הכנת המכשירין כמלאכת אוכ"נ, משא"כ באוכ"נ עצמו כשהאוכל חסר עדין תיקון הרחוק מתיקון המאכל בפועל, לא חשבינן להו מלאכת אוכ"נ. והשתא י"ל דתבלין דמי בזה למכשירין, דכיון דהאוכ"נ לפנינו ממילא חשבינן למלאכת הכנת התבלין כמלאכת אוכ"נ. ואילה"ק דכיון דהקולא היא משום מכשירין, א"כ איך נתיר גם באפשר מאתמול דהא לא שרינן במכשירין דאפשר מאתמול, י"ל, דהא דלא שרינן מכשירין דאפשר, היינו משום דאז ל"ה מלאכת היום, אבל בתבלין דהוה מכשירין שהם בעצמן אוכ"נ, שהרי גם הם נאכלים, לעולם חשבינן להו מלאכות היום כיון דיאכלם ביומו. ודו"ק.²³

שינוי בדבר שאפשר מבעו"י

מבואר במתני' דמלח לבי"ה צריך שינוי במדוך של עץ ותבלין נידוכין כדרך, ובגמ' איכא תרי לישני אי משום מפיג טעם או משום דלא ידע מאתמול שיצטרך לו. והנה לדעת רוב הראשונים שאין חילוק באוכ"נ עצמו אם אפשר מבעו"י או לא אפשר, צ"ב מ"ש מלח שהחמירו לעשותו מאתמול כשאפשר. ונזכר לעיל ביאור הר"ן דיש לגזור במלח משום שעשויו לעשותו לימים רבים ויאמרו הרואים שעשה לצורך מחר

²³ ומ"מ לביאור החת"ס לא נתיישב הא דהתירו ביקוע עצים, דהתם אינו נאכל בעצמו. וצ"ע.

ולכן הצריכו שינוי. אמנם בשאר אוכ"נ שהדרך לעשותו ליומו אין לאסור בלא שינוי. ולשיטת רש"י דכל אוכ"נ אסור באפשר, בפשוטו היה נראה לומר שאין חילוק בין תבלין ומלח לאוכ"נ עצמו דבאפשר אסור ובלי"א שרי. וצ"ע מהו לענין שאר אוכ"נ.

ועי' בסמ"ג לאוין ע"ה שלמד ממתני' דה"ה בכל אוכ"נ מהני שינוי כי היכי דמהני הכא דבמלח או בתבלין שאינו מפיג טעם. [ומבואר שם דס"ל דבלא שינוי הוא איסור דאורייתא ואפ"ה שרי בשינוי], ועי' במשנ"ב תצ"ה סק"י שהתיר גם אם לא עשאו מעריו"ט מפני איזה אונס, וכתב מקורו מסוגיין, דתבלין שרי בלא ידע, אי"כ ה"ה נמי היה אנוס ולא יכל לעשותו שרי.

אבל קשה, דהנה בסי' תק"י נחלקו המג"א והט"ז בסק"י בדיון מגבן שמבואר בסוגיא בשבת קל"ד שאסור לעשותו ביו"ט, מה דינו בלא היה אפשר מבערב אי שרי בכה"ג לעשותו ביו"ט. והמג"א שם למד מהא דתנן אין דכין מלח ביו"ט בסתמא, משמע בכל אופן אסור ואפילו היה טרוד ולא יכל לדוכו מבעו"י. ועיי"ש הטעם במחצה"ש דלא חילקו חכמים בין טרוד לאינו טרוד. מבואר דדעת המג"א, דאע"ג דשרינן תבלין בלא ידע, לא שרינן בהיה טרוד מבערב. ועיי"ש במשנ"ב ס"ק כ"א שהחמיר כדעת המג"א. **והשתא** צ"ע בתרתי, ראשית, מש"כ המשנ"ב להתיר באוכ"נ בהיה טרוד ולא יכל להכינו מבערב, קשה, הא במגבן כתב המשנ"ב לאסור בטרוד. ועוד, איך יליף המשנ"ב טרוד מלא ידע, הא מבואר במג"א דלענין דיכת מלח לא חשבינן טרוד כלא ידע.

אכן באמת נראה דלא דמי, דמש"כ הרמ"א בתצ"ה להחמיר בכל אוכ"נ דלא מפיג טעם לעשותו מבערב, היינו לחוש לשיטות הראשונים שפירשו בסוגיא דמגבן הכא אפשר התם לא אפשר, כפשוטו, שכל אוכ"נ אסור באפשר מבעו"י. ולדידהו ודאי אין לאסור אלא בלא אפשר ועי"כ בטרוד ואנוס אין לאוסרו ביו"ט. **משא"כ** המשנ"ב לענין מגבן דמירי בשיטת רוב הראשונים דלית להו איסור בכל אוכ"נ שאפשר מבערב ורק היכא שדרכו לעשותו לימים רבים אסרוהו, ופירשו את התי' התם אפשר הכא לא אפשר דהיינו דמגבן דרכו לימים רבים, ממילא ודאי יש לדמותו להא דמלח דג"כ איסורו משום גזירת ימים רבים וכמש"כ הר"ן שם. וכיון דהתם מבואר דלא התירו אלא תבלין ולא ידע ולא התירו מלח אפילו באנוס, ה"ה מגבן נמי לא שרי באנוס.

עוד יש להעיר בזה, דהנה הרמ"א בסי' תצ"ה החמיר כדעת הראשונים שאסור כל אוכ"נ באפשר מבעו"י כל שאינו מפיג טעם כלל. ודייק מזה המשנ"ב דאם מפיג טעם אפילו במקצת, שרי. וקשה, דבסי' תק"ד החמיר הרמ"א לשנות בדיכת תבלין, וביאר הגר"א בטעמו והביאו המשנ"ב, דחיישינן לסברת התוס' דפסקו כמתני' וממילא באופן שיש רק את ההיתר של מפיג טעם קצת לא התירו ורק כשיש גם טעמא דלא ידע, בכה"ג בין לר"ה ובין לר"ח שרי. וצ"ב מ"ט לא חשו לדעה זו בסי' תצ"ה דרק מפיג טעם לגמרי יתיר ולא במפיג טעם קצת. **ואפשר** דכיון דמה שהחמירו כהראשונים דבאפשר מאתמול אסור באוכ"נ, אי"ז מעיקה"ד אלא חומרא, לא חשו באופן זה לחומרת התוס' דבמפיג טעם קצת בעינן נמי דלא ידע.

אמנם צ"ע שבמג"א תק"ד סק"ח העתיק חומרת התוס' דבמפיג טעם קצת בעינן נמי דלא ידע לענין גרירת גבינה, והתם כאוכ"נ גמור הוא ולא כתבלין, וא"כ הא דמחמירין כאן בדאפשר מבעו"י, אי"ז מדינא אלא

מחומרת הרמ"א בשם הסמ"ג. ואין לומר דהיינו משום המנהג שהביא הרמ"א שם שבכל טחינה יש לעשות שינוי שלא יעשו יותר מהנצרך ביו"ט, עיי' במג"א בשם סמ"ק, דהא לדעת הסמ"ק הוא בכל אופן ולא רק היכא דידע וע"כ כוונתו למש"כ שם בשם היש"ש בטעם המחמירים, דבעינן להחמיר כדעת התוס' דכל מפיג טעם קצת בעינן נמי דלא ידע, אי"כ צ"ב למה החמיר כן גם בגבינה דהוה אוכ"נ ממש ולא תבלין. ואין לומר דגרירת גבינה נעשית לימים רבים, דהא בריב"ש קפ"ד מבואר דדרך לגרור גבינה רק הצריך לשעתו. [וזהו טעמא שלא העתיק בשו"ע דברי הריב"ש ורק הרמ"א הביאו, דהא דעת השו"ע שאי"צ להחמיר לאסור אוכ"נ הנעשה ליומו בכל אפשר מבעו"י ורק הרמ"א החמיר כן].

עוד יל"ק, דהנה במג"א סי' תצ"ה סק"ג כתב בשם המהרי"ל דאסור לדוך שקדים ביו"ט להוציא מהם חלב כיון דאפשר מעריו"ט אע"פ שמפיג טעם קצת, והקשה המג"א בשם היש"ש מ"ש מאוכ"נ דשרי אפילו מפיג טעם קצת שרי, ותירץ היש"ש דכיון דבלשון בני"א שם חלב עליהם, דמי לסחיטת פירי למשקה דאסורה. וצ"ע מ"ט לא תירץ היש"ש דהא דאסור מהרי"ל היינו משום דהוא ס"ל דחיישינן לשיטת תוס' דלא סגי במפיג טעם קצת וכנ"ל, וכדחייש היש"ש והמהרי"ל עצמם, הובא במג"א תק"ד סק"א. ואין לומר דהתם דוקא בתבלין החמיר המהרי"ל, דהא במג"א בתק"ד סק"ח החמיר כן בשם היש"ש גם בגרירת גבינה וכנ"ל.

ואולי יש לחלק ולומר דכוונת הריב"ש דוקא היכא דהוא עושה בכלי המיוחד לברירה והוה עובדא דחול ובאלו אסרו משום אפשר גם באוכ"נ ולא דמי להא דסי' תצ"ה דלא החמירו באוכ"נ. ועיין.

ביצה כ"ג ע"א, ג' דברים ראב"ע מתיר וחכמים אוסרין וחדא מינייהו פלפלין בריחים שלהם, ומבואר בתוס' ובראשונים דהיינו משום עובדין דחול. אמנם ברשב"א מבואר דהיינו טוחן גמור, עי' לעיל. ובשו"ע כ' דפלפלין וחרדל בריחים שלהם אסור משום עובדין דחול. ועי' מג"א סק"ג מה שהביא מהיש"ש, ושם הביא מהמרדכי בשם רבינו יקר שחרדל מדינא בריחים שלהם, דס"ל דאין דרך כ"כ לדוך חרדל בריחים וממילא זה עצמו שינוי הוא. אלא שכי' המג"א דיש להחמיר. ויל"ע לדעת השו"ע שהעתיק איסור בחרדל בריחים שלהם, אי משום דס"ל דדרך הוא לטחון חרדל בריחים או דס"ל דלא אזלינן בתר האוכל אלא בתר הכלי, ועי' לעיל משנ"ת בענין זה לגבי טוחן גמור, וצ"ע.

ביאור דברי הריב"ש

עי' מש"כ הריב"ש בתשובה סי' קפ"ד לענין גרירת גבינה במורג חרוץ ביו"ט, דהיה מקום לאסור בזה משום עובדין דחול כפלפלין בריחים, ושוב התיר משום דאין דרך לטחון במורג זה אלא הצריך לשעתו וממילא אין בזה עובדין דחול. והיינו דלא שייך לאסור משום עוב"ד אלא כשהוא עסק גדול שנראה שהוא דרך חול ולא כשהוא הכנת צרכי יו"ט. וע"כ אם היה דרך לגרור גבינה לכמה ימים, אי"כ אפילו גרירתה ליו"ט בלבד ג"כ היה אסור משום דגרירת גבינה נעשית בחול לכמה ימים, אי"כ הר"ז מעשה חול, משא"כ מכיון דאינה נעשית אלא ליומו, שוב אי"ז עוב"ד אלא נידון כהכנת האוכל שודאי מותרת ביו"ט אע"פ שגם בחול מכינים כן, ופשוט.

וכ' המג"א בסי' תק"ד סק"ז, דמזה נלמד לכל דבר שהרגילות לעשותו לכמה ימים דהוה כעוב"ד ואסור לעשותו ביו"ט אפילו כשעושהו ליומו, דמ"מ מעשה זה הוא עוב"ד. ולשונו של המג"א, דתמכא דהדרך לגרדו הרבה לב' או ג' ימים אסור לגרדו ביו"ט, ור"ל, דע"י דהדרך לעשותו לימים רבים יוצא הוא מכלל הכנת אוכל בעלמא לעוב"ד. והקשה ע"ז הא"ר דודאי לא חשיב עוב"ד אלא כעין טחינת חטים שהוא לימים רבים ממש, אבל בלי"ז אין כאן עוב"ד, וכמש"כ הריב"ש דבכלי זה אין דרך לעשותו לימים רבים, וכן הוכיח מהא דגבינה דג"כ דרך לעשותה לכמה ימים ולא אסרה הריב"ש מה"ט דעוב"ד. אמנם הנשמ"א תמה עליו מטעם אחר, וראשית דחה דברי הא"ר, דודאי כן הוא האמת כמש"כ המג"א דבתמכא דרך הוא לגרור לימים רבים ולא רק לאיזה ימים כמש"כ הא"ר, דבדבר דדרכו לעשותו רק לכמה ימים לא נעשה ע"ז עוב"ד, וא"כ באמת יש לאסור בתמכא משום עוב"ד כיון דדמי לטחינת חטים, ומשא"כ גבינה. אבל מ"מ יש להתיר מטעם אחר, דהנה תבלין דנידוכין כדרכן לא אסרו משום עוב"ד, ומ"ט, וע"כ היינו משום דלא אסרינן מה"ט אלא דומיא דריחים ולא במדוך שאינו דומה לזה ורק פלפלין בריחים שלהם דדמי לריחים של חטים אסרו מה"ט דעוב"ד ולא מדוך, וכ"ש מורג שאינו דרך טחינה כלל אלא גירוד, והיינו דמדוך דמי לריחים אלא שזה מסתובב וזה בהכאה, משא"כ מורג שאינו כלל באופן זה אלא בגרידה [פי' דענין הטחינה נפעל מכח דחיקת האוכל על המורג ולא מכח כלי הדוחקו כעין ריחים], א"א לאסור משום ריחים של חטים. ויש להוסיף, דאע"ג דכתב הנשמ"א דדרך הוא לדוך תבלין לימים רבים וכן תמכא, א"כ מ"ט לא אסרו כחטין דטחינתם אסורה משום שהדרך לעשותם לימים רבים, י"ל דהתם רוב טחינה בריחים הוא לימים רבים, משא"כ מדוך וכן מורג, אין רוב מעשהו לימים רבים, ממילא אין כאן הגדרה של מלאכת ימים רבים בכלי זה, ולכל היותר יש משום עובדא דחול, וע"ז כתב דג"ז אינו אלא בריחים ממש. ודו"ק היטב.

והנה באמת הא"ר ודאי נתכוין להשיג משום דגרירת גבינה ל"ח עוב"ד ולזה הביא ראיה מהא דאפי' חרדל בריחים שרי מדינא, אבל לא נתכוין להוכיח מהכלי, דהא ודאי ריחים אסורים בדבר אחר דאינו חרדל. וע"ז הוסיף השעה"צ דמוכח כן מהא דגבינה דאף היא ודאי נגזרת לכמה ימים ואפ"ה שרי, א"כ ש"מ דכמה ימים לא חשיבי ימים רבים. והח"א, משמע לכאורה דכוונתו להשיג על הא"ר במציאות, דבאמת דרך לגרור תמכא לימים רבים כמש"כ המג"א ולא כדעת הא"ר. אמנם אפ"ה אסר הח"א וס"ל דלא חשיב ימים רבים כריחים, ולא פירש הטעם, וצ"ע מ"ש ולמה לא יאסר מצד עצמו אם באמת דרכו להעשות לימים רבים, וצ"ע.

ויתכן דכוונת הח"א לחלק בין מגרדת שדכים בה כמה מיני אוכלין, דאע"פ שדרך לדוך בה גם דברים לימים רבים כגון חריין, מ"מ אי"ז כלי שרוב מלאכתו לימים רבים, שהרי דכים בו הרבה דברים, משא"כ ריחים של חטים שרבו מלאכתו לימים רבים, דהא דכין בו חטים, א"כ ודאי אסור לטחון בו כל דבר מחמת רוב מלאכתו שהיא לימים רבים.

אכן לולי דברי הא"ר נראה לבאר דברי הריב"ש דאין כוונתו כלל משום ימים רבים וכמש"כ דגבינה נעשית ליומו, אלא ס"ל לאסור משום דכלי שמיוחד למלאכה שאפשר לעשותה מעריו"ט הוה כעובדן דחול כיון דאיו מיוחד למלאכת יומו. וכבר נתבאר לעיל בזה.

חולב

בגמ' ביבמות קי"ד ע"ב מבואר דאסור לחלוב ביו"ט אף דהוה לצורך אוכ"י ביו"ט, דרך באופן דהוה כלאח"י ובמקום צער התירו ובאופן דהוה כלאח"י, לא בלא"ה. וצ"ע מ"ט לא התירו מלאכת מפרק משום אוכ"י ביו"ט.

ועי' בסוגיא בשבת קמ"א חולב אדם עז לתוך הקדרה ולא לתוך הקערה ובראשונים שם יש שפירשו דהיינו ביו"ט ואפ"ה לא התירו אלא לקדרה ולא לקערה, עיי"ש ברי"ף. **אמנם במלחמות** שם מבואר דבאמת הא דשרי לתוך הקדרה הוא משום שהתירו מלאכת אוכ"י ביו"ט, והא דלתוך הקערה אסור היינו משום נולד. ועיי"ש שהביא אח"כ תשובת הרי"ף דכתב דלתוך הקדרה שרי משום דהוה דברים שא"א לעשותם מעיו"ט ולתוך הקערה אסור משום דהוה מלאכת משקים ולא התירו מלאכת משקים ביו"ט. וצ"ע בכוונתו, דודאי מצינו שהתירו מלאכת אוכ"י במשקין, דהא מבואר במשנה דמותר לחמם מים לשתייה ביו"ט ועי' בר"ן שהביא ירושלמי דהתירו לעשות קונדיטון ביו"ט, ועי"כ דאין כוונת הרי"ף כפשוטו. ועוד, דאחר שהביא הרמב"ן תשובת הרי"ף, כתב הרמב"ן דיל"פ בגמ' ביבמות דאין הכוונה דחולב הוה לאו ביו"ט אלא ר"ל דבאופן כללי מלאכת יו"ט היא בלאו, אבל חולב ודאי שרי ביו"ט דהוה מלאכת אוכ"י. ומבואר דגם מלאכת משקין התירו ביו"ט, ועי"כ צ"ל בתשובת הרי"ף דהיינו משום נולד ולא משום מלאכה.

ועי' ברשב"א בחי' בשבת צ"ה שנתקשה מ"ט חולב לא שרי לאוכ"י ודחק לפרש דהיינו חולב בהמה טמאה. ומבואר מדבריו דחולב בהמה טהורה עכ"פ ודאי שרי ביו"ט משום אוכ"י. אמנם בעבוה"ק כתב בהדיא דחולב ביו"ט הוה מלאכה דאורייתא. ואיל"פ דהתם נמי בבהמה טמאה קאמר, דמבואר שם דלאוכל שרי וכן ביונק דהוה כלאח"י במקום צער שרי ועי"כ דבבהמה טהורה מיירי ואפ"ה אסור, והיינו דלא התירו מלאכת חולב ביו"ט. וצ"ע מ"ט.

ועי' בשו"ע הגר"ז שכתב דחולב הוא מלאכה הנעשית לימים רבים, שאדם חולב כל צאנו בב"א לעשות גבינה. ועיי"ש בקו"א שביאר הגר"ז דאחר שנתבאר בתשובת הרשב"א דליכא נולד בחלב שנחלב עיי' גוי כיון דישראל יכול לחולבו לקדרה, בעי"כ צ"ל דהאיסור הוא משום מלאכה וכנ"ל.

אמנם לכאורה נראה לבאר דעת הרשב"א באופ"א, דהנה מבואר שם ברשב"א בעבוה"ק דהיכא דרובה של מלאכה עושים לימים רבים, אף באופן שהוא עושה מלאכה הנעשית בד"כ ליומה, אסרה תורה את כל המלאכה משום דרובה הוא נעשה לימים רבים. ועל דרך שמבואר בר"ן מד"ס. והשתא הוא מבואר היטב, דבאמת חולב הוא מלאכה ליומו, אלא דמכיון דמלאכת מפרק הוא מלאכה הנעשית בד"כ לימים רבים, ממילא אסרו את כל המלאכה הזו ולא התירו אלא כלאח"י ובמקום צער. ואמנם הר"ן סבר שלא אסרו אלא היכא דהוא נעשה באותו אופן שנעשית רובה של מלאכה לימים רבים ואם הוא נעשה באופ"א, לא אסרוה כשאופן זה הוא נעשה בד"כ ליומו, מ"מ הרשב"א לא ס"ל הכי אלא בכל אופן אסרוה. ועוד חלוק הוא מהר"ן, דהר"ן סובר שהוא גזירה מדרבנן, ואילו הרשב"א סובר שהוא אסור מדאורייתא.

והרמב"ן שכתב שחולב מותר משום אוכ"י, לשיטתו אזיל דלא ס"ל כלל זה של הרשב"א לאסור את כל המלאכה משום רובה הנעשה לימים רבים, אלא כל היכא שאופן זה הוא נעשה בד"כ ליומו, הר"ז מלאכת היום ושרי לצורך אוכ"י.

והנה ילה"ק לשיטת הרמב"ן שכל האיסור הוא רק נולד, מ"ט בבהמה לחליבה לקדרה שרי, הא כיון דהבהמה עצמה אינה עומדת לאכילה ביו"ט וק"י"ל ביו"ט כר"י דאית ליה מוקצה ונולד, א"כ בהמה עצמה ל"ח אוכל ביו"ט והחלב ה"ה נולד אף כשהוא עושה כן לקדרה. וצ"ל דלענין נולד אזלינן בתר שם העצם וכיון דהבהמה מצד מהותה היא אוכל, לא חשיב החלב נולד, אע"ג דלענין מלאכת מפרק הבהמה נידונית כפסולת כיון דעומדת לחליבה.

וילה"ק כע"ז במש"כ הרשב"א בתשובה דגוי שחלב לקערה לא חשיב נולד כיון דישראל היה יכול לחולבו לקדרה. וצ"ב דהא מ"מ כעת הוא נחלב לקערה והוא משקה ונולד ומה יהני לי מה שהיה ישראל יכול לחולבו לקדרה ולעשותו לאוכל, מ"מ כעת הוא משקה והוא חפצא אחר ממה שהיה יכול לעשות אילו היה הישראל חולבו לקדרה.

אבל להנ"ל יתכן לבאר דאע"ג דמשקה הבא לאוכל דינו כאוכל, מציאותו ודאי משקה היא, וכשהיה ישראל חולבו לקדרה, אע"ג דהיינו מתירים אותו משום דדינו כאוכל, אי"ז מפקיע את מציאותו, וממילא לענין נולד לא חשבינן ליה נולד כל שהיה ישראל יכול לעשותו בהיתר ע"י חליבתו לקדרה, דמ"מ המשקה היה בעולם אע"פ שדינו באופן זה הוא כאוכל.

אמנם צ"ע בכ"ז מ"ש מתרגולת העומדת לגדל ביצים דמבואר בריש ביצה דהוה נולד. ועי' ברא"ה ריש ביצה דהקשה כן להדיא מ"ש חולב בהמה העומדת לחליבה מתרגולת העומדת לגדל ביצים, ותי' דביצה שיש שמגדלים לאכילה ויש שמעמידים להוציא ממנה אפרוחים, להכי הוא נידון לעצמו, משא"כ חלב שלעולם הוא עומד לאכילה, להכי הוא נידון תמיד לעצמו ואינו טפל לבהמה וממילא לא חשיב נולד²⁴.

²⁴ ועי' במג"א תק"ה סק"ג שדימה ביצה לחלב לענין מוקצה בשל גוי, ודו"ק.

בורר

בדין איסור טירחא ומוקצה באוכל ופסולת

סוגית הגמ' בביצה דף י"ד ע"ב, פלוגתא ב"ה וב"ש בבורר קטניות אי בורר אוכל דוקא או פסולת. ובגמ' אמר ר"ג דלא נחלקו אלא באוכל מרובה על הפסולת אי שרי לבורר את הפסולת או דוקא את האוכל, אבל בפסולת מרובה לכו"ע בורר את האוכל. והקשו, פסולת מרובה מי איכא מאן דשרי ותיצרו דמיירי באוכל מרובה אלא שטירחת הפסולת מרובה ובזה מודים ב"ה שבורר את האוכל. והנה רש"י פירש קושית הגמ' מי איכא מאן דשרי, דר"ל דבפסולת מרובה אסור אפילו לטלטל את האוכל ולא רק לבורר, וע"ז משני דמיירי דנפיש בטירחא וזוטר בשיעורא, היינו דבאמת הפסולת מועטת אבל טירחתה מרובה ולכן מודו ב"ה דצריך למעט בטירחא ולבורר את האוכל אע"פ שהוא מרובה. ועי' לקמן משי"ת דהטור כתב כן להלכה דכשהפסולת מרובה האוכל בטל בפסולת והכל נעשה מוקצה ואסור לבורר גם את האוכל [בין בשבת ובין ביו"ט].

ועי' בתוס' שפירשו דהא דאמרי ב"ש דכשאוכל מרובה על הפסולת בורר אוכל ואוכל, היינו משום דהוה שינוי מדרך הברירה. והקשו, דהא בגמ' בשבת מבואר דאדרבה כך היא דרך הברירה לבורר את האוכל מתוך הפסולת. ותיצרו בשני אופנים, או דצריך לדחוק גם שם דהכוונה היא לבורר את הפסולת מן האוכל, או דהתם מיירי ברוב פסולת ולכן הדרך היא לבורר את האוכל, משא"כ הכא דמיירי ברוב אוכל ובכה"ג הדרך לבורר את הפסולת משום שכך הוא ממעט בטירחא. והוקשה לתוס' לתי' זה, דא"כ הגמ' היתה צריכה להקשות בהא דאמר רשב"ג דבפסולת מרובה על האוכל לכו"ע בורר את האוכל, - הא כך היא דרך ברירה לבורר את האוכל וא"כ היכי שרו ב"ש בכה"ג לבורר את האוכל, ותיצרו דאה"נ, אלא דעדיפא מיניה קמקשי דכשרובו פסולת בטל האוכל לגבי רוב הפסולת ואפילו בטלטול יהא אסור דהוה ככולו פסולת.

וילה"ק, דהא מ"מ תירוצ' הגמ' דהכא מיירי ברוב אוכל [ולכן אין כאן מוקצה כיון דרובו אוכל] אלא דהפסולת נפיש בטירחא [ולכן לבי"ה בורר את האוכל דוקא], אינו מיישב את קושיית התוס' דהוה דרך ברירה, דכיון דיש טירחא יותר בברירת הפסולת, א"כ ודאי דרך הברירה היא לבורר את האוכל והיכי קאמר רשב"ג דבכה"ג לכו"ע בורר את האוכל, הא לב"ש כשדרך ברירה הוא אסור.

והיה מקום לפרש כוונת התוס' כאן כמש"כ התוס' בשבת קמ"ב דתי' הגמ' הוא דהאוכל הוא המועט ונפיש בטירחא וממילא אין דרך ברירה לבורר את האוכל. אלא דלפי"ז אינו מובן מה תירצה הגמ' לקושיא שהקשתה היא דהכל נאסר בטלטול כמש"פ התוס' כאן, דמ"מ כיון דהאוכל הוא מיעוט והרוב פסולת, הכל אסור בטלטול. ועי' ראש יוסף שכתב לבאר כן בתוס' וצ"ב.

ועי' במהרש"א שפירש דלא נתכוונו התוס' לבאר בקושית הגמ' כרש"י דגם האוכל נאסר בטלטול, אלא ר"ל דהגמ' נקטה דכל ההיתר לבורר פסולת אע"ג דהיא מוקצה, הוא משום שכוונתו לתקן את האוכל ולכן אין אנו דנים אותו כמתעסק בפסולת אלא כמתעסק באוכל, ולזה הקשתה הגמ' דהכא דהרוב הוא פסולת, א"א לדנו כמתעסק בברירת האוכל, דרובא כמאן דאיתא. ואע"ג דרשב"ג אמר דבוררים את

האוכל והוא ודאי לאו מוקצה הוא, ביאר המהרש"א דהגמ' הקשתה דלבי"ש אין שום אפשרות לברור את התערובת, דברירת האוכל אסורה משום בורר דכן הוא דרכו של בורר כשטורח הפסולת מרובה וברירת הפסולת אסורה כיון שהוא מוקצה. ועי' משני דהאוכל זוטור בשיעורא ונפיש בטירחא ועי' כשהוא בא לברור אי"ז דרך ברירה כיון דטורחו מרובה. [ומוקצה בלא"ה אין כאן משום דבורר את האוכל, ולא ס"ל לתוס' מש"כ רש"י שהאוכל בטל לפסולת ונעשה מוקצה].

והנה בגמ' בשבת קמ"ב שנינו, אבן שע"פ החבית אם אינו יכול לנערה במקומה מגביה את החבית למקום אחר ושם מנער את האבן והקשו בגמ' מאן תנא דטרחין בהתירא ולא באיסורא, ומייתי הגמ' את הברייתא דרשב"ג דברוב פסולת לכו"ע בורר את האוכל ולא את הפסולת. ופירש"י דהנידון הוא דמכיון דגם כשמגביה את החבית, ה"ה מטלטל את האבן על ידה, א"כ למה לא יטלטל את האבן בפני"ע, ועי' משני דמתני' כרשב"ג שאמר דבפסולת מרובה על האוכל בורר את האוכל ולא את הפסולת, דטרחין בהתירא ולא באיסורא. וה"נ כפסולת מרובה על האוכל הוא כיון דבלא"ה יצטרך בסופו של דבר לטלטל את כל החבית וממילא אם טורח כעת באבן בפני"ע, הר"ז טירחא נוספת שאינה נצרכת.

וצ"ע לפירוש, דהא כיון דבטלטול החבית אינו מטלטל את המוקצה אלא מן הצד, מאי קשי"ל, ודאי עדיף טלטול החבית מטלטול המוקצה בידים. ועוד, דברש"י מפרש דהנדון הוא משום טירחא דלא צריך, ואילו בגמ' משמע דהנידון הוא משום טלטול מוקצה, דאמר בהתירא טרחין ולא באיסורא.

ועי"ש בתוס' שפירשו באמת דהנידון הוא משום מוקצה, דהם פירשו את מסקנת הגמ' בסוגין דזוטור בשיעורא ונפיש בטירחא, דקאי אאוכל, דהוא מועט בשיעורו אבל טירחנו גדולה יותר מהפסולת, וקאמר רשב"ג דאע"ג דטורח האוכל מרובה, כיון דהוא היתר, עדיף טפי לטלטלו ולא לטלטל את הפסולת. וזהו שהוכיחו דבהתירא טרחין ולא באיסורא. והא דבאוכל מרובה ס"ל לב"ה דבורר את הפסולת, התם בטל הפסולת לגבי האוכל ולהכי מותר לטלטלו, אבל בפסולת מרובה לא בטלה ואסור לטלטלו. אבל לשיטת רש"י צ"ע כנ"ל.

והנה בחי' הגרעק"א בשבת שם הקשה, דבשלמא לתוס' שפירשו דהנידון שם הוא לענין מוקצה, אילה"ק מה הדמיון לרשב"ג, דלמא לאו משום ביטול הוא אלא דביו"ט איכא היתר של טלטול לצורך אוכ"נ אבל בשבת ליכא התירא, - אין לומר כן, - דודאי לא התירו טלטול מוקצה לצורך אוכ"נ אלא היכא דא"א בענין אחר, ומכיון דאפשר לטלטל את האוכל ודאי לא התירו בכה"ג משום טלטול לצורך אוכ"נ, ועי' דלאו משום היתר טלטול מוקצה לצורך אוכ"נ הוא אלא מטעם ביטול לאוכל. אבל לפירש"י דהנידון בסוגיא בשבת אינו לענין מוקצה כלל אלא לענין טירחא בהיתר או באיסור, קשה, דמ"מ איך נתיר את האיסור מוקצה שיש בפסולת, ומה שביו"ט התירו גם את האיסור מוקצה, בע"כ היינו כנ"ל משום דמותר לטלטל מוקצה לצורך אוכ"נ אבל בשבת מה ההיתר.²⁵

²⁵ ובאמת בשיטה להר"ן כתב בשם הרא"ה לבאר הא דמדמינן מתני' דאבן שע"פ החבית להא דבורר ביו"ט, דהגמ' הבינה דמתני' דהתם מיירי אף ביו"ט וממילא הוקשה לה, מאן תנא דטרחין בהתירא ולא באיסורא.

ועיין בחזו"א שביאר כוונת התוס' דלאו משום ביטול כשאר ביטולי איסור בהיתר אתינן עלה, אלא ר"ל דהיכא דהמוקצה הוא מועט והוא מתעסק בתיקון האוכל, אין כאן טלטול מוקצה אלא תיקוני האכילה. והנה הוא כ' כן בדעת רשב"ג שלא התיר אלא באוכל מרובה, אמנם לדעת ת"ק שהתיר בכל אופן כמבואר ברמב"ן וברשב"א בשבת, צ"ל דס"ל הך סברא אפילו בפסולת מרובה.

ולפי"ז יש לישב קושית הגרע"א על רש"י, דגם רש"י ס"ל דההיתר בטלטול הפסולת הוא משום שמתעסק בתיקון האוכל כמש"כ החזו"א בדעת התוס', אלא דהוא סובר דההיתר הוא גם ברוב פסולת ולא רק ברוב אוכל, ולכן רק היכא דהאוכל בטל ברוב הפסולת אין היתר לטלטלו אבל בלא"ה באמת מותר.

והשתא מבואר נמי ל' רש"י בשבת שם שכתב מאן תנא דאית ליה, דכי טרח מטרח בחבית דהוי היתרא ולא יטול האבן ממש דהוי איסורא ואף על גב דהשתא נמי אבן מטלטל בהדי חבית. ותמהנו לעיל דכיון דע"י החבית הוה טלטול מן הצד ולטלטל בידים חמיר טפי, ודאי עדיף לטלטל את האבן ע"י הגבהת החבית ממה שיטלטל את האבן גופא. ולהנ"ל הוא מבואר היטב, דרש"י נמי ס"ל כמש"כ התוס' דברוב אוכל אין כאן איסור טלטול מוקצה משום דמתעסק הוא באוכל דהוה היתר, א"כ בכל אופן אין כאן טלטול מוקצה ושפיר איכא למידן מאי עדיף, אם למעט בטירחא ע"י טלטול המוקצה עצמו, או דעדיין עדיף הטלטול ע"י ההיתר.

וי"ל דרש"י ותוס' לשיטתם, דהנה מבואר בראשונים בשבת דטעמא דת"ק דס"ל בדעת ב"ה דאע"פ שפסולת מרובה על האוכל בורר את הפסולת אם ירצה וע"ז פליג רשב"ג וס"ל דדוקא אוכל הוא בורר כיון דכשהפסולת רוב, א"א לבוררה משום מוקצה, דלא בטיל לה פסולת בכה"ג לאוכל. והשתא, למאי דגרסי התוס' במסקנת הסוגיא בביצה דמייירי בפסולת מרובה והאוכל זוטר בשיעורא ונפיש בטירחא, הם יכולים לפרש דהנידון הוא על המוקצה דלת"ק שרי לברור את הפסולת כיון דמתעסק הוא בתיקון האוכל ואילו לרשב"ג בכה"ג אין לברור אותו. אבל לרש"י דגרס במסקנה דמייירי דהפסולת זוטר בשיעור ונפיש בטירחא, א"כ ודאי א"א לפרש דמשום רוב הטירחא בפסולת שע"ז יעשה עיקרי ולא בטל אל האוכל, ומ"מ יהיה אסור לברור את הפסולת, וע"כ פירש"י דכל הנידון הוא רק משום הטירחא שיש בברירת הפסולת.

עי' בר"ן על הרי"ף שביאר קושית הגמ' מי איכא מאן דשרי - משום טירחא, דכיון דאיכא טירחא יתירה לברור את הפסולת, פשיטא דצריך לברור את האוכל. ואת תי' הגמ' פירש בשני אופנים, או כפירש"י דקאי אפסולת דזוטרא בשיעורא ונפישא בטירחא, או כפי' התוס' בשבת דקאי אאוכל דנפיש בטירחא וזוטר בשיעורא, דסד"א דמיעוטי בטירחא עדיף, קמ"ל דבפסולת מרובה אסור. והנה מה שהביא פי' התוס' מובן היטב, דכיון דהקשו דפשיטא דאסור לברור את הפסולת משום טירחא, ע"ז ישבו דאדרבה קמ"ל רשב"ג דבורר את האוכל אע"פ שהוא טירחתו מרובה והפסולת אין בה טירחא כ"כ. **אבל מה** שהביא בשם רש"י, צ"ב, דכיון דהקושיא היתה משום טירחא, [שלא כפירש"י שפירש את הקושיא משום מוקצה], מאי משני דהפסולת זוטר בשיעורא, הא מ"מ כיון דטירחתה מרובה פשיטא דבורר את האוכל למעט בטירחא. וכה"ק בשטמ"ק בשם הריטב"א לגירסת הרי"ף דגרס פשיטא, דאכתי פשיטא הוא כיון דטירחת הפסולת מרובה.

ועי' בחי' הרא"ה שהוסיף לבאר בקושית הגמ' מי איכא מאן דשרי, דכיון דאיכא תרתי לריעותא, פסולת מרובה דכמאן דאיתא וטירחא יתירה, ודאי לכו"ע אסור, ועי' משני דמירי בשטירתא האוכל מרובה וא"כ בברירת הפסולת איכא רק חדא לריעותא דהוה מוקצה, סד"א דשרינן ליה למיברר הפסולת קמ"ל דכיון דפסולת מרובה כמאן דאיתיה בעיניה ואסור.

והשתא עד"ז יש לבאר גם בדברי הר"ן בדעת רש"י, דהקושיא לא היתה משום טירחא לבדה אלא משום דהוה תרתי לריעותא מוקצה וטירחא²⁶ ועי' תירץ דבפסולת דזוטר בשיעורא ונפיש בטירחא דליכא אלא חדא לריעותא משום טירחא, ואין כאן מוקצה משום סברת התוס' דכשרובו אוכל אין איסור מוקצה בברירת הפסולת, סד"א דשרי למיברר פסולת, קמ"ל דלא התירו לברור את הפסולת שהוא מוקצה אלא כשהוא ממעט עי"ז בטירחא, וכגון שטירתא האוכל מרובה, משא"כ הכא שטירתא הפסולת מרובה ואי"ז מונע טירחא, הדר איסורא דמוקצה בפסולת ולכך בורר את האוכל. [אבל איל"פ בדעת הר"ן דבכה"ג אין איסור מוקצה כלל אלא איסור טירחא לבד ומשום סברת התוס', דהא בגמ' בשבת מבואר דאכתי איכא איסור מוקצה, דהא קאמר מאן תנא דאית ליה דטרחין בהתירא ולא באיסורא, מבואר דעדיין יש כאן איסור מוקצה אלא שברוב אוכל שטירתא ההיתר מרובה, שם התירו מוקצה].

בדין שניהם שוים

עי' ברשב"א בעבוה"ק שכתב דהיכא דשניהם שוים בטירחא בורר איזה שירצה ואפי' האוכל מרובה, ואילו בפסולת מרובה בשיעור או בטירחא, נוטל את האוכל. וצ"ב דאם יש כאן איסור טירחא, מ"ש אוכל מרובה או פסולת מרובה, לעולם יברור את המועט בטירחא. וצ"ל דכל מה שהתירו לברור את האוכל באוכל מרובה אע"פ שהוא טורח יותר, היינו דוקא כשהוא נמנע עי"ז גם מלעסוק במוקצה, אבל כשהפסולת מרובה וממילא אין כאן רווח של טרחין בהתירא ולא באיסורא, בכה"ג אסור לברור את הפסולת המרובה משום איסור טירחא.

אבל בט"ז כתב דכששניהם שוים בכמות וטירתא האוכל מרובה, אסור לברור את האוכל, דלעולם שוקלים רק את האיסור טירחא. וצע"ק קצת בלשונו לפנ"כ דכתב דבפסולת דק כתב שלא יברור את הפסולת וכשכמות הפסולת מרובה, משמע מלשונו דרק הותרה ברירת האוכל, אבל משמע דעכ"פ גם מותר לברור את הפסולת²⁷. ובאמת בגר"ז לא חילק בזה אלא אסר בין כשהטירחא מחמת הכמות ובין כשהיא מחמת הקושי בברירתה.²⁸

בעיקר מלאכת בורר אם הותרה ביו"ט

²⁶ וכן מדויק גם בלשון רש"י והר"ן דקושית הגמ' לא היתה משום טירחא לבד אלא גם משום מוקצה, דז"ל בקושית הגמ', במה דברים אמורים דשרי ב"ה ליטול פסולת ממש ולהשליך, משמע מלשון זה דגם האיסור מוקצה הוקשה להם, דאי משום טירחא לבדה, מהו הדגש בכך שהוא פסולת ממש.

²⁷ וצ"ע בדברי הטי"ז מ"ש טירחא מחמת הכמות מטירחא מחמת הקושי. ואולי י"ל דס"ל לט"ז דלא אסרין משום טירחא אלא רק כשהוא קושי מחמת הדבר בעצמו ולא מחמת כמותו, וצ"ע.

²⁸ ועי' במשנ"ב תק"י שכתב על אוכל מרובה טוב למעט בטירחא, ובט"ז שם הלשון הוא שאסור למעט, וצ"ע שיעור האיסור בזה לדעת המשנ"ב. ועי' בתורי"ד שמשמע דאין בזה איסור גמור.

ויל"ע בעיקר הסוגיא אם מלאכת בורר הוא מלאכה האסורה, דהנה בראשונים בריש פ"ג מבואר דמרקד הוא מהמלאכות האסורות, וצ"ע מ"ש מתנ"י דשריא ברירת קטניות כדרך לב"ה. והנה לדעת הרמב"ן דמלאכות יו"ט אסורות מדאורייתא היכא דדרך לעשותן לימים רבים, י"ל דבחטין הדרך הוא שאחר הקצירה והדישה מרקדין אותן לכל השנה והו"ל מלאכה הנעשית לימים רבים, אמנם קטניות אין דרך לבררן לימים רבים ולהכי שרי לברור כדרך. והא דאסרו ברירת קטניות בטבלא נפה וכברה, י"ל כפירש"י בדף י"ב ע"ב דהיינו משום דמיחזי כמאן דעביד לצורך מחר שאין דרך לעשות בכלים הללו אלא הרבה. אכן צ"ע לפי"ז מ"ט האוסרים לברור צרור שנפל לקמח בידו, הא בכה"ג אין כאן עובדא דחול ומ"ט ל"ה כשאר בורר ליומו דשרי.

ולשי' הרשב"א דס"ל דהלכו בכל מקום אחר רובה של מלאכה וכשרובה נעשה לימים רבים, הר"ז מלאכה האסורה ביו"ט, ע"י בח"א כלל פ"ב ס"ב, דבאמת הוא סובר דבורר הוא מלאכה האסורה אף בקטניות ולא שרי אלא ביד, דס"ל דברירה ביד הוה שינוי וממילא התיירו במקום שברירת הפסולת תמעט בטירחא.²⁹ [ועי' בחי' הרשב"א בשבת פ' תולין שנתקשה לשיטתו היכי שרי ליתן למשמרת ביו"ט, הא בורר היא מלאכה האסורה ביו"ט].

נעי' בטור שכתב דגם בשבת היכא דטירחת האוכל מרובה, דינו לברור את הפסולת, ועי' בנשמ"א שפי' דברי הטור דס"ל כהרשב"א הסובר שלא התיירו בורר ביו"ט והא דכשטורח האוכל מרובה בורר הוא את הפסולת, היינו משום דברירת פסולת ביד אינה מלאכה דאורייתא אלא מד"ס ועדיף למעט בטורח, א"כ ה"ה בשבת.]

אמנם לדעת הר"ן דג"כ ס"ל דהלכו אחר רובה של מלאכה, מ"מ לענין ברירת פסולת מהחטין בברייתא דדף י"ב דאסרה בטבלא נפה וכברה, כ' הר"ן כפירש"י דהיינו משום דמחזי כמאן דעביד לצורך מחר. וצ"ב, דהא ברירת חטין אסורה מדינא, א"כ ליתסר אף ברירה זו משום רובה של מלאכה. וצ"ל דמ"מ אי"ז אותו אופן של ברירה האסורה בקמח, דהתם הוא בורר ע"י ניפוי הקמח והפסולת נשארת, ואילו בקטניות ומלילות אי"ז אותה ברירה דהא לא בוררים אותן בנפה, אלא אופ"א הוא ולכן לא ס"ל להר"ן לאסור משום רובה של מלאכה, כדכתב הר"ן לענין טחינה ודיכה. אלא שקצת צ"ב שלא פירש כן הר"ן בפירוש כדפירש לענין טחינה. ואולי יל"פ שרק העתיק שם לי רש"י כדרכו בכ"מ אבל איהו גופיה ס"ל טעם אחר באיסור זה, משום רובה של מלאכה.

ועי' מש"כ הר"ן בסוגיא דשונין דנחלקו אם לגזור אטו מרקד שהוא מלאכה הנעשית לזמן מרובה, ויל"פ דהן הן הדברים, רק דהתם אינה מלאכה גמורה אלא טירחא בעלמא ולכן נחלקו בזה אי גזרינן אטו מלאכה. אבל היכא דיש כאן מעשה מלאכה אלא שנעשית ליומו, בזה י"ל כמש"כ הר"ן דהדבר תלוי אם הוא נעשה באופן שנעשית המלאכה של ימים רבים שאז נאסרה כל המלאכה, לבין אופן שנעשה בדרך אחרת, דלא גזרו אטו ימים רבים.

²⁹ וצ"ע דמתבאר דלדעת הרשב"א ברירה ביד הוה שינוי, ואילו לח"א שיובא לקמן מבואר דיד הוא דרך ברירה גמורה. וכבר נתבאר בזה במלאכת טוחן, עי"ש.

בדברי השו"ע והפוסקים

והנה בשו"ע מצינו לכאורה סתירה בד"ז אם מלאכת בורר הותרה ביו"ט, דהנה בסי' תקי"י ס"ב מבואר בשו"ע דמלאכת בורר הותרה באופן שאי"ז בנפה וכברה, אע"פ שמסיר את הפסולת בידו. ואילו לענין הוצאת צרור מקמח מבואר שיש אוסרים ליקח בידו, עי' ברמ"א תקי"ו ס"ב. וצ"ב מ"ש.

עוד הביאו הפוסקים דברי מהרי"ל שאסר לברור פירורי מצות מקמח מצות, עי' מ"ב תקי"ו סק"א.

ובגר"ז בקו"א סי' תקי"ו כתב לחלק דברירה היא מלאכה האסורה כהרקדה אלא דברירת קטניות, כיון דבד"כ בוררים לאותו יום חשיבא ברירה ליומו, כן כתב שם הגר"ז בשם הרמב"ן. אמנם יל"ע בזה, דתי' זה לא א"ש אלא להרמב"ן דלא אזיל בתר רובה של מלאכה, אבל להר"ן דאזלינן בתר רובה של מלאכה לאסור גם היכא דאינה נעשית לימים הרבה, א"כ צ"ב למה התירו ברירת קטניות. וגם הגר"ז גופיה לא אזיל בשיטת הרמב"ן לגבי קצירה, דברמב"ן דלא ס"ל סברא זו דרובה של מלאכה, הוצרך לבאר טעם האיסור בקצירת תותים וכדו' שנפגמים מיום לחבירו, דהתורה אסרה מלאכת עבודה שנעשית שלא ברשותו של אדם. אבל הגר"ז לא פירש כן, עיי"ש סי' תצ"ה.

ואפשר שיש לבאר כעין דברי הגר"ז ובאופ"א קצת, דמלאכת בורר מתחלקת לשני אופנים כלליים, האחד הוא ברירת הקמח לפני הלישה, ובזה באמת עיקרו הוא לזמן מרובה, והשני הוא ברירת דברים הקרובים יותר לאכילה כגון קטניות, ובאלו רוב הברירה היא ליומו והוא כמלאכת הבישול ואפיה דשרי כלשונו של המ"מ. וכעין סברא זו כתב בהגהות מהרש"ל על הסמ"ג לחלק בין הרקדה שניה דמהני בה שינוי ולא בהרקדה ראשונה ובשאר מלאכות שקודם לשה, דאלו שקודם לשה אינם בכלל מלאכת אוכ"נ כיון דהכנתם עדיין רחוקה מהאוכל, עיי"ש.

ויש להוכיח כעין סברא זו מדברי הגר"ז עצמו, דהוא הביא ראיה לחילוקו בין קמח לקטניות מרש"י והר"ן והפוסקים שפירשו בטעם האיסור לברור קטניות בנפה וכברה משום עובדא דחול [עיי"ש ל' רש"י, וצע"ק] ומ"ט לא פירשו הטעם משום דהרקדה היא מלאכה האסורה, וע"כ דיש לחלק בין חטין לקטניות. והנה דברי רש"י נאמרו בברייתא לעיל דף י"ב ע"ב גבי מלילות, והתם הלא מיירי בחטין ואיך כתב בזה הגר"ז דהטעם הוא משום דשאני קטניות מחטין, וע"כ דהיינו טעמא כדלעיל, דכל היכא דאינן עומדים לטחינה אלא ליאכל כמות שהם כקטניות, א"כ אינן רחוקים מהאכילה וממילא שייך למלאכת בורר דקטניות שאינה לימים רבים אלא ליומו.

והנה הב"ה"ל בסי' תקי"ד הביא דברי הגר"ז ותמה עליו מדברי המהרי"ל שאסר לברור פירורין של מצות מהקמח מצה, דהא מלאכת יומו היא ולמה תאסר. אמנם בדברי הגר"ז עצמו שהביא שם את דברי מהרי"ל, משמע דנתכוין ליישב גם קושיא זו. ולכאורה הוא תלוי בנידון הנ"ל, אם כוונת הגר"ז לחלק בין חטים לקטניות בכל אופן, או רק בין ברירה הקרובה לאכילה לברירה שקודם לשה, היינו שרחוקה יותר ורק אותה לא התירו בין דברים הקרובים יותר לאכילה לרחוקים ממנה.

ועי' במחצה"ש תקי"ד סק"ט שכתב לבאר החילוק בין ברירת פירורי מצות לבין שאר מלאכת בורר שהותרה, דמלאכת בורר שהותרה היינו משום דהוה מלישה ואילך ואילו פירורי מצות, י"ל שכיון שאפשר עדיין ללושם אח"כ, חזר דינן כקודם לישה ואסור. ומבואר מדבריו דנקט שהחילוק הוא משום דברירת קטניות הוה לאחר לישה ואילו הרקדה הוא קודם לישה. והנה סברא זו היא עפ"ד התוס' בביצה דף ג' דכך היא המדה, קודם לישה אסורים ולאחר לישה מותרים. אמנם שא"ר לא פירשו כן אלא משום ימים רבים או מלאכת עבודה וכו'. [ואולי להנ"ל דקודם לישה יש סברא שהוא רחוק מהאוכל, אפשר דיש לקיים דבריו גם להר"ן ודעימיה, וצ"ע בזה].

והנה בחיי אדם כלל פ"ב כתב הטעם דאסור מהרי"ל לברור פירורי המצות מהקמת, משום דכן הוא דרך ברירתו בחול. וצ"ב, דמ"מ מ"ט חמיר יותר משאר ברירה בקטניות דלא אסרו ואע"ג דהוה דרך ברירתם. ואולי יש לבאר דלעולם בורר היא מלאכת אוכ"נ שהתירוה, אלא דחכמים אסרוה באופן שהוא עיקר דרך הברירה בזה. וזהו איסורה דנפה וכברה וזהו הטעם באיסור ברירת צרור ביד.

אכן צ"ב, דבראשונים נראה דטעם האיסור בנפה וכברה הוא משום דמיחזי כעושה לצורך מחר או לימים רבים, עי' ל' רש"י והר"ן בדף י"ב וכ"מ ברא"ה [וע"ע בריטב"א], וגם במאירי כע"ז.

עוד ילה"ק מהא דמבואר בפ' תולין בשבת דנותנין ביו"ט שמרים למשמרת, והא ודאי דרך ברירתו בכך היא והיכי שרי. אמנם באמת מבואר שם דלר"א שרי ליתן לתלויה אף בשבת, וטעמו מבואר שם ברש"י דהיינו משום דאין דרך בורר בכך. ומשמע דמ"מ אי"ז ברירה הרגילה, והשתא י"ל דה"נ לדידן ביו"ט שרי משום דאי"ז דרך בורר המעולה. ועי' בביה"ל תקי"י ד"ה מותר שכתב לישב הקושיא מהא דתולין, דמשמרת הוי כלי שבוררין בו לשעתו בלבד. וצ"ב דהא זהו מהני לסברת הגר"ז שכל האיסור הוא רק בברירה לימים רבים, אבל המשנ"ב שנטה יותר לדרכו של הח"א, לדבריו ודאי אין לחלק בהכי. וי"ל דגם לשיטת הח"א שאסר משום דהוה דרך ברירתו, עיקר הסברא היא משום דעי"ז הוה עובדין דחול, וממילא בכלי זה שכל עניינו הוא רק לפי שעה, עדיף טפי ולא שייך לחושבו דרך ברירה כ"כ, וצ"ע.

[**ועי' ברשב"א** בחידושו שם דנתקשה לדידיה מ"ט התירו ליתן למשמרת ביו"ט, כיון דאיהו ס"ל דבורר לא הותר כלל ביו"ט].

והנה בט"ז בסי' תקי"ו סק"ג כתב להוכיח דאין איסור בנטילת הצרור ביד, דא"כ למה לא פירשו כן בפוסקים דאסור לברור צרור מתוך מאכל בידו. ואי נימא דרק בחטין איכא מלאכת בורר ביו"ט ולא בשאר מאכלים, א"כ ודאי לא היה להם לשנות איסור זה אלא הכא, וע"כ דהט"ז לא ס"ל חילוק זה בין חטין לקטניות.

סוגיא דאין שונין

עי' מש"כ רש"י בטעמא דמ"ד שונין שני טעמים, האחד משום דאין כאן טירחא והשני משום דנראה לעינים שהוא פעם שניה ואי"ז מרקד לברור. ומבואר מדבריו דודאי לא היה צד לפרש דטעמא דמאן דאסר משום דהוה בורר, כיון דאינו בורר פסולת מהקמת אלא רק ליפוטו הוא עושה. אמנם בסמ"ג

מבואר דשונין היינו משום שמא נפל לתוכו צרור או קיסם, ולדבריו טעם האוסרים משום בורר הוא. וטעם המתירים, צ"ל דהיינו משום דלא אפשר מאתמול, דהחשש הוא שמא נפל אחר ההרקה דאתמול. והא דבנפל היום דלכו"ע שרי, היינו משום דבכה"ג הוא ודאי ברירה המוכרחת להיום, משא"כ כל שונין שאינו ודאי שנפל בו היום.

עויל"פ בדעת הסמ"ג, דטעמא דמ"ד שונין כמש"כ החזו"א דהוא מיחזי כבורר ליפותו ולא לתקנו מהפסולת. והא דבנפל צרור שרי לכו"ע, י"ל דהתם דודאי נפל יש בו יותר צורך היום ולכן התיירו.

והנה מבואר בשו"ע דאף מאן דאוסר לבורר צרור בידיו, מתיר הוא לבוררו בנפה. וצ"ב מ"ט. ועי' בחזו"א סי' נ"ג שפירש הטעם משום דנראה כעושה ליפות וכיון דאין כאן איסור אלא מדרבנן משום מיחזי כבורר כמבואר ברש"י ד"ה כ"ש, כאן אין מיחזי כיון דנראה כעושה ליפות. וצ"ב, דא"כ למ"ד דאין שונין דאוסר אפילו בעושה ליפות, מ"ט שרי להוציא הצרור ע"י נפה. ואפשר דס"ל דלא גזרו חז"ל על הטירחא בשונין אלא היכא דהוא עושה בשביל הטירחא ולא כשהוא עושה בשביל לתקנו מהצרור, אלא דמ"מ כיון דאינו ניכר שהוא בורר, לא אסרו את המיחזי כבורר שיש כאן, וצ"ע בסברא זו.

והנה בראב"ד כתב בהשגות דיש לפסוק כמ"ד דשונין ואם נפל צרור או קיסם מותר לבורר ואם שנה אסור. ונחלקו הראשונים בביאור דבריו, המ"מ כתב דמש"כ בסו"ד ואם שנה מותר היינו לומר שגם בנפל צרור שאסור לבורר ביד, מותר לשנות בנפה. אבל בכל בו פירש דברי הראב"ד, דר"ל דמותר להוציא הצרור ע"י שינוי. ותמה הט"ז על הבנת הכלב, דהא כיון דפסק הראב"ד כמ"ד דשונין ומבואר בברייתא דאף מאן דאסר לשנות, מודה דשרי לשנות בנפל צרור, א"כ להלכה דשונין, ודאי דשונין בנפל צרור. והיינו דס"ל להט"ז דהנידונים תלויים זה בזה וממילא המ"ד בברייתא דהתיר לשנות ודאי ס"ל להתיר לשנות בצרור. אמנם להתבאר בחזו"א דהא דשונין בנפל צרור היינו משום דאין כאן כלל עסק של ברירה אלא נראה כעושה ליפות, ממילא אין שייכות בין הנידונים, ואע"פ שבברייתא מבואר דכו"ע מודים דשונין בשביל הצרור, אינו מוכרח להאי גיסא ושפיר אפשר לפסוק גם איפכא, ומיושב קושית הט"ז.

ילה"ק במש"כ רש"י דאסור להוציא את הצרור משום דמיחזי כבורר, דהא לפירושו דליכא איסור מלאכת אוכ"נ אלא היכא דאפשר מעריו"ט, מה שייך כאן מיחזי כבורר הא כל מלאכת אוכ"נ שרי. ודוחק לומר דר"ל דמיחזי כמאן דאפשר מעריו"ט, ועוד, דא"כ כל לא אפשר ניתסר משום דמיחזי כאפשר. וכן מכשירין דשרי בלא אפשר, ניתסר משום מיחזי כאפשר, וצ"ע.

והנה בט"ז סי' תק"ו סק"ג פירש דברי רש"י בהא דאסר רבינא, דר"ל דלהכי עדיף שיעשה ע"י שונין ולא ביד משום דביד בעלמא הוה אב מלאכה של בורר, משא"כ שונין שאינו אב מלאכה. ומבואר בדבריו, דאע"ג דבורר הותר ביו"ט כשאר מלאכות, מ"מ עדיף להימנע מלעשות המלאכה היכא כשאפשר להפיק את התועלת גם בלי מלאכה. וצ"ע, דהלא הר"ן בסוגיא דריבוי בשיעורים כתב דמלאכת או"י הותרה ביו"ט ולא דחוויה, וכיון דהותרה המל אכה למ"ל למיהדר אהתירא. והיה מקום לומר דהנה כל הוכחתו של הר"ן דהוה הותרה ולא דחוויה היא ממה שמלאכת אוכ"נ שאפשר לעשותה מעריו"ט נמי שרי. ודעת רש"י הלא באמת כן היא, דמלאכה שאפשר לעשותה מעיו"ט צריך לעשותה מבערב, א"כ לדבריו אזדא

ליה ראית הר"ן. אמנם בגר"ז בסי' תק"י בקו"א ססק"ב כתב שאי"צ להמתין ביו"ט להמתין עד זמן אכילה ע"מ לברור אז אוכל מתוך פסולת, כיון דמלאכת יו"ט הותרה. ואף למש"כ הרמ"א שכשאפשר לעשות המלאכה מעיו"ט יעשנה בעריו"ט ולא ידחנה ליו"ט, אי"ז אלא מטעם שלא יתבטל משמחת יו"ט ע"י שיניח כל מלאכתו ליו"ט. [אמנם לעיל נתבארו דברי רש"י באופנים אחרים]. ולדבריו צ"ע דברי הט"ז, דהא מבואר דלכו"ע מלאכת יו"ט הותרה.

עוד ילה"ק, דהט"ז גופיה העתיק דברי הרשב"א שכאשר הטורח בברירת האוכל והפסולת שוים איזה שירצה יברור ולא אמרין דיברור האוכל כבשבת. ואפשר דיש לחלק בין לחייבו לברור באופן מסוים, לבין להצריכו להמתין עד שעת האכילה, דאפשר דלא הטריחוהו כ"כ. משא"כ כשבכל אופן עושה כעת את המלאכה ורק מצריכים אותו למיהדר אהתירא ולעשות באופן שאינו מלאכה.

סוגיא דמתוך

פלוגתת רש"י ותוס' בדין מלאכה שלא לצורך

נחלקו ב"ש וב"ה במשנה אם מותר להוציא קטן וס"ת ולולב ביו"ט לב"ש אסור ולב"ה שרי ונחלקו בגמ' בטעם מחלוקתם, רבה מפרש דנחלקו אי יש עירוב והוצאה ביו"ט או לא ורב יוסף מפרש דנחלקו אי אמרינן מתוך שהותרה מלאכה ביו"ט לצורך אוכ"נ הותרה נמי שלא לצורך. **ונחלקו הראשונים** בדעת ב"ה אליבא דרב יוסף דמפרש טעמם משום דאמרינן מתוך שהותרה, אי שרי גם שלא לצורך כלל או לא. **שיטת רש"י** [ולקמן יתבאר בס"ד שי"מ כן גם בשיטת הרמב"ם] דהותר גם שלא לצורך כלל וכמשמעות ל' הגמ' הותרה נמי שלא לצורך, **והתוס' והראשונים** סוברים דבעינן צורך קצת, אבל בשלא לצורך כלל לא התירו.

ושורש מחלוקתם בגי' הגמ', דגי' התוס' היתה שרב יוסף הקשה לרבה דלשיטתו דלב"ה דאין איסור הוצאה כלל ביו"ט, א"כ הוציא אבנים לא ילקה וע"כ דפליגי במתוך. ומבואר דעכ"פ לרב יוסף מוציא אבנים ביו"ט לקי ואע"ג דמוציאן שלא לצורך. אבל רש"י מחק גי' זו וגרס דרב יוסף הוכיח דלא פליגי בכך מהא דלא פליגי אי שרי לטלטל אבנים, וע"כ דהוצאת אבנים ודאי אסורה וממילא גם טלטולם ולא נחלקו אלא במתוך שהותרה אבל כו"ע מודו דיש מלאכת הוצאה ביו"ט ולכן גזרו על טלטול אבנים, אע"פ שלמעשה אין בזה איסור הוצאה כיון דיש דין מתוך ומותר אפי' שלא לצורך כלל, דעכ"פ יש בזה שם מלאכה. [ועי' בשטמ"ק דמבואר מדבריו דכוונת הגמ' דאם יש מלאכת הוצאה ביו"ט, אף שהתירוה במתוך, מ"מ אסרו חכמים כשמוציא שלא לצורך משום טירחא שלא לצורך, ואטו הוצאה זו גזרו על גם טלטול. אבל אם אין איסור הוצאה ביו"ט, לא גזרו חכמים על הוצאה שלא לצורך וממילא לא גזרו גם על טלטול. ואע"ג דאי משום טירחא מאי נפ"מ אם יש איסור הוצאה והתירוה במתוך או שאין איסור הוצאה כלל, צ"ל דלא גזרו על טירחא אלא היכא דיש לזה שם מלאכה, אבל אם אין איסור הוצאה ביו"ט, א"כ הוצאה לא חשיבא מלאכה כלל וממילא אף בהוצאה של"צ לא גזרו משום טירחא.]

והנה ל' הגמ' שהותרה שלא לצורך משמע טפי כפירש"י שהותר אפי' שלא לצורך ממש. אמנם הראשונים הקשו לשיטת רש"י, מהא דהאופה מיו"ט לחול לוקה ומאי שנא מעושה מלאכה שלא לצורך כלל. ועי' בר"ן שכתב בפשיטות לשיטת רש"י דרק של"צ כלל מותר ולא לצורך מחר, ולא פירש. ובשעה"מ ביאר בזה ע"פ מש"כ הר"ן בכת"י שכשעושה מיו"ט לחול אסור משום הכנה, משא"כ כשעושה שלא לצורך כלל. ועי' באמרי בינה מה שתמה בזה, וביאר טעם אחר משום דהעושה למחר הוה מלאכת עבודה, משא"כ שלא לצורך כלל.

עוד הקשו בראשונים לשיטת רש"י, דא"כ, כל צורך שאינו שווה לכל נפש דאסור נתיר משום דלא גרע ממלאכה של"צ כלל, ובזה ודאי לאו מלאכת עבודה הוא. ועי' בפנ"י שבאמת הכריח מקושי' זו שלא נתכוין רש"י להתיר של"צ כלל, וכוונתו רק בכגון שמוציא אבנים לישב עליהם או לצורך מקומן וכדו' דלא חשיב צורך כ"כ וע"ז קאמר דהוה גזיה"כ להתיר אפי' כה"ג, משא"כ כשאינו שווה לכ"י. אמנם בראשונים מבואר דלא פירשו כן בדעתו. אבל אפשר ד"ל על דרכו של האמרי בינה ובאופ"א קצת, דכל מלאכת יו"ט רחמנא שריא וכל שאינה מלאכת יו"ט הרי היא אסורה, וממילא העושה שלא לצורך כלל, עדיין שם מלאכת יו"ט עלה, דכיון דלא נעשה לצורך שהוא חוץ ליו"ט לא פקע שם מלאכת יו"ט מינה,

ואע"ג דמ"מ גם אין כאן צורך יו"ט, מ"מ יש לו ענין בעשיית המלאכה היו"ם, ממילא חשובה מלאכת יו"ט, משא"כ העושה לצורך מחר, בכה"ג ודאי כבר לאו מלאכת יו"ט היא ואסורה. ולדרך זו יש ליישב גם הא דהנאה שאינה שווה בכל, ד"ל דלא חייל שם מלאכת יו"ט אלא בדבר שלרוב בני"א הוא צורך היום, אבל דבר שאינו שווה לכל, לאו מלאכת היום היא. וצ"ע בסברא זו.

עו"ל באופ"א, דבאמת מודה רש"י דל"א מתוך כשהוא לצורך מחר וכדכתבו כל הראשונים, אלא דס"ל דמ"מ מדין הואיל יש להתיר כשהוא ראוי לשימוש לצורך היום כגון אבנים לישיב עליהם או לשאר צורך, ואם אינו ראוי לכלום באמת יהא חייב אף לרש"י. והא דבעינן למתוך, היינו משום דב"ז הו"א דוקא לצורך אכילה ולא בדבר הראוי לשאר צרכים.

ביאור דין מתוך לשיטתם

והנה למשנ"ת בראשונים בשיטת רש"י דאפי' שלא לצורך מותר, מתבאר לכאורה בגדר ההיתר דמתוך, דהתורה התירה את המלאכה הנעשית לכל נפש וכדמשמע בפס' שההיתר הוא על אשר יעשה לכל נפש, ולא מחמת שהוא באמת נצרך לו כעת. וכן מבואר בשטמ"ק בכתובות דף ז' בשם שיטה ישנה. ולי מתוך שהותרה לצורך, יתפרש לפי"ז, שכיון שמלאכה זו שייכת באוכ"נ ורצתה התורה להתירה ביו"ט לצורך, לכך התירה התורה את כל המלאכה. [ומ"מ אין הכונה שכלל לא נאסרו מלאכות אלו וכמשנ"ת לעיל דא"כ גם לצורך מחר ולצורך גוי נתיר, אלא שבמלאכות אלו נתחדש שכשנעשה לאיזשהו צורך ביו"ט אין זו מלאכת עבודה, וכמשנ"ת לעיל.]

אמנם לדעת הראשונים שלא סברו כרש"י להתיר את כל המלאכה אלא דוקא לצורך קצת, יתכן שלא נאמר היתר על עצם המלאכה אלא רק מחמת הצורך. וגדר המתוך הוא שמה שהתירה תורה לצורך אוכ"נ, אי"ז דוקא לצורך אכילה אלא כל שהוא צורך יו"ט מותר לעשות מלאכה בשבילו. [ויבאר בזה עוד לקמן בס"ד.]

אבל מדברי התוס' בשבת צ"ה ע"א שהקשו דכיון דמגבן הותר ביו"ט מהתורה אפי' באפשר א"כ מי שנפל ביתו ביו"ט נתיר לו לבנותו ביו"ט מתוך שהותר בונה במגבן, מבואר, דדוקא משום שמגבן הותר מהתורה אפי' באפשר הוקשה להם שנתיר כל בונה, ולא סגי להו בכך שעכ"פ מלאכת אוכ"נ הותרה באפשר, ש"מ דההיתר הוא דוקא שאותה מלאכה שהותרה באוכ"נ ממש הותרה לשאר צרכים, אבל מלאכה שלא מצונו באוכ"נ ממש, לא נתיר לצורך יו"ט. **וכן מבואר** בתוס' ביצה דף כ"ג ע"א ד"ה על גבי דכתבו דדוקא בהבערה אמרינן מתוך משום שלפעמים היא לצורך אוכ"נ, משא"כ כיבוי שלעולם אינו לצורך אוכ"נ.

וצ"ל דבעיקר הדבר סברי כשיטת רש"י שיש כאן היתר על המלאכה, אלא שלא התירתו תורה אלא לצורך. ומקור ההיתר לשיטה זו, י"ל ע"ד מש"כ בראב"ד בשטמ"ק שם דילפינן מקרא דלכם לכל צרכיכם לרבות שאר צורך יו"ט. וי"ל דהתוס' יפרש דכ"ז קאי ארישא דקרא, אשר יעשה לכל נפש - מלאכה

הנעשית לאוכ"נ, הוא לבדו יעשה לכם - לכל צורך יו"ט, אבל לא שלל"צ.³⁰ [והעירו בזה, דלכאורה צ"ע בדברי הראב"ד איך אפשר לומר דקרא דלכם אתא לרבוויי שאר צרכים, הא בגמ' מקשינן לרבנן דפליגי אדרי"י והא כתיב לכם ומשני לכם ולא לנכרים, ומבואר דאי לאו דינא דולא לנכרים, היה קשה לרבנן מאי עבדי לקרא דלכם, והא שפיר איכא למימר דקרא אתא לרבוויי שאר צרכים וצורך היום, ודוחק לומר דכל דין מתוך אינו אלא לר"י, וצ"ע.]

בביאור דינא דמתוך לשיטת שאר הראשונים

אמנם בכמה ראשונים מבואר דגדר ההיתר הוא דכשאמרה תורה אשר יאכל לכל נפש, אין הכוונה לאוכ"נ לבד אלא לכל הנאות האדם, **עי' ברמב"ן** בשבת קכ"ד ע"ב שכתב בביאור דין מתוך, דמתוך מלאכת אכילה בצורך כל נפש הותרה נמי כל מלאכת הנאה בצורך כל נפש וה"ה לכל מה שמשתמש בו אדם ביומו. משמע מלשונו דההיתר מתייחס לסוג ההנאה המתירה את המלאכה. וביותר מבואר הוא **בדבריו בתוה"א** ענין ההוצאה, דכתב שם דלא אמרינן מתוך אלא בהנאה דצורך כל נפש דומה לאכילה שהיא צורך לכל נפש, וכן בעינן נמי הנאה דגוף ממש דומה לאכילה לאפוקי תפירת בגדים ללובשן וכיוצא בהן דלאו הנאה הנכנסת לגופו של אדם כגון אכילה היא. וצ"ב, דהיכן מצינו שהותרה מלאכת תופר באוכ"נ דנימא מתוך שהותרה מלאכת תפירה באוכ"נ הותרה בכל צורך קצת. ועי"כ צ"ל דהרמב"ן סובר דאיי"צ דוקא מלאכה דשייכא באוכ"נ אלא כל הנאה שהיא צורך היום היא מתרת את המלאכה שלה.^{31 32}

כע"ז מבואר גם ברשב"א בשבת ל"ט ע"ב שכתב דמדשרו בית הלל להחם מים לרגליו, ש"מ דסברי דהנאת הגוף בכלל אשר יאכל לכל נפש הוא וכדשרו (ביצה כ"א ב') מדורה להתחמם כנגדה מפני שהיא שוה לכל נפש, וכל הנאה השוה לכל נפש הרי היא בכלל אשר יאכל לכל נפש כדאיתא בפרק קמא דכתובות. והיינו הא דמבואר שם דשרי לעשות חבורה בבעילת מצוה משום מתוך. ומבואר ג"כ כנ"ל דפירוש דין מתוך הוא דכל ההנאות בכלל אשר יאכל לכל נפש. וכי"כ בעבוה"ק ש"ג ס"ה דחימוס מים לרחיצה הוא בכלל הכתוב אשר יאכל לכל נפש.³³ **וכן מבואר גם ביראים ובחינוך** דאין ההיתר משום דמלאכות שהותרו באוכ"נ הותרו גם לשאר צרכים, אלא משום שהכל בכלל אוכ"נ הוא.³⁴

³⁰ ועיי"ש בראב"ד שכי' דלפי"ז ה"ה נמי דלא שרי מלאכה לצורך קצת היכא דהיה אפשר לעשותה מעריו"ט, משום דכתיב לבדו, כי היכי דאמרינן לגבי מכשירין דילפי' נמי מקרא דלכם, דלא שרינן היכא דאפשר מעריו"ט, מקרא דלבדו.

³¹ ומי"מ דבריו צ"ב, דהא מלאכה הנעשית לימים רבים לא התירו ותפירה נעשית לימים רבים, ומה"ת לומר דדוקא במלאכת אוכל נפש ממש נתמעט מלאכת ימים רבים ולא בשאר הנאות שהותרו ע"י מתוך.

³² שוב הראוני מש"כ הראב"ד להשיג על מש"כ הבעה"מ דשליחת בגדים הוא במחלוקת בי"ש ובי"ה משום דהוה הנאת הגוף ולא הנאת אוכ"נ, דאי"ז נכון, ולעולם הוצאת מלבוש כהוצאת אוכ"נ לדברי הכל, דהנאת לבישה עדיפא ממתוך דעלמא ואפי' בי"ש מודו בה. ולפי"ז אפשר ליישב סברת הרמב"ן שאפשר לעשות מתוך מתופר אפי"ג דלא מצינו אותה באוכ"נ, די"ל דהנאת לבישה עדיפא והוה כאוכ"נ ממש וממילא אפשר לעשות מתוך להתיר גם תפירה לצורך מת, ועי"ז קאמר דאינו כן, דלא התירו באוכ"נ אלא הנאה הנכנסת בתוך גופו של אדם.

³³ ועיי' באמרי בינה הל' יו"ט ס"ב שהביא שב רשב"א בדף כ"א כתב דהוא מדין מתוך וחזר בו בעבוה"ק שהוא בכלל אוכ"נ ממש ואיי"צ לדין מתוך. וכי"פ בשעה"צ תקי"א סק"ב בדעת העבוה"ק. וצ"ע, דטפי הול"ל דס"ל דהדין מתוך הוא דהכל נכלל במשמעות הפסי' אשר יעשה לכל נפש וכמבואר להדיא בחידושיו לשבת הנ"ל.

³⁴ ועיי"ש במנח"ח שתמה על החינוך שכי' סברא חדשה שלא מצינו בראשונים, ולהנ"ל הנה מבואר כן בכמה ראשונים.

ועי' בחי' הרא"ה וכן הרמב"ן על המשנה בדף י"ב שכתבו להכריח דאין היתר בכל הוצאה ואפי' שלא לצורך כלל, דא"כ התרת מה שאמרה תורה לא תעשה כל מלאכה, אלא ע"כ דרך לצורך י"ט שרי. ואם נאמר שרק מלאכות השייכות באוכ"נ היתרו, מאי קאמרי שהתירו כל המלאכות. וע"כ דס"ל דכל הנאה מתירה את המלאכה שלה וממילא אם נתיר גם שלל"צ, הותרו כל המלאכות.³⁵

וכן מבואר גם בריטב"א בסוכה דף ל"ג ע"ב גבי מיעוט ענבי הדס דמבואר שם דאסור למעטו ביו"ט, והוקשה לו אמאי לא ימעט דהא הוה צורך יו"ט ונימא מתוך ויתרץ שם בשם הרא"ה דלא היתירו מלאכה לצורך כשהוא עושה כלי, עיי"ש, [ועוד יבואר בס"ד במק"א]. והנה מלאכת תיקון ההדס לא הויה מלאכת אוכ"נ וע"כ כוונתו דכיון דהתירו מלאכות לצורך אוכ"נ ה"ה נמי שיש להתיר לעשות מלאכות לשאר צרכי יו"ט.

והא דאמר בכל מקום מתוך שהותרה חבורה לצורך הותרה שלל"צ וכן בהבערה ובהוצאה ובישול, דמשמע דההיתר הוא רק מחמת שמלאכה פלונית הותרה באוכ"נ עצמו, **עי' בשטמ"ק** בכתובות שביאר שהגמי האריכה לומר מתוך ולא אמרה בפשוטו שהבערה מותרת, דאי אמר הכי הו"א דמותר אפי' שלל"צ כלל, להכי קאמר מתוך שהותרה לצורך דהיינו לאוכ"נ דהוה צורך, ה"ה כל מה שהותר לא הותר אלא לצורך יו"ט. ומ"מ עדיין אינו מיושב כ"כ, וצ"ע.

והנה היראים כתב בתחילת דבריו דלאו דוקא אוכל נפש היתר הכתוב אלא כל הנאת הגוף בכלל כדתנן דב"ה מתירים להחם מים לרגליו ולעשות מדורה להתחמם כנגדה דכתיב אשר יאכל לכל נפש ואמרין בפסחים פ' כל שעה [כ"א ב'] בין לחזקיה בין לר' אבהו כל מקום שנאמר לא יאכל אכילה והנאה במשמע. ואח"כ כתב לבאר הא דאמרו דמתוך שהותרה הוצאה הותרה נמי להוציא קטן למולו וס"ת לקרות ולולב לצאת בו, דהיינו צורך מצוה ומשום דהנאת נשמה נמי מותרת. וטעמא דמתוך, היינו מתוך אותו מקרא עצמו שאתה למד היתר הנאת הגוף אתה למד היתר הנאת הנשמה דאך אשר יאכל לכל נפש כתיב פי' שיהנה לכל נפש כאשר פירשתי למעלה בסמוך וכל הגוף נקראת נפש. ומשמע קצת מדבריו, דפשיטה דקרא כולל גם כל הנאות הגוף דמותר לעשות מלאכות בשבילם ודרשה דמתוך היינו לומר דגם הנאת הנשמה בכלל והיינו מתני' דהוצאת קטן ולולב וס"ת. ומ"מ ב"ש דפליגי, אף בשאר הנאות הגוף פליגי כדאי' במתני' דלא שרו חימום מים לרחוץ ולא לעשות מדורה להתחמם, דס"ל דאכילה דוקא התירה תורה.³⁶ ועכ"פ משמע מדבריו דאין נפ"מ בין שאר הנאות למצוות, בכולהו טעם ההיתר הוא משום דהצורך הוא המתיר ולא משום ההיתר של המלאכה באוכ"נ.

מכשירי צורך קצת

³⁵ והעירו, דאפשר לפרש כוונתם דא"כ התרת מה שאמרה תורה ל"ת כל מלאכה, דמשמע בקרא דכל המלאכות אסורות הם ואילו לפירש"י שמלאכה שלא לצורך כלל נמי שרי, א"כ יש מלאכות שלא נאסרו כלל וזה א"א. אבל אין כוונתם להקשות דא"כ הותרו כל המלאכות.

³⁶ ונפ"מ לרבה דס"ל דפלו' ב"ש ובי"ה בהוצאה לאו משום דפליגי במתוך אלא שנחלקו אם נאסרה הוצאה כלל ביו"ט, א"כ הי"נ לענין חימום לרחיצה או להתחמם כנגדה לא משום מתוך פליגי אלא במשמעות קראי אם נכלל בתוכם שאר הנאות הגוף או רק הנאת אכילה.

והנה יל"ע בכל צורך הגוף או צורך היום שהתירו משום מתוך, האם מותרים גם המכשירים שלו לדעת רבי יהודה דשרי מכשירי אוכ"נ דלא אפשר מאתמול. ואפשר דלשיטת רש"י ותוס' דההיתר דמתוך נאמר על המלאכה אבל פשטיה דקרא דאשר יאכל לכל נפש ודאי קאי על צורך של אכילה, י"ל דההיתר לא נאמר על מה שנדרש דמלאכת אוכ"נ הותרה בשביל כל צורך אלא על מה שנאמר בפשטיה דקרא דהיינו על מאלכת אוכ"נ ממש. משא"כ לשי' הראשונים הנ"ל דכל צורך קצת נכלל בהיתר של אוכ"נ, אי"כ פשוטו של מקרא קאי גם על שאר צרכים, ממילא גם מכשירין ידידה יותרו.

ולכאורה הוא סוגיא מבוארת בענין זה, דהנה בדף כ"ב נסתפקו בגמ' אי שרי לכבות את הנר מפני ד"א ומסיק דלרבי יהודה ודאי שפיר דמי ולרבנן אסור. והנה ר"י ורבנן נחלקו במכשירי אוכ"נ שא"א לעשותם מעריו"ט אי שרו, ובפשוטו משמע דס"ל לגמ' דכיבוי לצורך ד"א הו"ל מכשירין מאחר שאין עושין המלאכה בגוף הדבר הנצרך ולכך תלי לה בפלוג' זו, וה"ה נמי שאר מכשירי צורך קצת שרינן לר"י דשרי מכשירי אוכ"נ. והביאור כנ"ל, דהצורך קצת הותר כאוכ"נ וממילא יש להתיר את המכשירין שלו כמכשירי אוכ"נ עצמו.

אכן ברש"י שם מבואר דאין הנידון בסוגיא משום מכשירי צורך קצת, אלא הנידון הוא דלר"י דדריש לכם לכל צרכיכם ולא דוקא צורך אוכ"נ מותר אלא גם מכשירי אוכ"נ, ה"ה נמי דשרי לדידיה מלאכת כיבוי לצורך תשמיש אע"פ שאי"ז אוכ"נ ממש, משום דאף זה בכלל כל צרכיכם. **אבל** בתוס' שם משמע דהנידון הוא משום מכשירי צורך קצת.

אבל העומד כנגד זה הוא משנ"ת בשו"ע יו"ד רס"ו ובפוס' שם דלא התירו מכשירי מילה ביו"ט. וצ"ע מ"ט הא מילה עצמה הותרה משום דהוה צורך היום, אי"כ ה"ה מכשיריה יש להתיר מחמתה כדון מכשירי אוכ"נ ומ"ש ממכשירי תשמיש וכל הנוכרים שם בגמ' דשרי לרבי יהודה. **ועיין ברמב"ן במלחמות** בדף י"א בדפי הר"ף וברשב"א ובר"ן שם, דאע"ג דמדאורי"ה ס"ל כר"י דשרי מכשירי אוכ"נ, מ"מ לא בכל דבר נקטו כן למעשה אלא רק בדבר שהוא עיקר אוכ"נ ומשום שלא ימנע משמחת יו"ט, אבל בשאר מילי לא נקטו כן. **ולפי"ז א"ש** הא דמילה, די"ל דבאמת לר"י שרי מכשירי מילה ככל מכשירי אוכ"נ, אבל לדידן לא קי"ל הכי.

עוד הקשה במלאכת יו"ט מסוגיא דסוכה הנ"ל גבי מיעוט ענבי הדס ומהא דלא שרו לאגוד את הלולב ביו"ט, ועי"ש דלכח"פ בס"ד בגמ' שם מבואר דהוא גם לרבי יהודה. ולהנ"ל צ"ע, דהא לר"י ודאי יש להתיר כה"ג כיון דעושה הוא מלאכה לצורך יו"ט ומה לי אם מלאכה זו ישנה באוכ"נ או לא, כיון דהצורך עצמו הוא המתיר. [וכבר נזכר לעיל שבריטב"א באמת הקשה בהא דמיעוט ענבי הדס מ"ט לא נתיר משום מתוך, ולענין אגידת הלולב, הנה כל קושיית המלאכות היא רק לס"ד שם, אבל למס' הגמ' בלא"ה צ"ל דהאי תנא סבר כר"י בחדא ופליג עליה בחדא, עיי"ש, אי"כ י"ל דאה"נ דלר"י מותר לאגודו משום מכשירין לצורך מצוה והאי תנא לא ס"ל כוותיה בהכי].

ועי"ש במלאכת יו"ט שכי' דבע"כ צ"ל בכוונתם דעכ"פ ודאי לא התירו אלא המלאכות השייכות באוכ"נ ממש. ואפשר דלהכי אהני לשון אכילה בפסוק, ללמדנו שדוקא מלאכות ששייכות באוכ"נ אפשר להתיר, אע"פ שהצורך עצמו הוא מתיר. ועדיין צ"ע בלשון היראים דמשמע דשאר הנאות שוות הם לאוכ"נ ממש. וכן לי' הרמב"ן בשבת דמתוך הנאת אכילה הותרו כל מלאכת הנאה, מבואר לכאורה דאי"ז דוקא

במלאכת אכילה, וכן בלי הראייה וכן הרמב"ן שכתבו דע"י המתוך יותרו כל המלאכות, מבואר לכאורה שלא כדבריו.

אי אמרינן מתוך להתיר מכשירין שאפשר לעשותן מאתמול

עי' בר"ן דף י"ז בדפי הר"ף שהוקשה לו מ"ט התירו ביקוע עצים לבשל בהם בשינוי, הא מכשירין דאפשר ניהו. ותי' בשם הראב"ד דכיון דא"א לבשל בלא ביקוע עשו מלאכת ביקוע כמלאכת אוכ"נ עצמו וכדיכת מלח שהתירו בשינוי. והר"ן עצמו תי' דאיכא למימר מתוך שהותר ביקוע לצורך חימום הבית והתם הוה כמלאכת אוכ"נ ממש, שהרי הוא נהנה מגופו של דבר, ממילא הותר הביקוע גם לצורך בישול משום מתוך. **והק' רעק"א** בהג' על השעה"מ דהר"ן כ' לעיל דמותר להוציא סכין לצורך בהמה ולא הוה כמכשירין לאסור באפשר מבעו"י, משום דהוצאה באוכ"נ הוה כאוכ"נ עצמו. ומשמע דלולי זאת הוה דינו כמכשירין אע"ג דהותרה הוצאה באוכ"נ עצמו, א"כ ש"מ דלא אמרינן מתוך להתיר מכשירין.

אבל תמיהתו צ"ב לכאורה, דהא בר"ן שם איירי גם לגבי הוצאת אוכ"נ עצמו דמתחילה סבר לומר דהוצאת האוכל עצמו ג"כ חשיב כמכשירין וע"ז כתב דלעולם הוצאה חשובה כמלאכה בתיקון הדבר עצמו ולא כהכשר מוקדם, ושם ודאי א"א להתיר ע"י מתוך ושפיר קאמר הר"ן דהוה מלאכת אוכ"נ עצמו.³⁷ **וגם** משה"ק ממשי"כ הר"ן גבי דיכת מלח ותבלין דמבואר דלא עבדינן מתוך על מכשירין, צ"ע, דהא י"ל דלכל הפחות מדרבנן לא התירו מלאכת טוחן במקום אחר באוכ"נ וכמשי"כ הר"ן ר"פ אין צדין משום דדרך הוא לטוחן חטים לימים רבים, א"כ ליכא למיעבד ממנה מתוך.

ובעיקר הדבר המבואר בר"ן דאמרינן מתוך להתיר מכשירין ואפי' באפשר לשתרי, לכאורה צ"ע מגמ' ערוכה בדף כ"ב ע"א דמיבעי להו מהו לכבות כדי שלא יתעשן הבית ומבואר שם דלר"י ודאי שרי משום מכשירין ומספק"ל לרבנן דלא שרו מכשירין, ומאי מספק"ל כיון דכיבוי הותר לאוכ"נ בגריפת תנור ובשרא אגומרי ומיתוק חרדל בגחלת. אמנם אי"ז ברור שאומרים מתוך במלאכת כיבוי, עי' שעה"צ תקי"ז סקל"ז.³⁸ ועי' בתוס' בכתובות ז' ע"א וברא"ש בביצה שם שהקשו מ"ט לא אמרינן מתוך להתיר את הכיבוי, עיי"ש שתי' דיש לחלק בין בעילת מצוה לשאר בעילות, וצ"ע הטעם ומ"ש מהנאת טיול דשרי, ובפרט במקום מצות עונה, מ"ש מבעילת מצוה.³⁹ ועי' הגהת הגרע"א על השעה"מ שמשמע שבת' הראשון נמי ס"ל להראשונים דהוה מכשירין, אלא דסברי דאמרינן מתוך גם להתיר מכשירין אפי' באפשר, וכמבוי' בתוס' בשבת דף צ"ה ע"א דאמרינן מתוך להתיר בנין בשבת היכא דל"ה עובדין דחול. והנה כבר תמה בזה השעה"מ, דא"כ מ"ט לא נתיר כל מכשירי אוכ"נ דא"א ע"י מתוך, ועיי"ש מש"כ ליישב דא"ז אלא לר"י אבל לרבנן לא התירו, כיון דהתורה אסרה מכשירין בפירוש. אמנם לכאורה מל' הראשון הנ"ל משמע שבת' הראשון לא ס"ל כלל דהוה מכשירין אלא אוכ"נ עצמו, דלרבי יהודה הצורך שהותר מחמתו

³⁷ וסברת הר"ן היה נראה דהוצאה אינה חשובה תיקון בדבר לדנו כמלאכה בפני"ע. ועי' לקמן משי"ת בשם בן הרמב"ן באופ"א.

³⁸ וילה"ע במש"כ שם השעה"צ בשם הרשב"א דאמרינן מתוך בכיבוי, דלמשנ"ת לעיל י"ל דטעמיה דהרשב"א משום דאזיל בשיטת הראשונים דלא בעינן דוקא מלאכה השייכת באוכ"נ ממש אלא הצורך עצמו מתיר את המלאכה, ודו"ק. והמשנ"ב לשיטתו דלא ס"ל הכי וכנ"ל.

³⁹ ושמענו מהגר"ן קופשיץ שליט"א ליישב שמכיון שאין כל בני"א שווים בשיעור העונה וכל אחד עונתו בזמן אחר, לכן אי"ז נידון כדבר השווה לכל נפש, ודוקא בעילת מצוה הוי כצבי.

הורחב לכל צרכיכם וכמשי"כ רש"י בדף כ"ב ע"א ד"ה רבי יהודה, ומשו"ה חשיב כאו"נ ולא כמכשירין. ואולי מה"ט לתירוץ קמא אף לרבנן לא הוי כמכשירין אלא כעיקר הצורך.

והנה בב"י תק"א הביא קושית מהר"י אבובי היכי ס"ד דהר"ן להתיר ע"י מתוך על הביקוע, הלא כל הנאת חימום לא הותרה אלא משום מתוך של אוכ"נ ואיך נעשה מתוך על הביקוע שלה להתיר שוב ביקוע של בישול. וכוונתו לכאורה, דכיון דכל דין מתוך הוא הואיל והתירה כבר תורה אצל אוכ"נ, אמרינן דכל המלאכה הותרה וגם בשאר צורך. אבל כאן דלא כתיב בתורה הנאת חימום והותרה רק ע"י מתוך, איך אפשר להתיר ביקוע לבשל מתוך שהותר אצל חימום. ועי' בב"ח שכו' ליישב דהנאת חימום הוי כאוכ"נ ממש. ולהנ"ל בשם היראים וסיעתו, בלא"ה מפרשינן את הדין מתוך, שכל מלאכת הנאה ביו"ט הותרה בכלל מלאכת אוכ"נ.

ועי' במג"א מש"כ לישב קושית מהר"י אבובי, דאע"ג דהבערה לצורך חימום לאו אוכ"נ היא אלא רק משום מתוך הותרה, מ"מ אחר שהותרה, הביקוע בשבילה אינו מכשירין אלא גוף ההנאה וממילא שפיר עבדינן מתוך ממנה לביקוע לבישול.

אלא שגם בזה ילה"ק, דהיכי נימא אח"כ אמרינן מתוך להתיר ביקוע גם לבשל עליהם, אם הבישול אינו יכול להתיר את הביקוע מחמת עצם הנאת הבישול משום דהוה מכשירין, מה יוסיף לי שהתירו ביקוע בשביל חימום. **ועי' בכתבי הקה"י החדשים** סי' קס"ט שביאר כוונת הר"ן דהכא עדיף טפי, כיון דמצינו מלאכת אוכ"נ באותו דבר עצמו שהוא עושה עכשיו.⁴⁰

בעיקר הנידון אי שרינן מכשירין ע"י מתוך, **עי' בשעה"מ** שכתב לבאר דבמידי דבא איסורו מפורש מהתורה לא אמרינן ביה מתוך ולהכי מכשירין שמיעטתן תורה בפירוש באפשר מבעו"י, דכתיב לבדו, א"א להתיר משום מתוך. **ובהגהת הגרע"א** לשעה"מ שם הביא דנחלקו בסברא זו ב' התי' בתוס' בכתובות דף ז' ע"א דהתוס' הקשו מ"ט אמר בבציה דכיבוי הנר לצורך ד"א הוה מכשירין דלחכמים אסור בכל אופן ולר"י אסור באפשר מבעו"י, הא הנאת בעילה שריא משום מתוך א"כ ה"ה כיבוי את הנר לצורך זה ג"כ נתיר ע"י מתוך, ותי' התוס' דדוקא ביאת מצוה התירו, אבל לא כל הנאה השוה לכל נפש אלא רק לצורך מצות היום. ועוד, דהתם הוא מכשירין ומכשירין אפילו לצורך אוכ"נ אסור. וביאר הגרע"א דבזה נחלקו, דהתי' הראשון סבר דלא שרי מכשירין ע"י מתוך ורק בעילת מצוה דהוה צורך חשוב התירו, והתי' השני סבר דגם מכשירין התירו אלא דרבנן לא מתירים מכשירין. **וכ' שם הגרע"א**, דבתוס' בשבת צ"ה שהקשו דנתיר בנית בית משום מתוך שהותר בונה לצורך אוכ"נ במגבן ותי' דאה"נ אלא דמדרבנן הוא דאסור משום עובדא דחול, מבואר, דאע"ג דהוה מכשירין מ"מ יש להתיר בונה ביו"ט כיון דמצאנו בו מלאכת אוכ"נ, ובע"כ דסברי כתי' הראשון בתוס' בכתובות הנ"ל, דאף במכשירין יש להתיר ע"י מתוך.

⁴⁰ ויישב בזה מה דקשי"ל מ"ט הוצרך הר"ן להביא היתר ביקוע מביקוע עצים לחימום ולייסד דכה"ג הוה אוכ"נ עצמו דשרי, טפי הו"ל לאתווי מטוחן שהותר בתבלין וע"כ דטוחן הותר ביו"ט.

ועי' ברמב"ן בשבת קכ"ד דכתב להדיא דלא שרינן מכשירי מילה בזמנה או שאר צרכים משום מתוך, דלא אמרינן מתוך להתיר מכשירין.

והנה מבואר ברמב"ן שם דהוצאה אע"ג דלענין מילה בשבת הוה מכשירין ולא שרי בשבת, וא"כ לא היה לנו להתיר הוצאת תינוק למולו או הוצאת סכין לשחיטה וכדו' ביו"ט, י"ל דגבי אוכל נפש הולכת הדבר הנאכל אוכל נפש עצמו הוא דכתיב אשר יאכל לכל נפש יעשה לכם, וכן הדבר הצריך מותר לב"ה מדן מתוך, אבל בשבת דמילה עצמה דוחה היא, הוצאת הקטן וכל שאפשר לעשותה מע"ש אסור. וכ"ה ברא"ה בדף י"ב, עיי"ש. ובחי' בן הרמב"ן הוסיף, דה"ה רחיצת קדירות ביו"ט נמי שרי משום דהוה כמלאכה באוכ"נ עצמו. וצ"ע, דמאי שנא רחיצת הקדירה מתיקון השפוד ומהגעלת כלים דהוה מכשירים לכו"ע. ואפשר דמכשירין חשיב רק כאשר הוא יוצר כאן מכשיר לאוכ"נ. משא"כ כשאנו יוצר מחדש אלא רק מכינו לצורך השימוש הקרוב של האוכ"נ, כה"ג לאו מכשירין נינהו.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בפ"א מהלכות יו"ט ה"ד כתב וז"ל, כל מלאכה שחייבין עליה בשבת אם עשה אותה ביום טוב שלא לצורך אכילה לוקה חוץ מן ההוצאה מרשות לרשות וההבערה שמתוך שהותרה הוצאה ביום טוב לצורך אכילה הותרה שלא לצורך אכילה, לפיכך מותר ביום טוב להוציא וכו'. וכן מותר להבעיר אף על פי שאינו לצורך אכילה, ושאר מלאכות כל שיש בו צורך אכילה מותר כגון שחיטה ואפייה ולישה וכיוצא בהן, וכל שאין בהן צורך אכילה אסור כגון כתיבה ואריגה ובנין וכיוצא בהן, עכ"ל. הנה מתחילת דבריו משמע בפשיטות דרק בהוצאה והבערה אמרינן מתוך, אבל מסיום דבריו משמע דלאו דוקא הן, אלא כל מלאכה שהיא מלאכת אכילה מותרת ורק במלאכות שאינן מלאכת אכילה ככתיבה ואריגה ובנין וכדו' אסור, דהחילוק הוא במלאכות, וכמבואר בכמה סוגיות בגמ' דאמרינן מתוך גם בחבורה ובישול.

ובפר"ח נקט בדעתו דבאמת רק בהוצאה והבערה אמרינן מתוך, והא דאמר בכ"ז מתוך בשאר מלאכות, סובר הרמב"ם דמחלוקת הסוגיות הוא, וסוגית הגמ' בדף כ"ב סבירא לה דלא אמרינן מתוך בשאר מלאכות, דהא לא שריא כיבוי הנר לצורך ד"א אע"ג דהוה צורך יו"ט. אמנם שאר ראשונים ס"ל דהתם חשוב מכשירין ולא אמרינן מתוך להתיר מכשירין, או כדברי הבי"ח בסי' תקכ"ב שבמלאכת כיבוי לא אמרינן מתוך. ושורש מחלוקתם יש לבאר, דהראשונים סוברים שכל שלא מתעסק באוכ"נ או בצורך עצמו הו"ל מכשירין, והרמב"ם ס"ל דרק יצירת מכשירין שנוצר כאן דבר אחר מלבד הצורך בעצמו, אסורה ביו"ט לרבנן, אבל כאשר אינו יוצר דבר נוסף אלא רק מתעסק בד"א לצורך ההנאה, ל"ח מכשירין אלא מלאכה לצורך יו"ט.

וחימום מים לצורך רחיצת פיו"ר דשרי אע"ג דהרמב"ם סובר דלא אמרינן מתוך בבישול, י"ל כמש"כ הרמב"ם בפיהמ"ש דזה הוה אוכ"נ בעצמו ולא משום מתוך. וצ"ל לפירושו דיש שתי מחלוקות בין ב"ש לב"ה.⁴¹

⁴¹ ואפשר דמ"מ שורש שתייהן אחד, אם כוונת התורה לאוכ"נ בדוקא.

אמנם המ"מ פירש בדעת הרמב"ם שבכל מלאכת אוכ"נ אמרינן מתוך, וכוונת הרמב"ם להוסיף גם מלאכת הוצאה והבערה אע"פ שאינן ממש מלאכת אוכ"נ, אמרינן בהו מתוך, ההוצאה משום דשייכא ג"כ באוכ"נ והבערה משום ילפוי דלא תבערו אש ביום השבת, אבל ביו"ט שרי. וכי הרה"מ שם, דהרמב"ם ס"ל כשי' רש"י דאפילו שלל"צ כלל נמי שרי. ולא הזכיר הרמב"ם איסור טירחא שלא לצורך, משום דבלא"ה אסור טלטול כלים שלא לצורך כלל משום איסור מוקצה וכמבואר ברמב"ם בהל' שבת.

והנה בהל' י"ג כתב המ"מ דכיון דדעת הרמב"ם דמותרת הוצאה אפילו שלא לצורך, ממילא מותר להוציא אפי' לצורך בהמה, משא"כ אפיה ובישול דלא שרי לצורך בהמה. והקשה בזה בביה"ל בסי' תקי"ח, דכיון דהמ"מ ביאר בשיטת הרמב"ם דבכל המלאכות אמרינן מתוך, א"כ איך יהיה בזה חילוק בין אפיה ובישול להוצאה. **עוד הקשה** בהגהות הרמ"ד על הרמב"ם, מ"ט חילק הרמב"ם מלאכת הוצאה והבערה משאר מלאכת אכילה דאמרינן בהו מתוך.

אמנם דעת המ"מ מבואר היטב ע"פ מש"כ המרומי שדה בפסחים דף ה', דאע"פ שבכל מלאכות אמרינן מתוך, בעינן בהו צורך קצת, משא"כ הוצאה והבערה אמרינן בהו מתוך אפילו שלא לצורך כלל. והטעם, דבהוצאה והבערה יש גילוי בפסוק להתירם ביו"ט, לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת ולא תבערו אש ביום השבת, וע"כ ע"י סברת מתוך אמרינן דהתורה מתירתם לגמרי.

ומקור דברי הרמב"ם לחלק בין מלאכות אלו לשאר מלאכות, י"ל, דהנה אמרינן בפסחים דש"מ מדר"ע דס"ל דשורפין חמץ ביו"ט, דלית ליה מתוך בהבערה. והרמב"ם פשיט"ל דשריפת חמץ חשיב שלא לצורך כלל, א"כ לדידן דאית לן מתוך בהבערה, ע"כ דהיינו אפילו שלא לצורך כלל.⁴² אמנם בתוס' שם נקטו דהוה צורך קצת שלא יעבור בבל יראה.

הלח"מ פירש דרך שלישית בדעת הרמב"ם, דהוא דייק מהרמב"ם בהי"ד דהמבשל לגויים ולבהמה היה לוקה לולי דין הואיל. והוקשה לו מ"ט לא נימא דאינו לוקה משום מתוך ואפילו בלאו הואיל. ותי', דכיון דנתמעט בקרא לכם ולא לגויים, אהדריה קרא לאיסוריה ונתבטל ההיתר של מתוך. וכע"ז כ' הלח"מ לענין שריפת קדשים ביו"ט אע"פ שהותרה מלאכת הבערה, דאהדריה קרא לאיסוריה, עיי"ש. אמנם בהל"א נתקשה הלח"מ מ"ט לא אמר כן הרמב"ם לענין שוחט עולת נדבה ביו"ט דנתמעט מלכם ולא לגבוה, דלוקה מה"ט דאהדריה קרא לאיסוריה קמא דלא שייך שם הואיל. ותי' דמתוך שאינו לוקה כשיש שם הואיל, ה"ה שלא ילקה גם בלא הואיל. והק' השעה"מ, דא"כ מ"ט בשריפת קדשים לא אמרינן הכי. [ואולי לא שייך הואיל אלא שהמעשה הזה גופא ראוי הוא להנאה ביו"ט, אבל בשריפת בשר שא"א ליהנות ביו"ט לא אמרינן הואיל כלל, וצ"ע].

אכן יש ביאור נוסף בהגהות מעשה חושב על השעה"מ שעפ"ד מיושבים דברי הרמב"ם להפליא כעין דרכו של הלח"מ, שרב יצחק בר אבדימי הסובר שלב"ה לא לקי בעולת נדבה, ס"ל דנו"נ קרבים ביו"ט ולא דרש כלל האי קרא דלכם ולא לגבוה ולכן לדעתו ע"י מתוך לא ילקה לב"ה, אבל לדידן דנו"נ אין קרבין ביו"ט

⁴² ועיי' ברמב"ן בשבת קכ"ד שג"כ הוקשה לו מה שייך מתוך בשריפת חמץ דהוא שלל"צ כלל ותי' דכל חובת היום חשיב צורך.

משום דדרשינן לכם ולא לגבוה, אית לן למימר בפשיטות דאהדריה קרא לאיסורא קמא ולקי וא"צ למש"כ התוס' דאע"ג דממעטינן לא אהדריה קרא לאיסורא קמא.

ומבואר לפי"ז הא דכתב הרמב"ם פרק א הטי"ו המבשל ביום טוב לגוים או לבהמה או להניח לחול אינו לוקה שאילו באו לו אורחים היה אותו תבשיל ראוי להן. ומשמע דטעמא דלא לקי הוא משום הואיל ולא משום דלא אהדריה קרא לאיסורא קמא כמש"כ התוס'. ועי' בביה"ל תקי"ב ד"ה אין מה שתמה על הלח"מ מדברי התוס' ודחק בדברי הרמב"ם דהוצרך לדין הואיל רק במבשל לחול ולא במבשל לגוים וכלבים. ולהנ"ל הוא מבואר היטב דהרמב"ם הוצרך להואיל גם באלו ומשום דאהדריה קרא ומיושב דרך זו.

ואפשר דהתוס' והרמב"ם אזלי בזה לשיטתם, דהנה הרמב"ם הוציא את שיטתו מהא דאין שורפין קדשים ביו"ט ומבואר במה מדליקין דאין עשה דשריפת קדשים דוחה עשה ול"ת דיו"ט, ומבואר דהוה ל"ת. אמנם הרמב"ם אזיל בזה לשיטתו דע"י מתוך מתירים גם שלא לצורך כלל וממילא מוכח דגם לב"ה אהדריה קרא לאיסורא קמא, דאל"כ מ"ט איכא מלקות. אבל התוס' דס"ל דרק לצורך קצת אמרינן מתוך, יל"פ בפשיטות דבשריפת קדשים דליכא צורך איכא ל"ת מעיקר הדין ורק כשיש צורך י"ל דהותר לגמרי מדין מתוך והמיעוט דלכם ולא לגבוה לא החזירו למלקות אלא רק עשה איכא.

ריבוי בשיעורים

פלוגת הראשונים בדין רבוי בשיעורין

מבואר בסוגיא דמותר לרבות במלאכת יו"ט היכא דהוא מעשה מלאכה אחד. והקשו הראשונים מהא דמבואר גבי שוחט לחולה דאסור לבריא לאכול ממנו גזירה שמא ירבה בשבילו, ש"מ דאע"פ שהמעשה הוא בהיתר לצורך פיקו"נ, מ"מ לא התירו לו לרבות לצורך אחר. ונאמרו בזה כמה דרכים, **הרא"ה** בסוגיין כתב דודאי אין היתר לרבות בשיעורין כמבואר גבי השוחט לחולה וכן מהא דמנחות ס"ד ע"א דמבואר שם דהתולש גרוגרת לחולה, אינו רשאי לתלוש גרוגרת נוספת לחולה אפילו כשהיא בעוקץ אחד, והא דממלאה אשה קדרה בשר היינו רק משום דהתבשיל יפה כשיש בו יותר בשר והוא מועיל לחולה. והא דממלא נחתום חבית של מים, התם ודאי שרי משום דכל המים הם גוף אחד, ועי' בריטב"א שהקשה ע"ז מה לי מבשל חתיכה אחת גדולה או שנים קטנות.⁴³ **והרשב"א** כתב דבאמת מדאורייתא מותר לרבות היכא דעיקר המעשה הוא בהיתר וחכמים אסרוהו במקום איסור סקילה כשבת ובאיסור לאו, כמו לגבי יו"ט, הקילו. וכ"כ התוס' בגיטין ח' ע"ב ומנחות ס"ד ע"א. ותמה בזה הר"ן, דא"כ מאי מספק"ל לגבי במנחות בחולה שאמדוהו לב' גרוגרות ויש לו ב' בבי' עוקצין או ג' ג' בעוקץ אחד, אם יקוץ את הג' או ב' קציצות לב' גרוגרות [ומסיק דיקצוץ את הא' שיש בו ג'], הא פשיטא דיקוץ את הא' כיון דריבוי מעשים הוה איסור דאורייתא ואילו ריבוי בשיעורים אינו אלא מדרבנן לשיטת התוס' והרשב"א. **וע"כ מסיק הר"ן** דריבוי בשיעורין בשבת אסור מדאורייתא וביו"ט שרי. והחילוק בין שבת ליו"ט הוא, דפיקו"נ בשבת דחווה הוא ולא הותרה וממילא המעשה עצמו אסור הוא אלא שנדחה איסורו לצורך פיקו"נ וממילא כל שמוסיף ואין לו היתר של פיקו"נ ודאי באיסורו הוא עומד כעיקר המעשה, משא"כ מלאכת אוכ"נ ביו"ט דהותרה היא ולא דחווה, ממילא גם מה שמוסיף בשיעור, כיון דהמלאכה מותרת, שרי. **וע"ע בקוב"ש** מש"כ בביאור החילוק בין הותרה לדחווה.

עוד כתב הר"ן, דגבי יו"ט נראה להם לחכמים שלא אמרה תורה שידקדק במלאכתו למדוד ולשקול שלא יעשה יותר מן הצורך ולכן ודאי לא אסרה תורה לרבות בשיעור, ומ"מ דוקא היכא דהוא בחד טירחא, משא"כ בפיקו"נ דהוה מלאכת איסור.⁴⁴

וקצ"ע בדברי הר"ן, דא"כ מ"מ מבואר בגמ' דדוקא בחד טירחא שרי, הלא סברא זו שייכת גם כשהוא במעשה נפרד ממש, דודאי לא הצריכתו תורה לדקדק כ"כ, וצ"ע.

עי' בשפ"א במנחות ס"ד שכתב ליישב קושית הר"ן על הרשב"א מהא דמנחות, די"ל דאפי' יש לו שתי גרוגרות בעוקץ אחד ושתיים בשתי עוקצים וקצר את השתי עוקצין, לא עבר איסור תורה, דמ"מ החולה

⁴³ ולמה שיתבאר לקמן בטעם הרשב"א בהיתר ריבוי בשיעורים שהיו ממש כמעשה אחד יתכן שזו כונת הרא"ה - אף ללא החידוש של ריבוי בשיעורים - שס"ל שמלאכה בגוף אחד הוי ממש מעשה אחד ואין תוספת איסור תורה בבישול חתיכה אחת גדולה.

⁴⁴ והעירו בזה, דלטעם זה שהוא משום שלא הצריכה תורה לדקדק, לכאורה לא היה להם להתיר אלא באופן שמוסיף מעט בכדי הדקדוק, והלא בגמ' מבואר דממלא נחתום חבית של מים אע"פ שא"צ אלא קיתון אחד, ש"מ דהתירו לעשות גם הרבה יותר ולא רק שלא יצמצם במלאכתו. עי' בריטב"א שם בעירובין שכתב שההיתר לזה הוא שמה יצטרך לכל מה שריבה.

נתרפא בשתי אלו ואין כאן אלא איסור דרבנן, והשתא מיבע"ל מאי עדיף, אם לרבות בשיעור אף שע"ז תקצר כאן גרוגרת נוספת שלא לצורך או לקצור שתי עוקצין דבכל אופן אין כאן איסור דאורייתא כיון דעביד לצורך החולה. ומבואר מדבריו דס"ל דדין הקל הקל אינו אלא מד"ס ולא מהתורה ולהכי כל שקוצר והגרורגרת תשמש לחולה, אע"פ שיש לו אפשרות אחרת לרפאו, אין בזה איסור דאורייתא. וכ"כ להדיא בקרית ספר להמב"ט הל' מאכ"א.

ועי' באבי עזרי הל' יו"ט שכתב לבאר בדעת הר"ף שלא הביא הך בעיא דרבא במנחות, דס"ל דבאמת לא היה כלל נידון כזה אי עדיפא קצירה נוספת, והיינו דבאמת ליכא כלל איסור ברבוי בשיעורין אף מדרבנן. ואפשר ליישב כן גם דעת הרשב"א.

רבוי בשיעורין באמירה לעכו"ם

והנה מבואר בגמ' בעירובין ס"ח דקטן דבעי חמין מחיימין ליה אגב אימיה. והקשה הר"ן דשם מוכח דאף במלאכת פיקו"נ דהוה דחויא מותר להרבות בשיעור. ותי' דהתם היינו ע"י גוי כמבואר ברש"י ותוס' שם והתירו לצורך מילה. והביא שהרשב"א תירץ לשיטתו דהכל אסור רק מדרבנן, ממילא י"ל דהתם דהוה לצורך מילה התירו. **והקשו הגרע"א והחת"ס**, לפי' הר"ן דמוקי לה כשמחמם המים ע"י עכו"ם, א"כ מ"ט בעי דוקא אגב אמו, הא גם לקטן עצמו היה לו להתיר ע"י גוי, דהא עיקר האיסור לרבות בשיעור [שלא ע"י גוי] סובר הר"ן דהוה איסור דאורייתא וע"י גוי הוא מד"ס אפילו אם יחמם להדיא לצורך הקטן, א"כ למ"ל אגב אימיה. ותירץ החת"ס, דאע"ג דריבוי בשיעורין הוה דאורייתא, אי"ז איסור חמור כמו מעשה נפרד והו' כמו חצי שיעור שאסור מהתורה ואינו לוקה עליו, דקיל. והא דמ"מ נסתפקו בזה בגמ' מאי עדיף, ולהנ"ל ודאי עדיף ריבוי בשיעור שאינו איסור חמור כ"כ כמו מעשה בפנ"ע, י"ל דבס"ד לא ידעה הגמ' שאינו איסור דאורייתא גמור וכ"ז נתחדש רק במס' דלהכי עדיף לרבות בשיעור ולא לקוץ שני עוקצין.

ויל"ע בתירוצו של החת"ס, דלכאורה לפ"ד אינה מובנת קושית הר"ן על הרשב"א, דכי היכי דלשיטת הר"ן אמרינן דבס"ד סברו דהוה איסור חמור ומסיק דאינו כן, ה"נ י"ל לשיטת הרשב"א דבה"א סברו דהוה דאורייתא ולכן נסתפקו ומסיק דאינו אלא מדרבנן ולהכי עדיף לרבות ולא לעשות מעשה נפרד. ואולי לא ניח"ל דנשתנה כ"כ מהה"א למס', משא"כ דאורייתא חמור וקל, י"ל שפיר שנשתנה מהה"א למס'.

ועי' באו"ש שכתב ליישב דמותר לומר לעכו"ם לרבות אף במלאכה שחייב על הריבוי, כדאמרינן בעירובין דעל כוחו בכרמלית לא גזרו, אע"ג דכוחו מרה"י לרה"ר הוה דאורייתא, והכא נמי אע"פ שבישראל הוא חיוב גמור, לא אמרינן דממילא בגוי נמי יאסר כמלאכה גמורה, דלענין אמירה לעכו"ם לא גזרו אלא היכא דעושה כל המלאכה באיסור. ועדיין צ"ב הגדר בזה.

סברת הראשונים שהתירו רבוי בשיעורין מדאורייתא

ע"י בקוב"ש בסוגיין שתמה בעיקר ההיתר של רבוי בשיעורין מדאורייתא לדעת הרשב"א והתוס', דהנה מבואר ברמב"ם בפיהמ"ש דנזיר שהיה שותה כל היום כולו דאינו חייב אלא אחת, בדיני שמים מיהא מיחייב, ומבואר דאע"ג דבדיני אדם אין מחלקין את המעשים כשנעשו במעשה אחד ארוך, אי"ז אלא בדיני אדם, דא"א לחייבו היכא דהתרו בו רק פ"א, אבל מ"מ בד"ש שפיר נענש על כל רביעית ורביעית. אי"כ ה"ה בדנידון דידן בריבוי בשיעורין בפיקו"נ ובאוכ"נ, מ"ט לא אמרינן דיחשב כמעשים חלוקים ויאסר לרבות על השיעור מדאורייתא כמו בנזיר. וכתב הגרא"ו לבאר, דהתוס' והרשב"א סברי דשאני הכא דאמרינן דכל חזא וחזא דחזיא ליה, וממילא כל אחת דיינינן ליה כנעשית לצורך החולה או לצורך יו"ט. וה"ה דלשיטתם אם יצטרך החולה גרוגרת אחת בלבד והוא יקצור שתי גרוגרות בשתי עוקצים בבת אחת, לא ילקה, כיון דשתיהן ראויות לרפא בהם את החולה. וכתב עוד, דלפ"ז היכא דירבה בשיעור בדבר שאינו ראוי לחולה וליו"ט, אסור מהתורה אף לשיטתם. אבל לדעת הר"ן דהאיסור הוא דאורייתא אלא דביו"ט הותרה המלאכה וממילא יכול לרבות, אי"כ ה"ה נמי במרבה בדבר שאינו ראוי לאכילה, כיון דהמעשה הוא מעשה היתר, שרי. **וע"י גם באחייעזר** ח"ג סי' ס"ה ג' ח', שכתב כסברת הגרא"ו דרק היכא דהוא מוציא דברים שראויים ג"כ לפיקו"נ שרי מדאורייתא משום רבוי בשיעורין ולא באופ"א.

והנה בעיקר הוכחת הקוב"ש הנ"ל מפייהמ"ש להרמב"ם דאע"ג דריבוי בשיעורין אינו חייב בדיני אדם, בדיני שמים מיחייב, ע"י בשו"ת מהר"ם שיק שהביא מדברי הרמב"ם בפ"ה מנזירות והקשה לזה מדברי הרמב"ם גופיה בהל' מאכא"ס פ"ד ה"ז שכתב דהאוכל אכילה מרובה שיש בה כמה כזיתים אינו חייב אלא כרת אחת, חזינן דאינו נחשב אלא כמעשה עבירה אחת ואינו נידון כמעשים חלוקים כלל.⁴⁵

אכן ברשב"א בשבת משמע לכאורה לבאר שיטתו באופ"א, דהנה מבואר שם בגמ' דהמוציא אוכלין בכלי חייב אף על הכלי וקאמר בגמ' ש"מ האוכל שתי זיתי חלב בב"א חייב שתיים, ומסיק דהב"ע בשגג בזה ובזה ונודע וחזר ונודע. ותמה הרשב"א שם, היכי קמדמה אכל שתי זיתי חלב למוציא אוכלין בכלי, הא מוציא מיירי בב"א, אי"כ אפילו נימא דבאוכל שתי זיתים חייב, אכתי לא יתיישב הך ברייתא היכי מחייב תרתי אכלי ואאוכל, דודאי האוכל שתי זיתים בב"א אינו חייב אלא אחת, אי"כ מ"ט הכא חייב שתיים. ותי' הרשב"א דהכא כיון דהוא כלי ואוכל שמות מוחלקין וגופין מוחלקים חשבינן ליה כבזאח"ז. ולכאורה נראה לומר דהרשב"א לשיטתו דס"ל דא"א לחייב תרתי במעשה אחד, והיינו טעמא דס"ל דרבי בשיעורין מותר מדאורייתא, דכיון דהמעשה אחד הוא והוא בהיתר נעשה, אין תוספת איסור ברבוי. ומה שעל הכלי כן מחייבים אותו ולא אמרינן דהכל מעשה אחד הוא, צ"ל דשאני חילוק הכלי מחילוק המינים שמוציא בתוך הכלי, דהכלי ותכולתו שתי מיני הוצאות הם, משא"כ כל מה שבתוכו הכל נידון כדבר אחד, וצ"ע.

וכע"ז מבואר בתוס' בשבת דף צ' ע"א דא"א לחייבו תרתי על הוצאת שני שיעורין בשבת אלא באופן של מינים מחלקים, ע"ש. [וע"י במנח"ח רח"צ שצ"ן לתוס' במכות שכי' שחייב שתיים גם אם הוא במעשה אחד ורק

⁴⁵ ועיי"ש שחילק בין אכילה אחת ממש לבין כמה אכילות שהפסיק ביניהם, ודימה לזה הא דהמל בשבת, אם לא סילק ידו יכול לחתוך גם ציצין שאין מעכבין את המילה, וצ"ע בזה.

משום התראה פטור, ואם תהיה התראה על כל שיעור בפניי, חייב על כל שיעור. ולפ"ר נראה בדברי התוס' שם דלא כהמנ"ח אלא כדעת הרשב"א, יעו"ש היטב וצ"ע.]

ואם כדברינו, מתבאר דגם התוס' אזלי לשיטתם בסוגיא דרבו בשיעורין, דכל שהוא מרבה באותו מעשה, לאו איסור תורה הוא בכל אופן, בין במעשה איסור ובין במעשה היתר. אלא שנחלקו הרשב"א והתוס' באופן שהוא מעשה איסור אי אמרינן דמינים שונים מחלקים לשתי חטאות ומלקיות. ובזה יש לדון לדעת התוס' דמינים מחלקים לחטאות ומלקיות, אי אמרינן הכי נמי במעשה היתר, דלא שרי לרבות מינים שונים אלא רק כשהוא אותו מין שהותר לו משום פיקו"נ או אוכ"נ, או דלמא אי"ז סברא אלא לענין חטאת ומלקיות דמינים מחלקין אבל כשהוא בהיתר, לא נאסר לרבות גם במינים אחרים. ובפשוטו נראה דבאופן שחשבינן ליה כמעשה אחד ולא אסרינן את הרבוי, מה"ת נימא לחלק את המעשה לענין מלקות וחטאות.

ובאמת דכן מוכח גם במחנה ישראל שיובא להלן דאין חילוק בין מעשה המותר למעשה האסור, כל היכא דהוא מעשה אחד, לא מחלקינן לשני מעשים, - ממה שהוכיח מהרשב"א דצידה לרבו בשיעורין בהוצאה משום פיקו"נ, עיין לקמן.

בדברי המחנ"י להיתר רבוי בהוצאה משום פיקו"נ

והנה במחנה ישראל להח"ח פל"א כתב לדון בחייל שצריך לשאת דברים נחוצים ע"פ הצו ושרי ליה משום פיקו"נ, אי שרי נמי להוסיף עוד חפצים בהוצאתו. וכתב בטעמא דמילתא בהגה שם, דלפ"ד הרשב"א דרבו בשיעורין שרי מדאורייתא ה"נ יש להיתר. ועוד הביא סימוכין לזה מדברי הרשב"א שהביא הר"ן לגבי צידת צבי, דאם הוא נועל את ביתו לשומרו והצבי גם הוא בתוכו, לדעת הרשב"א שרי אף במתכוין גם לצידת הצבי. וכתב עוד דגם התוס' שהביא הר"ן הכי ס"ל דשרי להוסיף בהוצאתו, עיי"ש.

והנה מש"כ להוכיח מהרשב"א דצבי, לפו"ר היה נראה לחלק בין דברי הרשב"א שם להתיירא דרבו בשיעורין, דהנה הר"ן הקשה שם על הרשב"א, מאי שנא הך צידה מכל פס"ר שאסור מדאורייתא, דה"נ אע"ג דכוונתו לנעול ביתו, כיון דעכ"פ הצבי ניצוד על ידו הו"ל צידה בפס"ר. וצ"ל לדעת הרשב"א, דיש חילוק בין פס"ר שע"י מעשה של היתר שעושה נעשה נוסף, וכגון דע"י גרירת הספסל נעשה ממילא גם חריץ בקרקע בפס"ר, ונאסר מהתורה כיון דמ"מ גם הוא נעשה על ידו. משא"כ במעשה של נעילת דלת שהמעשה עצמו יש לו שני פירושים, שמירת ביתו וצידת הצבי, וכשאנו מפרשים את המעשה כמעשה של שמירת הבית ולא כצידה כיון דאינו מכין לכך, ממילא צידת הצבי באה מאליה, דהוא לא עשה דבר בשביל זה. ולא דמי לחריץ שיש כאן גם מעשה של עשיית החריץ מלבד גרירת הספסל. **ולפי זה**, אין להוכיח מצידת צבי לדין רבוי בשיעורין, דהתם טעם ההיתר להרשב"א בצבי הוא משום דאינו נידון כלל כעושה את המעשה ההוא של הצידה.

אמנם דעת המחנה ישראל נראית דסברת הרשב"א בהתירא דרבו בשיעורין דכיון דהמעשה מותר הוא, ממילא כל שנעשה באותו מעשה, א"א לאוסרו. והיינו נמי טעמא דצבי, דכיון דמעשה נעילת ביתו היתר הוא, ממילא מותרת ג"כ הצידה שנעשית באותו מעשה.⁴⁶

ועי"ש במחנה ישראל שכתב דאין להקשות מ"ט צידת צבי שרי גם מדרבנן ואילו רבוי בשיעורין אסור מד"ס, ד"ל דשאני הכא דאיכא טירחא נוספת, משא"כ בצבי דאינו עושה שום פעולה נוספת. וצ"ע, דהא במנחות ס"ד מבעיא להו אי עדיף שלש גרוגרות בעוקץ אחד או שתיים בשני עוקצים ומ"מ אילו היה לו שתיים בעוקץ אחד ושלש ג"כ בעוקץ אחד ודאי אסור לקצור את השלש, וע"כ דאע"ג דליכא תוספת טירחא אסור לרבות. אבל לפ"מ שנתבאר לעיל א"ש היטב, דלא שרי הרשב"א בצבי אלא משום דמעשה של נעילת ביתו אינו מתפרש כלל כמעשה צידה, משא"כ קצירת גרוגרות, ופשוט.

ומה שהביא מדברי ר"י שהובאו בר"ן להתיר רבוי בשיעורין מדאורייתא, דה"ה נמי בנידון של הוצאת שאר דברים, הנה מדברי התוס' משמע דרק כשהוא אותו המין יש להתיר ולא כשהם מינים שונים, אמנם אפשר דכל החילוק בזה הוא רק לענין חטאת ומלקות, כמבואר לעיל, עי"ש. ועי' באו"ש הל' מאכ"א שכתב ע"פ התוס' בשבת צ"ג דאין להתיר הוצאת דברים שונים בהיתר של פיקו"נ אלא רק באותו המין.

רבוי בשיעורין בתפיסת משכון

והנה בנחל יצחק להגרי"א ספקטור כתב להוכיח מדברי הר"ן גבי צידת צבי, לענין דברי הנתיח"מ במי שבא לתפוס משכון עבור עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון, דאע"ג דאסור לתפוס עבור המלוה משום לא תבא אל ביתו לעבט עבטו, מ"מ כיון דשרי לתפוס על הפקדון יכול לתפוס משכון גדול לשניהם, והוכיח הגרי"א דכי היכי דאסור הר"ן לצוד אע"ג דמכוין לשמור ביתו, ה"ה נמי לתפוס על פלגא מלוה נמי אסור. ושוב הביא דברי הר"ן גבי רבוי בשיעורין דלכאורה מוכח להיפוך. וכתב דע"כ צריך ליישב דברי הר"ן דשאני נועל את ביתו דאין בזה שם מלאכה כלל לנעול את הבית וע"כ כשמוכין גם לצוד את הצבי הו"ל מלאכה ואסור, משא"כ רבוי בשיעורין דהותרה לו מלאכת בישול ביו"ט וע"כ מותר לו לרבות באותה מלאכה המותרת לו.

אמנם המחנה ישראל שכן הוכיח מצידת צבי לרבוי בשיעורין [מדברי הרשב"א שהתיר בצבי], היינו משום דס"ל דעיקר הסברא היא משום שהמעשה נעשה בהיתר ולא משום שהותרה לו המלאכה. ועי' במשנ"ב שיי"ח סק"ג שציין למש"כ באהבת חסד פ"ז בהגה אות ב' לענין רבוי בשיעורין, והתם מיירי מענין תפיסת המשכון הנ"ל, ואזיל לשיטתו דנידון זה של תפיסת המשכון לפלגא מלוה תליא בדין רבוי בשיעורין, וכנ"ל דכיון דהמעשה מותר, יכול להוסיף בו, לדעת המתירים רבוי בשיעורין מהתורה. [ואמנם לפמשנ"ת דאפ"ל באופ"א דברי הרשב"א בצבי, י"ל דלא דמי כלל לנידון של תפיסת משכון, ואכמ"ל].

⁴⁶ ולפירושו צ"ע מה ישיב הרשב"א לקושית הר"ן, דהא ודאי כה"ג דנכלל במעשה גם צידת הצבי, מהיכי תיתי להתיר ולדון כמעשה היתר, ואף גרע משאר פס"ר דהמעשה המותר הוא נפרד מהמעשה האסור, אבל הכא הלא מעשה זה עצמו של סגירת הדלת, הוא מעשה הצידה וגם מתכוין הוא לכך, ומ"ט שרי, וצ"ע. ועי' בשלטי גבורים מש"כ בביאור דעת הרשב"א דכיון דהמעשה הוא מעשה היתר והוא רק מכוין לאיסור אבל הוא אותו מעשה, שרי ולא דמי לפס"ר שהוא מעשה נפרד אל האיסור. וצ"ע כנ"ל.

נפ"מ נוספת בדברי המחנה ישראל, כשמחמם מים שכבר נתבשלו, למ"ד אין בישול אחר בישול אף בלח, אי שרי כעת להוסיף בהם מים שלא נתבשלו, להמחנה ישראל שרי כיון דהמעשה עצמו מותר הוא. ולו"ד היה אסור, דכעת אין כאן רבוי בשעורין שהרי לא הותר לו מעשה בישול מסויים, ועיין היטב.

בדין כל חדא וחדא חזיא ליה

ביצה דף כ"א ע"א אמר רב חסדא בהמה חציה של נכרי וחציה של ישראל מותר לשחטה ביו"ט, עיסה חציה של נכרי וחציה של ישראל אסור לאפותה ביו"ט דהא אפשר למפלגינהו בלישה. והקשו בתוס' והאמר רשב"א דמותר למלאות תנור פת אע"פ שאינו לצורך היום כיון דמשביח את הפת שלצורך היום, וא"כ ה"ה נמי לצורך גוי. ותירצו, שאני התם שכל פת יכולה לשמש להיום ועוד דלמא מקלעי ליה אורחים, משא"כ עיסה שחציה של גוי שא"א לו לאכול הכל או לתת לאורחים וגם אינו יכול לבחור איזה מהפת לאכול אלא מדעת הנכרי.

ומבואר מדבריהם דלא סגי בסברת רשב"א דהוא משביח את הפת אלא בעינן לסברא נוספת דכל אחת ראויה לו. וצ"ע, דהא רשב"א קאמר רק טעמא דהוא משביח את הפת ולא משום שיכול לאכול כל אחד ואחד. וגם צ"ב מהו הצירוף בין שני הטעמים.

ועי' בגר"ז סי' תקי"ו סי"ב שביאר דכשחצי העיסה של הגוי, עיקר האפיה בחצי ההוא מתפרש לצורך אכילת הגוי, דודאי עיקר המעשה נעשה לאכילה אע"פ שיש בו גם תועלת עבור החצי של ישראל דפתו נאפית יפה יותר ע"י חלק הגוי. ועפ"ד יש לבאר גם הצירוף בין שני הטעמים, דלעולם היכא דאופה לצורך גוי או לצורך מחר, ודאי לא מהני מה שיש לו תועלת היום שפתו נאפית יפה. אבל היכא דהכל שלו, כל שלא עושה בהדיא לצורך מחר אלא עושה בסתמא, א"כ הצורך שיש לו בשבח הפת שנעשית לצורך היום מועיל להחשב צורך יו"ט גם בפת השניה. משא"כ כשיש צורך מבורר באפית הפת שאינו צורך שהותר ביו"ט, בזה אמרינן דכיון שעיקר האפיה אינו ליו"ט, אסור. ועד"ז ביאר החת"ס, ועי' גם בב"ח סו"ס תקי"ב.

והנה בשטמ"ק הביא בשם התוס' דהחילוק הוא דהכא אי אפשר שלא יתן לגוי חלקו ולא שרינן למטריח בשל נכרי בשביל הכשר פת שלנו, משמע דכל היכא דהגוי יתבע חלקו אין להתיר משום שבח שמשביח את הפת של ישראל ואפי' בגוונא דהישראל הוא יחליט איזה חלק ליתן לגוי.

אמנם בשעה"צ סי' תקי"ו סקנ"ה כתב דכה"ג הוא נפק"מ בין שני התי' בתוס', דלתי' קמא כיון דהרשות ביד הישראל לאכול או זה או זה, שרי, ולתי' בתרא דוקא היכא דיכול לאכול הכל שרי. [ועי"ש שנשמך בזה על דברי השטמ"ק, וצ"ע ודו"ק.] **והנה** לדברי החת"ס הנ"ל, ודאי גם לתי' קמא בעינן שיוכל הישראל לאכול הכל ורק בכה"ג מהניא ליה הך סברא דהפת נאפית יפה כשהתנור מלא.

והנה כמה אחרונים נקטו כהבנת השעה"צ בתי' הראשון של תוס', ונתקשו דכיון דכל היכא דהישראל יכול לחלוק לעצמו איזה חלק שירצה שרי מכח הסברא דהפת נאפית יפה בתנור מלא, א"כ מאי מקשה הש"ס לר"ח מעיסת הכלבים, הא התם ודאי יכול הבעלים לקבוע איזה חלק יבא לרועים ואיזה לכלבים וממילא יש להתיר לאפות בתנור אחד כרשב"א.

אמנם נראה דבאמת יש חילוק גדול בין עיסת גוי וישראל לעיסת הכלבים, דבעיסה שחציה של ישראל, ודאי עיקר מעשה האפיה נעשה לצורך הישראל, משא"כ עיסת הכלבים עיקרה נעשית לצורך הכלבים

אלא שגם הרועין אוכלים ממנה, דהא קרי לה עיסת הכלבים. ולזה י"ל, דסברא זו שהבעלים יכול לקבוע איזה חלק יבא לחלקו, אייז יכול לקבוע את עיקר צורך האפיה אלא רק כשבלא"ה המעשה נעשה בהיתר אלא דיש כאן חלק שבע"כ אינו נעשה לצורך הישראל אלא לגוי כיון דהוא בבעלות הגוי, לזה מהני מה שהישראל יכול לקבוע איזה חצי יבא לחלקו שלא נדון את המעשה כאילו נעשה בשביל הגוי. אבל בעיסת הכלבים שעיקר המעשה הוא לצורך הכלבים, בכה"ג לא מהני מה שהוא יכול לקבוע מה יתן לכלבים, דמ"מ כיון דעיקר מעשה האפיה הוא בשביל הכלבים, מה יהני שיכול לקבוע מה יתן להם, הרי הוא עושה מלאכה שלא לצורך אוכ"נ, ורק משום שיכול לפייסניהו לכלבים בנבילה ולא ליתן להם כלל מהעיסה, בכה"ג הוא מגרע ביחודו של המעשה עבור הכלבים ולכך שרי.

באיסור לזמן גוי שמא ירבה בשבילו

עי' בגמ' דף כ"א ע"ב דמייתי הא דריב"ל דאסר לזמן נכרי ביו"ט שמא ירבה בשבילו. ונחלקו בזה הראשונים, רש"י גרס דהגמ' מיייתי הא דריב"ל לומר דפליגא אדרב הונא שהתיר לבני באגא לאפות קמחם של בני חילא כיון שאינם מקפידים מלתת לינוקא פת אחת, דריב"ל סבר דלא מהני הך סברא שראוי ליתן פת לינוקא ולכן אסר לזמן גוי אע"פ שודאי אין שם קפידא שלא ליתן לינוקא. אבל בר"ן כתב בדעת הרמב"ם דלא גריס ופליגא ומיירי הא דריב"ל בשלא היה אפשר ליתן מהתבשיל לינוקא ולכן לא שרי מה"ט. ועי' במ"מ שם דגם לדעת הרמב"ם יש לגרוס ופליגא וקאי אענין אחר שם.

והנה בתוס' בע"א מבואר דרב הונא דשרי לבני חילא לא פליג אדר"ח דאסר כל היכא דאפשר למיפלגינהו בלישה, דהם מפרשים הא דבני חילא דהו"ל א"א לפלוגינהו בלישה, דכיון שהקמח של הבני חילא ולא יתנו לבני באגא קודם שיאפו להם, א"כ ליכא למיפלגינהו בלישה. וכתב המהרש"א, דא"כ מוכרח דלשיטתם לא גרסינן ופליגא, כיון דר"ה לא ס"ל היתר דראוי ליתן פת לתינוק ואפי' היכא דאפשר למיפלגינהו, דהתם ההיתר הוא משום דלא אפשר למיפלגינהו, משא"כ הכא בריב"ל דאפשר למיפלגינהו.

ועיין ברשב"א שכתב כתוס' בטעמא דרב הונא, ואפי"ה גרס בגמ' ופליגא, וביאר שגם לזמן נכרי הוי כא"א לפלוגי כיון שהמארח עצמו לא יאכל אם לא יהא גם לאורחים. [ויש בזה חידוש שאע"פ שבזה שהוא מזמן נכרי הוא מכניס עצמו לזה שהוא לא יאכל עד שירבה לאורחיו, מ"מ לא אומרים לו שלא יזמין, אלא מתירים לו להזמין וממילא כעת כל מה שיבשל נחשב הכל לצורכו ושרי.]

והנה בראשונים [עי' ברשב"א ובר"ן] נתקשו אמאי גזרינן שלא יזמן את הגוי שמא ירבה בשבילו, הא לרבה אית ליה הואיל וממילא שרי מדאורייתא והוה גזירה לגזירה. והביאו תי' א' שהחשש הוא שמא ירבה דברים האסורים שאינו ראוי לישראל.

אמנם בבית מאיר בחידושים נתקשה מאד דלשיטתם במאי פליג אדר"ה, הא ר"ה לא שרי אלא מטעם דכל חדא חזיא ליה ואיזי שייך במרבה דברים האסורים. ועיי' מש"כ במסקנת דבריו שצ"ל דהא דפליג ר"ה היינו משום שגם בבני חילא שייך הגזירה שמא ירבה בשבילם כדי למצוא חן בעיניהם ואפי"ה לא גזר. אמנם לכאור' בדעת הראשונים דסברי דר"ה לא פליג אדרב"ל, בע"כ דלית להו האי חששא. אמנם אפשר די"ל באופן אחר, דכיון דהתוס' מפרשים בדר"ה שהבני באגא אפו את קמחם של הבני חילא, א"כ לא

שייך בכה"ג שמא ירבה, ורק לרש"י שמדובר באופה מקמחו שייך לגזור כנ"ל. וקצת סמך מכאן להוראת גדולי זמנינו שהתירו לזמן מומר וכדו' ע"י שיקנו לו האוכל וס"ל דבכה"ג לא גזרו שמא ירבה, [והצריכו שלא יבשל ביו"ט עצמו כדי שבאמת בפועל לא ירבה בשבילו. ועי' מש"כ בזה בס' שבות יצחק].

ריבוי בבישול ואפיה לצורך עבדיו

עי' בב"י סי' תקי"ב שהביא מש"כ הר"ן והרא"ש דלצורך עבריו ושפחותיו שרי לרבות בחד טרחא, דאין שייך בזה שמא ירבה בשבילם, כיון שאינו חפץ ביקרם כמו באורחים אחרים. אמנם הר"ן דן אם גם אפיה לצרכם בתנור אחד מותר כאשר א"א לפייסניהו וכן חילק גם הבי"י בסוף הסימן בין אפיה לבישול וכמבואר במג"א, וכן היא דעת היש"ש ג"כ. ובסוף הענין הביא הבי"י דברי האורחות חיים שאסר אף ריבוי בבישול לצורך עבדיו.

ובב"י סיים שם וכבר נתבאר שאין כן דעת הפוסקים ובד"מ העיר עליו שהתוס' ג"כ סוברים כהאור"ח. אמנם במה שאסר האור"ח בבישול ג"כ ולא רק באפיה אין ראיה לזה מתוס'. ועוד, דהתוס' איירי בשל גוי ובשעה"צ תקי"ו סקני"ו חילק בין לצורך גוי לבישול בשל גוי, ולפי"ז שוב א"כ אין ראיה מהתוס' לאור"ח, ומדברי הד"מ מבואר דלא ס"ל חילוק זה של השעה"צ.

עוד הביא שם הד"מ בתחילת דבריו מש"כ המרדכי בשם ראב"י דמותר לרבות לשפחות מטעם שאפשר לפייסניהו, וסיים שם המרדכי ונ"ל דהיינו דוקא באותו תנור ובאותה קדירה. ופירש הד"מ דהיינו דהמרדכי פליג על הראב"י, דהראב"י מתיר מטעמא דאפשר לפייסניהו, ואילו המרדכי ס"ל שאף באופן שא"א לפייסניהו, אי"ז אלא כאשר זה באותה קדירה או בתנור אחד, ומטעם ריבוי בשיעורים. **אמנם** הבה"ל הביא דעת הבי"מ שפירש בדברי המרדכי שבעין גם שיהא בתנור או קדירה אחת וגם שיהא אפשר לפייסניהו והיינו שצריך לשני הסברות גם יחד גם שיהא רק ריבוי בשיעורים וגם שע"י סברת אפשר לפייסניהו נחשב בישול זה כולו וצורך היהודי.

והנה התוס' ביארו מאי גריעותא דעיסה חציה של גוי, משום דבעין להחשיב את האפיה כולה לצורך ישראל, וזה באופן שהאפיה היא בתנור אחד ושיש אפשרות שכל חדא תהא חזיא ליה, וכתבאר לעיל.

וביאור מח' הראשונים הנ"ל היא ע"פ חילוק התוס' באופן זה, דמי שהתיר רבוי בשיעורים בבישול אף לצורך גוי, ע"כ סברתו היא דבחד טירחא שרי ואי"צ גם סברת הואיל או כל חדא חזיא ליה, ודלא כתוס' דהצריך את שתי הסברות. אמנם לפמ"ש השעה"צ יש לדחות דהתוס' מיירי בשל גוי ואילו הראשונים מיירי בלצורך גוי. ועוד, דהתוס' מיירי באפיה, דכיון דכל פת נעשית לעצמה הוה כטירחא לצורך גוי, משא"כ הראשונים מיירי בבישול, ולא פליגי וכנ"ל בד"מ. והאורחות חיים שאף בבישול אוסר, ס"ל דסברת התוס' שייכת אף בחד טרחא כגון בבישול, ואף בשל ישראל לצורך הגוי, ולא מקילינן בריבוי בשעורים אא"כ הכל לצורך ישראל ובאופן דאפשר לפייסניהו. ולד"מ, כשאפשר לפייסניהו סגי בסברא זו לבד וממילא שרי לבשל אף בקדירה אחרת, דסו"ס כל קדירה חשיב צורך יו"ט מספק.

והנה ילה"ק בעיקר סברת אפשר לפייסניהו, למה אסור לבשל לצורך גוי הא אפשר לפייסניהו בד"א ולא ליתן לו מה שבישלו לו ביו"ט. וכן הא דמבואר בסי' תק"ג ס"א דכשיש לו אוכל ליו"ט והוא רוצה לבשל עכשיו קדרה נוספת לצורך חול, קודם סעודת שחרית מותר לו לבשל ויטעום ממנה מעט, - מ"ט לא שרינן ליה לבשל בלא שיטעום, כיון שיכול להתחרט ולאכול ממנה במקום מה שהכין לו כבר לצורך יו"ט, ומה לי בישול לצורך חול או לצורך גוי. **כמו"כ** קשה אליבא דהר"ן דהואיל שרי אף מדרבנן כשאנו מחוסר אורחים, א"כ קודם סעודת שחרית הוי כאין מחוסר אורחים כיון שעוד לא סעד, ויהא שרי לבשל לחול אף בלא שיטעום.

וביאר הרב מ. ויליג בזה, שדוקא כאשר יש צורך לישראל אז אפשר לראות את הבשול לחול או לגוי כבישול לצורכו ע"י סברת אפשר לפייסניהו. אבל כשכבר הכין לעצמו אוכל, אף שלא סעד, מ"מ צורך אין כאן ולכן אסור לאפות שוב אף לעצמו את אותו מין. ועי' חזו"א או"ח פסחים שמבואר שם ששרי אף לבשל אותו מין, עיי"ש. אמנם במשנ"ב בסי' תק"ז סקמ"ג לענין גיבול אפר כאשר יש לו אפר מוכן מבואר דאסור, ומדבריו מתבאר היסוד הנ"ל דסברת אפשר לפייסניהו לא מהני לחדש על ידה שיחשב צורך יו"ט.

כתב בשו"ע סי' תצ"ח ס"א בהמה חציה של עכו"ם וחציה של ישראל יכולים לשוחטה ביו"ט ואפי' יש להם בשותפות שתי בהמות יכולים לשחוט שניהם. והרא"ש כתב הטעם בסיפא לפי שאינם שוות, וכתב הבי"ש שאף בשוות אע"פ שאינו צריך לכל הבשר וסגי ליה בחציה מותר לשחוט אחת מהן אף בלא לחלוק עם הגוי. אמנם ה"ט"ז נחלק עליו דבכה"ג כיון שאפשר בחלוקה אין היתר כלל לשחוט בלא לחלוק, כיון דסו"ס כעת הוא עושה גם בשביל הגוי, והיהודי אינו יכול לבחור איזה חלק לקחת לעצמו, בכה"ג אין היתר לעשות לצורך גוי ע"י ריבוי בשיעורים.

אמנם בשעה"צ סקע"א כתב לחלק שאין ענין זה שייך לדברי תוס' לענין עיסה, דהתם דאפשר למיפלגא בלישה, כיון שמוסיף טורח בלישה ובאפיה וברדיה בשביל הגוי, דלישראל אין לו אלא חציה וטורח בנוסף לצורך הגוי, לכך אסור. ואף אם נפרש בתוס' דהיינו אפי' בפת אחת וכמש"כ השעה"צ בסי' תק"ו סקנ"ו, היינו משום שסו"ס היה אפשר לחלק הפת ולטרוח פחות, אבל בשחיטה דהוי חד טרחא ממש וא"א לכזית בשר בלא שחיטה ודאי שרי, וצ"ע דברי ה"ט"ז.

עוד ילה"ק בגמ' לעיל דבעי רב אויא סבא מרב הונא אם מותר לשחוט בהמה חציה של עכו"ם וחציה של ישראל כמו שאסור להקריב נדרים ונדבות, - מאי מספק"ל כלל הרי אין בכך כלל טרחא עבור הגוי.

ואפשר דאע"ג דא"א לכזית בשר בלא שחיטה, מ"מ כל שעושה גם לצורך הגוי גרע טפי, דעכ"פ כיון דעושה מלאכה לצורך גוי הר"ז מלאכת עבודה ומה יהני שהוא עושה גם מלאכת אוכ"י עם המלאכת עבודה. ולהכי ס"ד דרב אויא לאסור שחיטת בהמה שחציה של גוי, דיש כאן גם מלאכת עבודה. וכן נמי מש"כ ה"ט"ז בשתי בהמות שוות.

השעה צ' בסי' תק"ו סקנ"ו הוכיח שאסור לאפות פת חציה של ישראל וחציה של נוכרי אף כשהוא בפת אחת ממש, ממה שהוצרכה הגמ' לסברת א"א לכזית בשר בלא שחיטה, דמשמע דכל היכא דלא שייכא סברא זו אסור. אמנם השפ"א שקו"ט בדברי התוס' ומסיק לפרש בתוס' דרק כשאופה כמה פתים אסור, אבל בפת אחת ממש שרי.

ונראה שנחלקו הראשונים בזה, דהנה בגמ' בפסחים דף מ"ו מבואר דנחלקו ר"א ור"י בעושה עיסה טמאה ביו"ט היאך מפריש ממנה, דר"א ס"ל דלא יפריש עד שתאפה ור' יהושע סבר דמפריש ומניחה עד הערב. וביארו שם בגמ' דף מ"ח ע"א דפליגי ר"א ור"י בדין הואיל, דר"א שרי לאפות משום הואיל וכל חדא חזיא ליה ור"י לית ליה הואיל להתיר מלאכה ביו"ט. ופירש"י, שאע"פ שסופו להפריש אחת מהם לחלה ונמצא טורח באחת שלא לאכילה, אמרין הואיל ואיבעי לא יפריש פת אחת שלמה אלא יפריש מכל אחת ואחת. ומבואר, דעכ"פ אם יעשה כן להפריש מכל אחת לעצמה שרי לכו"ע אף למאן דלית ליה הואיל, אע"ג דמ"מ אותו חלק מהעיסה שיפריש לחלה הוא טורח בו שלא לצורך, כיון דהוי כחד טרחא לצורכו ולצורך החלה.

אמנם בתוס' שם בדף מ"ו ע"ב הקשו ע"ז מעיסה שחציה של גוי וחציה של ישראל שאסור רב חסדא כיון שאפשר לחלק, ומבואר דס"ל שבאמת אסור אף בלחם אחד לרב חסדא.

ועי"ש בתוס' הרשב"א שתירץ דבחלה הקילו. ובשם מורו כתב הרשב"א [הוא ר"י] שבאמת לקחת חלה מכל חדא חמור יותר מאשר לקחת אחת לחלה והשאר לצורכו, דכשלוקח אחת לחלה שרי משום הואיל וכל חדא וחדא חזיה ליה, ואילו כשמפריש מכל אחת חלה, א"כ עושה בכל אחת ודאי טירחא שלא לצורך.

ובביאור מה שדחתה הגמ' דאף לר"ח שרי הואיל דר"א כיון שכל חדא חזיא ליה, אליבא דהר"י, אין לפרש כמש"כ רש"י עפ"י ביאור המהרש"א דכל חדא חזיא ליה לא הוי מטעמא דהואיל כלל (וצ"ע לשון הגמ' לדבריו, ודו"ק), אלא לדברי הר"י צ"ל ששאני הואיל דכל חדא מהואיל דאורחים, - יעויין בבעה"מ ומלחמות מה שביארו החילוק כ"א לפי דרכו, אי משום דהואיל וכל חדא חזיא ליה הוא בשביל צורך שמזומן לפנינו משא"כ אורחים שאין הצורך מזומן לפנינו, או משום דהואיל דכל חדא חזיא ליה דעתו עליהם משא"כ באורחים דאין דעתו עליהם.

אמנם בב"מ ועוד אחרונים נתקשו בדברי הבעה"מ שבתחילת דבריו כתב שבכל שעה"ד מתירין הואיל אף מדרבנן, ולכן שרי לעשות עירובי תבשילין ע"י הואיל, וכן התירו לבני באגא לבשל עבור הבני חילא כיון דהוי שעה"ד ומדאורייתא בלא"ה שרי. אך בהמשך דבריו שם כתב שכל חדא וחדא חזיא ליה מתיר לר"א רק כדי שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא ולכן אוסר הגמ' בבני חילא וכמו שמבואר שם בדף כ"א ע"ב ופליגא אדריב"ל. וקשה, דהא נתבאר בתח"ד שבשעה"ד מתירין. ובספר יו"ט כהלכתו כתב לישב שישוד זה שבשעה"ד מתירין ע"י הואיל אף מדרבנן, כן הוא לדעת רב הונא דלדעת הבעה"מ הוא סובר כרבה דשרי התם לבני חילא, אבל אנו דפסקין כרב חסדא דלית ליה הואיל והא דמהני עירוב תבשילין אע"ג דלית ליה הואיל היינו משום דצרכי שבת נעשין ביו"ט, הוא ס"ל דמדרבנן לא מקילין ע"י הואיל ולכן

אסור בבני חילא. אמנס עדיין צע"ק מנ"ל לבעה"מ דרב חסדא פליג על רבה בפרט זה דמהני הואיל בכל שעה"ד כדחזינן דהתירו במקום בל יראה לעשות כן לכתחילה.

ואפשר דלדעת בעה"מ כל חדא וחדא חזיא ליה אין זה מדין הואיל, אלא כמבואר בדברי המהרש"א ברש"י דהוי היתר אחר והיתר זה אינו מותר מדרבנן בשעה"ד ולא דמיא להואיל. אמנס עדיין צריך ביאור מ"ט ס"ל לר"ח דעכ"פ מדרבנן לא שרינן מטעמא דכל חדא חזיא ליה אע"ג דעדיפא מהואיל, דהא לית ליה הואיל, ואילו לרבה דאית ליה הואיל, שרי בסברא זו אף מדרבנן עכ"פ בשעת הדחק.

בדין הואיל

א. נחלקו רבה ור"ח באופה מיו"ט לחול אם לוקה או לא, דעת ר"ח דלוקה ורבה אמר שאינו לוקה, דאמרינן הואיל ואילו אתו אורחים חזיא להו. וטעמא דר"ח, כתב בעה"מ בפסחים דלאורחים דליתנהו קמן לא חישינן. אבל הרמב"ן במלחמות שם פליג עליה, דודאי טעמא דר"ח לאו משום דאורחים ליתנהו קמן, דהא שכיחי אורחים, אלא בכל הואיל לא מהני לר"ח ואפילו איתנהו קמן, משום דמ"מ איהו לאו דעתיה עליהו.

והנה מבואר בביצה דף כ"א גבי עיסת הכלבים דהרועים אוכלים ממנה, דכיון דאפשר לפייסן לכלבים בנבילה, הו"ל כעושה לצורך הרועים ושרי לאפותה ביו"ט. והקשו שם בגמ' דהניחא למ"ד הואיל, אבל ר"ח דלית ליה הואיל, מה יועיל שיכול לפייסן, מ"מ השתא לצורך הכלבים הוא עושה. ומשני, בדאית ליה נבילה. ועיי"ש ברשב"א שתמה מאי מהני הא דאית ליה נבילה הא מ"מ הוא אופה לצורך הכלבים, וכ"ה בב"י בסו"ס תקי"ב, עיי"ש. ומשמע מדבריהם דאין כוונת הגמ' דעיי"א דאית ליה נבילה ממילא כוונתו ליתן להם את הנבילה ואת העיסה לאפות לרועים, דא"כ לא קשיא כלל. ועיי"ש בר"ן דכתב דהאי טעמא עדיף מהואיל, כיון דבהואיל דאורחים הא מחסרי אורחים שיבואו מעלמא, משא"כ הכא דהא אית ליה נבילה, [ולכן כתב הר"ן דהכא אפילו איסור דרבנן ליכא]. ומשמע נמי דפירש דבכה"ג ההואיל קרוב יותר. אבל אם היתה כוונתו דהכא מיירי דמתכוין לפייסן בפועל וליתן את העיסה רק לרועים, מאי שקו"ט, פשיטא דעדיף דהלא אופה לצורך יו"ט.

אמנם הר"ח שם פירש דהיינו משום דאז דעתו ליתן להם את הנבילה, וכ"כ שם ר"נ בן הרמב"ן. ומשמע לכאורה דהבעה"מ יפרש כדעה הראשונה, דכיון דס"ל דהא דבעלמא לא אמרינן הואיל היינו משום דלא חישינן לאורחים דליתנהו קמן, ממילא היכא דאית ליה נבילה, הו"ל הואיל דאיתא קמן ואמרינן אף לר"ח. ואילו הרמב"ן דפירש כסברת ר"ח משום דלאו דעתו עליהם, א"כ לא יהני הא דאית ליה נבילה אלא בעינן דוקא שיהא דעתו ליתן להם את הנבילה ואת העיסה יאפה לרועים ולא בלא"ה. אמנם לכאורה א"א לפרש דבריו כפשוטם דמיירי שכוונתו ליתן את הנבילה לכלבים ואת העיסה אופה בשביל הרועים, דא"א לא מיקרי עיסת הכלבים, ועוד דא"כ ודאי פשיטא דשרי ומאי קמ"ל המשנה. ועדיין צ"ע.

ב. והנה בר"ן שם כתב דלהלכה לא סגי באפשר לפייסינהו בנבילה אלא דוקא כשיש לו נבילה. והקשה ע"ז ה"ב"י סו"ס תקי"ב, דהא לא בעינן טעם זה בגמ' אלא למאן דלית ליה הואיל וממילא לדידן דקי"ל כרבה דאית ליה הואיל, ל"צ שיהיה לו נבילה וסגי בסברת אפשר לפייסינהו בנבילה. ותירץ ה"ב"י, דכיון דסברת הואיל לא מתירה אלא את האיסור דאורייתא אבל מ"מ אסור מדרבנן, לכן הצריך הר"ן שיהיה לו נבילה להתיר גם את האיסור דרבנן. אמנם כתב ברשב"א נקט להלכה דאיי"צ שיהיה לו נבילה בפועל. וכן מבואר ברשב"א בחידושים שם דהתירו את האיסור דרבנן משום דהוה מקום הפסד כמו גבי מסוכנת.⁴⁷

⁴⁷ ועיי' ברשב"א בחידושים שם שתמה אמאי לא הקשו גם למאן דאית ליה הואיל, מ"מ אי"ז מתיר אלא את האיסור דאורייתא אבל מדרבנן מ"מ אסור הוא, וכתב דהו"מ לאקשוויי נמי הכי. ושוב הקשה הרשב"א בתי' הגמ' דאית ליה נבילה, הא מ"מ כיון דאיהו לא נתכוין אלא לכלבים, מה יועיל שיש לו נבילה, מ"מ לצורך כלבים הוא עושה, ותי' דחכמים התירו כמו שהתירו גבי

ויל"ע בהא דס"ל לרבה דמ"מ אסרו חכמים מדרבנן אף במקום שי"ל הואיל, מאי טעמא אסרוהו, אם הוא משום דמדרבנן לעולם בעינן דעתו ולא סגי בלא"ה, או דחכמים הצריכו שיהא ההואיל מזומן לפנינו, אבל אורחים שאינם מזומנים כאן לא מהני. ולכאורה מהר"ן שהובא לעיל דכתב דבאופן שההואיל מזומן לבא, ס"ל לרבה דאין אף איסור דרבנן, - מבואר דגם מדרבנן אי"צ דוקא שיהא דעתו על זה וסגי במה שההואיל מזומן לבא. אמנם ברשב"א הנ"ל משמע דלא מהני לזה הא דההואיל מזומן, דא"כ לא היה צריך לתרץ דהתירו כמו במסוכנת.

וכ"מ בב"י סו"ס תקי"ב שהקשה דמ"מ מ"ט התירו אפילו באית ליה נבילה הא אינו מתכוין אלא לכלבים [ותירץ דמייירי בתנור אחד ובצירוף סברת רשב"א דממלאה אשה תנור מפני שהפת נאפית יפה כשהתנור מלא], משמע דס"ל דמדרבנן בעינן שיהא דעתו על המתיר ולא מהני מה שההואיל קרוב ומזומן כל שלא נתכוין לו בהדיא, וכמבואר מדברי הרשב"א.

[נועי' בב"ח ובחתי"ס שכתבו בזה דהא דר"ח לית ליה הואיל ואסר מדאורייתא לאפות לצורך חול, היינו דוקא בגוונא דהוא מכין בהדיא לצורך חול, בזה אמרינן דכיון דלית ליה הואיל, ממילא אסור מדאורייתא. אבל היכא דאינו אופה בהדיא לצורך מחר, בזה י"ל שכל שיש לו צורך כל דהו היום, שרי, וכיון דיש לו תועלת במה שהפת נאפית יפה, ממילא יש להתיר כל שאפשר שהדבר יבא לתועלת היום, דהיינו כל שאפשר שהוא ירצה לאוכלו או אורחים.]

והנה ברשב"א ועו"ר בשבת דף ל"ט ע"ב מבואר דב"ש דלית להו מתוך לית להו הואיל ולכן לא התירו לחמם מים לרוחץ בהם אע"ג דראויים לשתותם ואיכא הואיל, וכ"פ הגרע"א בדברי התוס' שם. וצ"ע, דמשמע דאילו אית להו הואיל הוה שרי, והא גם כשיש הואיל לא שרי אלא מדאורייתא אבל מדרבנן אסרוהו. ומשמע דכיון דהוא מזומן לכך שרי אף מדרבנן וכמשנ"ת לעיל בשם הר"ן. וצ"ע מדברי הרשב"א דלעיל דמשמע לא כן. **וצ"ל דהוא** יפרש דהוה שרינן לכתחילה לחמם מים מטעם שכתב בחי' בן הרמב"ן בביצה כ"א ע"ב דהכא התירו חכמים משום דהוה צורך נפש, עי"ש.

ג. ילה"ס בדעת רבה דאית ליה הואיל, האם הטעם הוא משום דע"י הואיל דנים שיש אפשרות שהדבר יאכל ביו"ט ולהכי שרי, דכל שיש אפשרות של השתמשות ביו"ט סגי. או דלמא אי"צ שבפועל תהיה אפשרות שיהנו מזה ביו"ט אלא סגי בכך שעושה מלאכה בדבר שחשוב ראוי ליהנות ממנו ביו"ט.

ונראה, דהנה בגמ' בפסחים ל"ח ע"א מיבע"ל לרשב"ל מהו לצאת יד"ח מצה בחלה של מע"ש בירושלים, דהנה מצד מה דהוה מע"ש ואין לו היתר במושבותיכם, לזה אמרינן דכיון דאילו נטמא אית ליה פדיון

מסוכנת, עכ"ד. ומשמע לכאורה דמש"כ מתחילה דה"מ לאקשוויי אף לרבה, היינו שגם התי' יועיל לו, אבל קשה שאח"כ כתב דתי' זה אינו מועיל כלפי האיסור דרבנן כיון דאין כונתו לרועים אלא לכלבים והוצרך לתרץ דהתירו כמו במסוכנת, א"כ שוב אילה"ק מ"ט לא הקשו גם לרבה, דהא י"ל דכלפי האיסור דרבנן ידעו את הטעם שכתב בסו"ד דדמאי למסוכנת ולכן הקשו רק לר"ח כלפי הדאורייתא, וצ"ע.

והעירו, דל"פ דבכונת הרשב"א על דרך מש"כ הר"ן, דבמסוכנת שרי אף מדרבנן כיון דההואיל מזומן, וממילא מבואר דבאמת גם קושית הרשב"א מיתרצת יפה בתי' הגמ' דמייירי דאית ליה נבילה, א"כ הואיל מזומן הוא ולכן שרי אף מדרבנן. וכשהקשה אח"כ דמ"מ היכי שרי כשהוא עושה עבור הכלבים להדיא ואסור מדרבנן, לזה תי' דהכא שרי כמו גבי מסוכנת דהתירו כשההואיל מזומן אע"ג דלא עבד לשם אכילה היום אלא לצורך מחר. וא"ש.

ויכול לאוכלו בשאר מושבות, שפיר יוצא בו. ומספק"ל לרשב"ל בכה"ג דהוה גם חלה וממילא אם נטמא אין לו פדיון, אי אמרינן דהואיל ואילו לא קרא עליה שם היה יכול לצאת בו, השתא נמי יוצא בו או לא. ועיי"ש בשפ"א שתמה בזה היאך אמרינן הואיל בדבר שכמות שהוא עכשיו אינו נאכל בכל מושבות והואיל ואילו לא עשה בו מה שכבר נעשה יהיה לו היתר. [ועיי"ש במהר"ם חלאוה שכתב דזהו באמת הטעם שרשב"ל נסתפק, דודאי לא מצינו בכל דוכתא לומר הואיל ואילו לא נעשה מה שנעשה]. וביאר השפ"א, דסברת הגמ' היא דלא קפיד קרא שבפועל תהא המצה ראויה ליאכל בכל מושבות, אלא רק שיהא נעשה המצה מדבר שמצד עצמו הוא נאכל בכ"מ, אבל אם נולד לו סיבה חיצונית שלא יהא נאכל בכ"מ, אפשר שאי"ז חיסרון לחובת מצה. וכיון דמעיי"ש מצד עצמו נאכל בכל מושבות עיי"ן פדיון ורק משום שעשאו חלה אינו נאכל וכל כה"ג אפשר להתירו עיי"ן הואיל.

והנה בפסחים דף מ"ו נחלקו ר"א ור"י בעיסה שאופה ביו"ט היאך מפריש חלתה, דלר"א אופה ואח"כ קורא לה שם ור"י סובר דיכול לקרוא לה שם קודם אפיה, וביארו בגמ' דנחלקו ר"א ור"י אי אמרינן הואיל ואיבעי מיתשיל עלה והוה שלו ולכן עובר עליה או לא. ועיי"ש בתוס' דמבואר דמאן דאית ליה הואיל, ה"ה נמי דמהני ה"ט לענין היתר אפייתיה ביו"ט, דאי בעי מיתשיל עלה וחזיא ליה. והק' בתוס' שם ד"ה הואיל, למ"ד דאמרינן הואיל ואיבעי מיתשיל, מ"ט אינו יוצא יד"ח במצת מעיי"ש לר"מ דאית ליה מעיי"ש ממון גבוה, הא איבעי מיתשיל עליה. ותיצרו בכמה אופנים, עיי"ש. ושוב הקשו בהא דאמר לעיל דף ל"ח דאמרינן הואיל ואילו לא קרא עליה שם. והיינו דקשי"ל דה"נ נימא לענין חמץ הואיל ואילו לא קרא עליה שם. ומשמע דסברי דענין ההואיל דלעיל דף ל"ח מהני אף לענין הואיל לעבור בב"י, ודלא כהשפ"א הנ"ל.

ועי' במאירי בביצה שכתב דהא דלא אמרינן הואיל להתיר היכא דזימן גוי ליו"ט, היינו משום דכיון דהזמינו לגוי שוב לא יתן את האוכל לאורחים. מבואר דדוקא היכא דבפועל יש אפשרות ליהנות ממה שבישל ולא מהני הא דראוי לבד.

ד. והנה בגמ' בפסחים ס"א ע"ב נחלקו רבה ור"ח בשחטו למולים ע"מ שיתכפרו בו ערלים, דרבה פוסל ור"ח מכשיר. וביאר רב אשי דר"ח סבר דאין מחשבה פוסלת לזרוק על שלא למנוי אלא כשהאינו מנוי הוא דומיא דידיה דהוה בר כפרה, משא"כ ערל שאינו בר כפרה אינו פוסל כשחשב לזרוק עליו את הדם. ורבה סבר דערל נמי הואיל ובר חיובא הוא בר כפרה הוא דאי בעי מתקן נפשיה. והקשו בגמ' שם דאיכא שמעינן להו, דהאופה מיו"ט לחול לרבה אינו לוקה הואיל ואי מיקלעי אורחים וחזי להו ולר"ח לוקה דלא אמרינן הואיל. ומשני, לרבה ל"ק, דדוקא התם אמרינן הואיל כיון דאינו מחוסר מעשה משא"כ ערל שמחוסר מעשה למולו. ור"ח דלית ליה הואיל, י"ל דהיינו רק לקולא אבל לחומרא אית ליה.

ובפשוטו הוא תמוה מה שדימתה הגמ' נידון זה של מלאכה לצורך יו"ט שהותר עיי"ן הואיל לנידון של הואיל ואי מל את עצמו היה ראוי, דבפשוטו סברת ההיתר של הואיל שייכת דוקא בכגון איסור מלאכה ביו"ט שהותר בכל גוונא דהוא לצורך היום, ועי"ז אמרו חז"ל שכל היכא שראוי הוא ליו"ט אם יבואו אורחים, ממילא אין כאן מלאכה לצורך מחר אלא מלאכת יו"ט, אבל לענין פסול של ערל בפסח הנידון

הוא אם הוא שייך כאן בקרבן וממילא שייכת בו מחשבת שלא למנויו או לא ומה ענין זה להואיל דמלאכת יו"ט.

ועי' ברמב"ן במלחמות שכתב דזהו גופא דחיית הגמ' דר"ח אית ליה לחומרא ולא לקולא, דודאי לא דמיא האי הואיל דערלים להואיל דיו"ט, דלענין יו"ט לא אמרינן הואיל אלא היכא דעתיד הדבר לבוא ורב חסדא לית ליה הואיל משום דלא נ"ל כלל לומר דבדבר שלא היה דעתו עליו מהני מה שיש אפשרות שיהיה בו צורך אח"כ שיועיל זה לענין מלאכת יו"ט, ואילו לענין קדשים סגי במה שהיה הדבר ראוי לבא פעם אחת וממילא הוא כבר פוסל לעולם, וזהו פירוש הגמ' לחומרא אית ליה. [אמנם צ"ע לפירושו, מ"ט לא פירשה כן הגמ' גם בדעת רבה, דהיינו טעמא דלית ליה הואיל גבי קדשים ואית ליה הואיל במלאכת יו"ט, דס"ל דלא אמרינן הואיל אלא בדבר העומד להיות בעתיד, משא"כ בהואיל דערל בפסח דאייז משום שעומד לכך וכנ"ל. ואולי י"ל דמ"מ האי הואיל דקדשים שע"י שהיה ראוי לבא בו פ"א ממילא כבר פוסל לעולם, עדיף טפי מהואיל דיו"ט ובודאי אית ליה אף הואיל זה דקדשים ולכן הוצרכו לחלק בגמ' בין הואיל דמחוסר מעשה להואיל דממילא, ועיין.]

אמנם בתוס' כתבו דכוונת הגמ' דלחומרא אית ליה לר"ח הואיל, היינו דר"ח לית ליה הואיל מדאורייתא כלל ואפילו לחומרא, ורק מד"ס הוא דאמר הואיל לפסול את הקרבן. וכ"מ מדברי הבעה"מ שהשווה את ההואיל דיו"ט להואיל דשחוטי חוץ ודמחשבת ערלים בפסח, ומשמע דס"ל דחד דינא להו, אלא דבבעה"מ נראה דהואיל זה דלחומרא מן התורה הוא, וביאור הדבר, עי' בתוס' הרשב"א שם.

ולכאורה צ"ל לדעתם, דסברי דפלוגתא רבה ור"ח לא שייכא דוקא במלאכת יו"ט אלא בכל דבר שהצריכה תורה שיהא הדבר ראוי לענין מסוים, שייך בו ספק זה, אם מהני לזה גם אפשרות רחוקה שאינה בפנינו וחשיב ראוי עי"ז, או דבעינן דוקא שתהא האפשרות שמחמתה הוא נעשה ראוי, בפנינו, דהיינו שתהא אפשרות קרובה ליעשות ראוי עי"ז. ולכך ס"ל לגמ' לדמות ענין הואיל דרבה שנעשה עי"ז צורך יו"ט ואין כאן מעשה מלאכה, - לדין מחשבת ערלים בק"פ, דהתם נמי איכא למימר דע"י שהוא היה ראוי להימול, חשיב בר כפרה בקרבן ופוסלת מחשבה עליו, אבל לא משום שעדיין יכול הוא למול, דודאי לא יועיל לו למול כעת, דכיון דנשחט ונזרק כשהיו ערלים אינם יכולים לאכול בו.

ועי' מש"כ התוס' בפסחים מ"ו ע"ב דכל שעושה מלאכה סמוך לשקיה"ח שאפי' יבואו אורחים לא יהא שהות ביום לאוכלו, ל"א הואיל. וצ"ע, דהא מבואר בסוגיא דאמרינן הואיל גם בערלים אע"ג דלא שייך בהו שימולו כעת, ש"מ שאף לשעבר אמרינן הואיל, א"כ ה"נ נימא הואיל אף כשלא יוכלו לאכול מבעו"י. אבל להנ"ל י"ל, דודאי לענין מלאכת יו"ט לא סגי בכך שהיה ראוי לאכול ובעינן דוקא שיוכל לאכול וליעשות למלאכת יו"ט, ולא דימו מחשבת ערלים למלאכת יו"ט אלא לענין השיעור מהו דבר הראוי שיחשב עי"ז כעומד לו, אי מהני לזה ראוי שאינו בפנינו או לא.

[אכן באמת משם בלא"ה לק"מ, דודאי התם דהדבר מצד עצמו לא יהא ראוי ליו"ט ולא מחמת האורחים שאינן בפנינו, גרע טפי. ואמנם בקרן אורה שבת כ"ב דייק מלי' הרמב"ם דאייז שבפועל יוכלו לבא אורחים לאכול את המתבשל ביו"ט אלא סגי במה שאילו באו אורחים היה ראוי להם. וכתב דזה פליג על מש"כ התוס' לענין עושה מלאכה סמוך לשקיה"ח. אבל לו"ד הקדו' לפו"ר היה מקום לדון בזה לפי הסברא הנ"ל לחלק בין כשהדבר מצ"ע לא היה ראוי להיכא דרק לא יבא הדבר לידי הנאה בפועל ביו"ט. ועי' ביה"ל ר"ס תקכ"ז שכתב שרק התוס' ס"ל הך חילוק דעושה מלאכה סמוך לביה"ש. משמע דאייז מוכרח לאסור אפי' בכה"ג דהדבר מצד עצמו לא יהא ראוי.]

ה. **והנה בגמ'** פסחים מ"ח ע"א הקשו לרבה דאית ליה הואיל, ממשנה במכות יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין וחד מינייהו חורש ביו"ט, ואי אמרינן הואיל מ"ט לקי אחורש, הא חזי לכסות בו דם ציפור. וקשה דהא אסור לחפור בשביל לכסות דם ציפור ומאי מהני דחזי לכסות בו. ועי' בתוס' דר"ל דהיכא דיהיה לו דם ציפור בשעת חרישה דאז עשה דכיסוי ידחה ל"ת דמלאכת יו"ט. וצ"ב, דמ"מ היכא דלא היה שם דם א"כ עבר על איסור דיו"ט וי"ל דבכה"ג אמרו במשנה דלקי משום יו"ט ומאי קשיא לגמ'. והיה מקום לומר דהתם נמי ה"ק, דכיון דאילו היה שם דם ציפור לא היה עובר על יו"ט משום דחיה, ממילא איכא הואיל, וכנז' לעיל בדעת התוס' והבעה"מ לענין אוכ"נ ביו"ט ומחשבת ערלים בקרבן פסח דסגי במה שהוא ראוי לכך, כ"א לפי עניינו, וה"נ לא בעינן שידחה העשה את הלאו בפועל אלא סגי במה שהיה דוחה אותו אילו היה שם דם ציפור.

אלא דבאמת הוא צע"ג בסברא לומר הואיל ואילו היה באופן מסויים היה כאן עשה דוחה ל"ת, ממילא נתיר אפילו כשאין כאן את הכח של העשה לדחותו, דודאי בלי שיהיה כאן את העשה אין כל חיסרון בלאו שלא יעברו עליו, וכי משום שיש איזה היכ"ת שהעשה ידחה אותו לכן כבר לא ילקו על הלאו הזה לעולם.

וע"כ צ"ל דכוונת הגמ' דגם בשעת המלאכה ממש אפשר שמישהו ישחוט שם ציפור והוא יכסה הדם בחרישתו וא"כ הוה הואיל להבא כמו בהיתר של מלאכת יו"ט שיכול לבשל הואיל ואפשר שיבואו אורחים אח"כ, וכך מדויק קצת בל' התוס' הרשב"א שם שכתב דאם ישחוט ציפור, משמע להבא. **ואף שמבואר** בתוס' דלא בכל אופן שייך כאן דחיה של העשה אלא רק באופן שאם יבקש עפר אחר יספג הדם ולא יוכל לקיים בו מצות כיסוי, וא"כ כיון דאנו מפרשים בגמ' דהכוונה שבפועל יהיה כאן אפשרות לדחות את הלאו, א"כ צע"ט מאי קשיא לגמ' דבאופנים מסויימים יהיה כאן קיום של עשה וידחה הל"ת וממילא לא יהיה מלקות, הא מ"מ בשאר כל האופנים ודאי יהיה מלקות ושפיר איכא לאוקמי מתני' באופנים המצויים. וע"כ דכוונת הגמ' להקשות דכיון דאיכא אופן שיהיה בזה דחיה של עשה ולא יעבור הל"ת, ממילא כבר בכל אופן הו"ל הואיל ושרי מלאכת חורש בכה"ג, וזה תמוה כמשנ"ת דלא שייך לומר כן בדין עדל"ת. **וצ"ל דכוונת הגמ'** דיהא היתר של חרישה כיון דמ"מ אפשר שיבא כאן דם באופן שלא תהיה אפשרות לכסותו בעפר אחר וממילא יש להתיר לחרוש בכה"ג, דהו"ל הואיל להבא.

ו. **בעיקר פלו'** הבעה"מ והרמב"ן אי בעינן דוקא שיהא עומד לזה שיבואו אורחים או סגי בראוי לכך, עי' פמ"ג ס' תק"ג משב"ז ב' שאם צוה המושל שלא יבואו אורחים אפ"ה אמרינן הואיל. ולכאורה מבואר דנקט כהבנת התוס' ובעה"מ, דלשיטת הרמב"ן לכאורה לא נימא הואיל בכל כה"ג כל שלא יתכן שיבואו אורחים.

והנה בשאג"א ס' ס"ד כתב דבימינו דשכיחי טריפות כמו כשירות, היה מקום לדון דלא יהיה היתר לשחוט ביו"ט כיון דלא יבוא מזה לידי אכילה ואין כאן צורך יו"ט, וכתב די"ל דכיון דקיי"ל כרבה דאמרינן הואיל וחזינן במסוכנת דשרי לשחוט היכא דיכול לאכול ממנה כזית צלי מבעו"י, ה"נ י"ל דכיון דכל הני טריפות מדינא שריין אלא שהחמירו האחרונים לחומרא בעלמא, כיון דאי בעי מצי למיכל, משו"ה ישחוט. ובתשו' הגרע"א ס' ה' כתב בשמו דס"ל דכל היכא דאיכא איסור דרבנן על האוכל, לא חשבינן ליה איסור דאורייתא על הבישול, אלא אמרינן הואיל. וצ"ע היכן מבואר ד"ז בשאג"א, הא לא

קאמר אלא דהיכא דאייז אלא חומרא בעלמא, ממילא אמרינן דאי בעי הוה אכיל ולכן אמרינן הואיל, הא אילו היה איסור דרבנן גמור, משמע דלא הוה אמרינן הואיל, וצ"ב.

ולגופו של דבר, עיי' רש"י בפסחים דף מ"ז ע"ב גבי ראוי לכותשן כלאח"י, שפירש דכיון דליה מלאכה דאורייתא אלא שבות בעלמא, פקע ליה ממלקות. משמע דס"ל לרש"י שכל שאין כאן מלאכה דאורייתא אמרינן הואיל אע"פ שאסור מדרבנן. וכן דייק באו"ש מדברי רש"י. אמנם לו"ד היה אפשר לפרש בגמ' דכיון דהוה כלאח"י ואין כאן אלא שבות, שפיר נדחה האיסור בשביל מצות הכיסוי, ולפי' זה שוב אין ראייה להני"ל. ועיי' בפמ"ג בפתיחה להל' יו"ט דפשיטא ליה דבדבר שאסור מדרבנן לא אמרינן הואיל ולוקה, עיי"ש. וכ"מ לכאורה ברמב"ן בחולין דלקמן דאע"ג דיש איסור דרבנן לאכול בלא בדיקה, אפ"ה אמרינן הואיל מדאורייתא. ועיי' באמרי בינה דכתב דמהראשונים שהביא התוס' דעשה אינו דוחה ל"ת ועשה מ"מ הל"ת נדחה ורק העשה נשאר, א"כ מבואר דאמרינן הואיל אף כשיש איסור עשה דאורייתא. שוב העירו דאייז ראייה, דהאמרי בינה מייירי בענין שההואיל לא יהא מותר בפועל כיון שיש שם איסור נוסף, אבל אי"ז שייך לגונא דגם ההואיל בעצמו יהיה בו עדיין איסור דרבנן, ועיי'.

והנה בגליון מהרש"א בשם השב"י [ח"א סכ"ג] דהיכא דמכין להדיא לאורחים שרי לכו"ע. ועיי' בקוב"ש פסחים אות קצ"ג שכתב דסברת רבה היא, דכיון דאילו יעשה על דעת שיבואו אורחים ודאי שרי לכו"ע, וממילא באופן דלא שכיחי אורחים דודאי לא מהני אף כשיחשוב להדיא עליהם, מודה רבה דלא אמרינן הואיל. מבואר דלא מהני לעשות מלאכה באופן שלא שכיח התועלת ממנה ביו"ט. [ויל"ע לדעת בעה"מ דסברת רב חסדא דלאורחים דליתנהו קמן לא חיישינן ולא חשיב ראוי לגבי מלאכת יו"ט, אי שרי במחשב להדיא לצורך אורחים, דאפשר דכוונה מפורשת ודאי עביד ליה צורך יו"ט ורק כשאנו מכין להדיא אלא שאנו דנים שיעשה מאליו צורך יו"ט עיי' שיבואו אורחים, בזה אמר הבעה"מ דלא מהני ליחשב מלאכת יו"ט.]

והנה ברמב"ן בחולין דף י"ב נתקשה בהא דאמרו שם דאסור לאכול מבשר בהמה שנשחטה בלא לבדוקה מטריפות, דא"כ הא דאמר דמסוכנת יכול לשוחטה ביו"ט משום דיכול לאכול כזית בשר מבית שחיתתה בלא בישול, והא אסור לאכול בלא בדיקה ולזה אין כבר שהות לפושטה ולבודקה. וכתב דהיינו משום דהתירו במקום הפסד ממונו ואוקמוה אדאורייתא דאיי"צ בדיקה. ולכאורה משמע דאיי"צ שבפועל יוכל לאוכלה, דהא ודאי בעי בדיקה ואסור לאכול בלי"ז, אלא ר"ל דכיון דמדאורייתא ראויה היא לאוכלה בלא בדיקה וממילא ראויה היא לאכילה, אע"ג דמדרבנן אינה ראויה ויאסר לשוחטה כיון דא"א ליהנות ממנה ביו"ט, מ"מ הקילו להעמידה אדאורייתא דראויה היא. ולכאורה הוא סתירה למש"כ במלחמות הנ"ל דבעינן דתהא ראויה בפועל לאכילה ולא מהני הא מה שהיה בעבר אפשרות ליהנות ממנה, כל שעיי מעשה זה שעושה עכשיו ודאי לא יועיל ליו"ט, אסור. וצ"ב. ואולי י"ל דהיכא דהוא בידו לעשות אמרינן הואיל אף בראוי ואינו עומד וכמו דמצינו גבי הואיל ואיבעי מיתשיל דמהני לרבה, אע"ג דודאי אינו עומד לכך ואף אסור לו לישאל כיון דיעבור בכך על איסור חמץ. וצ"ע.

ועי' משה"ק בתוס' מ"ש יו"ט דשרי ע"י הואיל ובשבת לא שרי לעשות מלאכה הראויה לחולה שיב"ס. ותירצו דחושבי"ס לא שכיח⁴⁸. ובהשקפה ראשונה קושייתם אינה מובנת, מאי מדמו התיירא דמלאכת אוכ"נ להיתר של פיקו"נ, ודאי לא שרינן משום הואיל אלא מלאכת יו"ט שהותרה לצורך דבזה י"ל שכל שאפשר שיבוא לידי צורך ה"ה בכלל ההיתר, משא"כ מלאכת שבת שהותרה בשביל פיקו"נ, כל שלא בא ההיתר או כח הדחיה איך נתיר את המלאכה. וכה"ק בחזו"א.

ועוד יש לעיין דנתבאר בראשונים בסוגיא שם דה"נ שרינן מלאכת יו"ט באופן שיהיה עדל"ת, וכבר נתחבט בזה בחזו"א שם, דמבואר דאיכא למימר סברת הואיל גם בגונא דאינו שייך להיתר של מלאכה לצורך יו"ט. **וצ"ל** כמש"כ המהר"ם חלאוה שם דלא אמרינן הואיל גבי עשה דוחה ל"ת אלא גבי יו"ט שהותר מכללו ולא בשאר איסורים, ומבואר דס"ל דאמרינן הואיל ביו"ט, אי"ז סברא באוכ"נ כמש"כ החזו"א דמלאכה שיכולה לבוא לידי אוכ"נ אי"ז מלאכה האסורה, אלא קולא ביו"ט הוא משום דהותר מכללו ולכן כל מלאכה שיש בה הואיל שריא ולכך מהני סברת הואיל גם לעדל"ת ביו"ט, משום דיו"ט הותר מכללו, ומיושב קושית החזו"א. **ואמנם** דלהראשונים דפירשו בגמ' שם דהא דבעי להיתר משום הואיל לא מיירי ביו"ט אלא באיסור דכלאים [עי' תוס' בפסחים שם], אכתי תקשה מאי יועיל בזה סברת הואיל, דאטו בכל התורה כולה נימא דהיכא דהוא ראוי להיתר באופן מסויים, לא יהא בזה איסור כלל, וצ"ע.

עוד ילה"ע, דממש"כ הראשונים בשבת [וכן נקט הגרע"א בדעת התוס' בביצה כ"א ע"ב] דמאן דלית ליה מתוך לית ליה הואיל, מבואר דדין הואיל שייך רק ביו"ט ולא בשאר איסורי תורה, ודלא כמש"כ ר"ת בתוס' בפסחים דהתיירא דהואיל הוא גם באיסור כלאים, וכן דלא כדברי התוס' שם לענין פיקו"נ דמבואר אי"ז דוקא בהתיירא דיו"ט. וצ"ע בדעת הפוסקים שדנו בדברי התוס' כדבר פשוט להלכה- הגרע"א בתשו' ס"ה והפמ"ג בפתחה לה' יו"ט, ולא הזכירו שא"י דעת כל הראשונים הנ"ל.

ז. עי' תוס' במנחות דף ס"ג שהקשו בפלוגתא דרבה ורבא התם בפורס מצודה להעלות דגים והעלה דגים ותינוק אי אזלינן בתר מחשבתו וחייב או אזלינן בתר מעשיו ופטור-, מאי שנא מאופה מיו"ט לחול דאמרינן הואיל, ה"נ נימא הואיל ופטור ליה אתינוק פטור נמי אדגים. ותי' דבבישול ביו"ט המלאכה שעושה היא עצמה מועילה ליו"ט כשיבואו אורחים, אבל הכא, צידת דגים לא חזיא בשבת אלא שיחד עמה עושה גם הצלת התינוק ובזה לא אמרינן הואיל.

אבל קשה, דבגמ' שם אמרו דה"ה דפליגי רבה ורבא בשוחט שני תמידים בשבת ונמצאת אחת מהם כחושה בבני מעיים, דמ"ד דאזלינן בתר מעשיו פטור כיון דלבסוף נמצא שהיה בזה צורך שבת ומאן דאזיל בתר מחשבתו, ה"ז שחיטה שלא לצורך, והתם הוא מעשה באותו דבר עצמו שלבסוף נעשה לצורך שבת-, כה"ק בחזו"א שם. ועי"ש שתירץ דלא דמי מלאכת יו"ט שההואיל הוא בדבר עתידי, דבזה אמרינן דכיון דראוי הוא לתועלת של יו"ט לאורחים אין לזה שם מלאכה ושרי. אבל התם דההיתר הנידון אינו עתידי אלא קיים לפנינו, אלא שאינו ידוע אם כחושה אם שמינה, א"כ המעשה לא יתברר בעתיד אלא

⁴⁸ ויל"ע מ"ש מהא דדס ציפור דמבואר בתוס' דחשיב שכיח לדחות את הל"ת על אף שנתבאר שהכוונה שיפול כאן דס ציפור ולכא"ו אין זה שכיח כלל.

מסופק מהמציאות הקיימת, בזה י"ל שאם היה צריך לחוש שכחושה היא ודאי היה מותר לו לשחוט, אבל כיון דאינו שכיח שתהיה כחושה, ממילא אין לו היתר לשחוט בהמה נוספת. והא דתוס' דנו על העלה דגים ותינוק משום הואיל, אע"ג דהתם נמי אינו תלוי בדבר עתידי, שם ההואיל אינו בא להתיר משום ראוי עתידי אלא משום דבפועל נעשה במלאכתו דבר המותר, אלא דהך מ"ד ס"ל דלא אזלינן בתר מעשיו אלא בתר מחשבתו וע"ז הקשו התוס' דמההואיל נלמד דלא אזלינן בתר מחשבתו לאסור.

גרם כיבוי

א. ביצה כ"ב ע"א עולא איקלע לבי רב יהודא קם שמעיה זקף ליה לשרגא וכו'. ומייתי עלה בגמ' ברייתא דהמסתפק מהנר חייב משום מכבה. **וכתבו בתוס'** דאייז משום דע"י שממעט את השמן ה"ה ממחר כיבוי, דאייז אלא גרם כיבוי ושרי ביו"ט ובשבת נמי אינו חייב אלא אסור לכתחילה, אלא היינו משום דבשעה שמסתפק ה"ה מכבה קצת וממעט אורו, דאין הנר מאיר כשיש שמן מועט כמו כשיש שמן הרבה ונראה ככיבוי. ומה"ט כתבו בתוס' דאייז אלא בשמן אבל בנר שעוה שרי לחותכו מלמטה כיון דבשעה שחותך אינו מכחיש אורה כלל.

הרא"ש בסי' ט"ז כאן הביא דבריהם ותמה עליהם מהא דשבת כ"ט ע"ב דאסור ליתן שפופרת ע"פ הנר בשביל שתהא מנטפת דחיישינן שמא יבא להסתפק ממנה בשבת, והתם ודאי אינו מכבה אורו הוא, דהא מיירי בשמן שאינו נמצא בתוך הנר, וע"כ פירש הרא"ש דהאסור כיבוי הוא משום דהוא מכבה את הנר אחר זמן.⁴⁹ אמנם בתוס' מבואר דלא ניח"ל לפרש דהמסתפק חייב משום דמכבה את הנר לאחר"ז, משום דבכה"ג הוה גרם כיבוי. ובפשטות משמע דהיינו גרם כיבוי שנחלקו בו רבנן ורבי יוסי במשנה בשבת ק"כ ע"א. וכן מבואר בלי הרא"ש.

אמנם בחזו"א סי' ל"ח סק"ו כתב דבכה"ג אף רבי יוסי שרי, דהא לא נחלקו אלא כשמעמיד כלים ע"י המדורה שיתבקעו ע"י האש וישפכו המים שבתוכם ויכבו, אבל לכו"ע שרי לכסות את השידה בעור של גדי ולהתכסות בטלית שאחז בה האור, וע"כ דשאני היכא דגורם כיבוי האש ע"י המים שישפכו על המדורה מגרם כיבוי ע"י לקיחת החומר בעירה. ומש"כ התוס' דגם בשבת אינו חייב, דמשמע דמ"מ אסור מדרבנן, כ' החזו"א דהיינו משום איסור מוקצה, דשמן זה שבנר הוקצה למצוותו ואסור ליהנות ממנו בשבת, א"נ משום בסיס לשלהבת.

ושורש דבריו נעוץ בביאור הגמ' בשבת ק"כ ע"א, דהגמ' מקשה לרב דאמר דטלית שאחז בה האור מצד א' מותר לשפוך עליה מים מצד אחר, מברייטא דלא שרי אלא לפושטה ולהתכסות בה ומשמע דלא התירו לשפוך עליה מים, ומשני הגמ' דרב סבר דרשב"ג דשרי לכסות בעור של גדי ע"ג תיבה, והקשו, מנ"ל דרשב"ג שרי אף בכה"ג דמכבה את האש ע"י המים, ותירצו דודאי שרי דהא רבי יוסי בסיפא אסור להניח כלי חרס מלאים מים שיתבקעו, משמע דת"ק שרי. ומבואר דרבי יוסי לא פליג אלא בסיפא אבל ברישא לא פליג. והיינו טעמא, דברישא אינו אלא מונע את התפשטות האש, משא"כ בסיפא דהוא מכבה אותה בגרמתו, בזה אסר ר"י. וכ"ה גם פשטות לי המשנה דרך בסיפא פליג רבי יוסי.

[והנה בתוס' בשבת מ"ז ע"ב דנו במעמיד מחיצת שלג וברד אי שרי, דבירו' כתב דהוא בפל' רבנן ור"י ובדעת הבבלי נסתפקו בזה ובתי' הב' כתבו דהבבלי פליג וסובר דלכו"ע אסור בכה"ג, ולא דמי לטלית

⁴⁹ ועי' בקוב"ש כאן שכתב דנפ"מ בין התוס' והרא"ש באופן שיש הרבה שמן לכל היום וגם אחר שמסתפק לא יכבה היום אלא בלילה שהוא חול, לדעת התוס' דהשתא כהה אורו חייב, ולדעת הרא"ש שרק משום הכיבוי שלבסוף, כיון דלא יעשה הכיבוי בשבת אלא בחול, אין כאן מלאכה. [ולכאורה כ"ה גם לדעת האו"ז שיובא להלן.] ועי' במנח"ש כאן דנסתפק בכע"ז במבעיר, שיש כמות שמן שיכול לדלוך עד אחר השבת והוא מוסיף שמן, שלא תעשה מלאכה אלא למוצי"ש. אמנם עיין משנ"ת לקמן באות ג' שנחלקו הרא"ש והשטמ"ק בנידון זה ומשמע דלרא"ש נחשב שהכיבוי נעשה כעת, ועי' גם בשפ"א כאן.

שאחזו בה האור דנותן מים על צדה השני שאינו אלא שלא תתפשט האור. וכיון דסברי דכה"ג נמי לא חשיב אלא שלא תתפשט האור ואפ"ה פליג רבי יוסי, א"כ אפשר דכבר אין לחלק בין מניעת התפשטות האש ע"י נתינת מים על הטלית למניעת התפשטות האש ע"י כיסוי עור גדי דשידה ברישא דמתני' ורבי יוסי פליג בסיפא וה"ה לרישא, וצ"ע. ואפשר דזהו מקורו של הרא"ש דאף בזה נחלקו ר"י ורבנן ואע"פ שאינו גורם כיבוי אלא רק מונע התפשטות האש, ודלא כמש"כ החזו"א.

וכן יש משמעות קצת בהו"א בגמ' בשבת שם, דהקשו לר"י אמר רב מברייטא דלא שרו בטלית אלא להתכסות ולא ליתן מים ומשני דהוא דאמר כרשב"נ, ומשמע דס"ל לגמ' השתא דכשהתיר רשב"נ לפרוס עור גדי על השידה, היינו משום דשרי גרם כיבוי. והשתא איכא למימר דאף במסקנה לא נשתנה אלא כולה משנה בפלוגתא היא, רשב"נ שרי גרם כיבוי, בין בעור גדי ובין בכלים מלאים מים ורבי יוסי אסר בכולהו משום דגרם כיבוי אסור, ודלא כמו שנתפרש לעיל בדעת החזו"א דלמסקנה יש חילוק בין עוד ע"ג שידה לכלים מלאים, ודו"ק היטב.⁵⁰

בעיקר קושית הרא"ש לשיטת התוס' מהא דשמא יסתפק דשפופרת, - ע"י ברש"ש בשבת כ"ט שציין לרמב"ם בהל' שבת פ"ה הי"ב דלא אסר בשפופרת אלא משום מוקצה ולא משום איסור כיבוי.

ובט"ז תקי"ד סק"ו כתב ליישב, דהתוס' סברי דהא דאסור להסתפק מהשפופרת הוא גזירה שמא יבא להסתפק מהנר עצמו ובזה ודאי אסור מדאורייתא משום מכהה אורו כמש"פ התוס'. וע"י לקמן.

ב. והנה לדעת הרא"ש דהאיסור הוא משום שממהר כביית הנר ומיישב בזה הא דשפופרת דכיון דהקצוה לנר חשיב כיבוי, - יל"ע אם הוא איסור תורה או רק מד"ס. ובפשוטו משמע דס"ל דהוא איסור תורה ולהכי קשי"ל על תוס' מהא דגזרו שלא ליתן שפופרת בצד הנר, דמשמע דהוא גזירה שמא יטול מהשפופרת, ולא ניח"ל להרא"ש לפרש כמש"כ הטי"ז דהגזירה היא שמא יטול מהנר עצמו וע"כ ס"ל דאי הוה מדרבנן לא הוה גזרי רבנן שלא יתן שפופרת שתהא מנטפת כיון דאפילו יטול מהשפופרת לא יעבור בזה על איסור דאורייתא. אמנם בחזו"א נקט דגם להרא"ש אין איסור תורה ליקח שמן מהשפופרת אלא מדרבנן, ולא רק בשפופרת אלא גם בנר עצמו נוטה לומר דאינו אלא מדרבנן, וכלי התוס' לשיטתם דנראה ככיבוי, דלא נ"ל לחזו"א דסברת הקצאה של השמן מהניא לאסור ולחייב מדאורייתא. וכן תמה בזה

⁵⁰ והנה יש שנוהגים ביו"ט שאחר שבישלו צורכי סעודה ביו"ט, מעמידים כלי מלא מים ע"ג האש ע"מ שכשירתיח יגלשו המים ויכבו את האש, ומהגר"נ קופשיץ שליט"א שמענו דכה"ג חשיב אשו משום חציו. ולכאורה יש לתמוה דהא מבואר בחזו"א סי' ל"ח סק"א דכל מלאכת בישול הוה גרמא ולא חשיב מעשה האדם משום אשו משום חציו ורק משום דכן הוא דרכו של בישול, כל שדרכו בכך חייב, א"כ בכה"ג דמכבה ע"י רתיחת המים ודאי אין דרך מלאכת כיבוי בכך, הדרינן לכללא דהוה גרמא כיון דאינו נעשה מיד. אכן י"ל דכל מה שכתב החזו"א היינו משום דמלאכת מבשל הוא תיקון המאכל וזה אינו מתחיל אלא כשמגיע למאב"ד ולכן הוצרכנו לסברת דרכו בכך, דהא מבואר בסנהדרין ע"ז דכפתו בחמה חייב, ואע"ג דאינו מת מיד, כיון דעכ"פ כבר יש כאן כח בחמה להמית, ומ"ש מסברת החזו"א לענין בישול, וע"כ לחלק בין אופן שהחימום לבדו הוא הנצרך לבין בישול דהתיקון הוא המחייב. וה"נ בנידון דידן שהכיבוי נעשה ע"י חימום המים וזה מתחיל מיד בהנחתו, שפיר איכא לדנו כמעשה גמור משום אשו משום חציו. ואולי יש לומר שפעולת הבעבע היא פעולה המתחדשת ואינה המשך ישיר לפעולת החימום, וצ"ע. ועוד יתכן ביישוב המנהג עפ"י המבואר בגמ' סנהדרין ע"ז ע"ב שהזורק צרור למעלה ונפל כנגדו למטה הוי גרמא, ואע"ג דהכא אזיל ואינו נופל כנגדו ובכה"ג מבואר בסנהדרין דחשיב כח כחוש, לא דמי להתם, דהכא מה שהולכים המים לצדדים אין זה מכוחו אלא התפשטות המים. [אמנם גרמא כזו שהמים להדיא נופלים ומכבים האש אולי תלויה בדברי התוס' והראשונים בסי"פ כירה בביאור ד' הגמ' מפני שהוא מכבה, עיי"ש.]

בפמ"ג ריש סי' רס"ה. אמנם ל' רש"י בשבת כ"ט ע"ב גבי שפורפרת, כיון שהקצהו לנר חייב משום מכבה, משמע דע"י הקצאתו הוה דאורייתא.

וילה"ק לביאורו של החזו"א כנ"ל, דא"כ מאי קשיא להרא"ש על תוס', הא לשיטתם נמי י"ל דהא דאסור ליתן שפורפרת בצד הנר הוא רק גזירה שמא יסתפק מהשמן שבנר עצמו, ורק בשמן שבנר עצמו האיסור הוא משום שמא יכבה אורו.

ולכאורה צ"ל בדעת הרא"ש דלא כהחזו"א, אלא דבנר עצמו הוא איסור תורה משום שנוטל את החומר בעירה של האש, זה גופא חשיב מכבה דאורייתא, וכ"ז דוקא בנר שהשמן שבתוכו כבר בוער באש, משא"כ בשפורפרת שהשמן שבתוכה אינו מחובר לאש, בזה אינו אלא מדרבנן. והשתא יש לבאר קושיית הרא"ש, דבשלמא לשיטתו דהאיסור הוא משום הכיבוי שלאח"כ, י"ל דכיון דמהתורה אסור בנר עצמו, מדרבנן גזרו גם על השפורפרת שנראית ג"כ ככיבוי כיון דהוקצה לנר ושמא יבא להתיר גם בנר עצמו דהוה כיבוי ממש. אבל לשיטת התוס' דכל האיסור בנטילת השמן מהנר הוא רק משום שבנטילת השמן הוא מכהה אורו, אין לדמות נטילת השמן מהשפורפרת שאז אינו מכהה אורו כלל, לנטילתו מהנר עצמו, וממילא אין לגזור שלא יטול מהשפורפרת אטו נטילה מהנר עצמו.

והנה ברא"ש בסי' י"ז אהא דאמרו בגמ' קינסא שרי, כתב בשם הערוך ב' פירושים, הא' דחותך ראש הפתילה אחר שכבה והשני דהיינו מדורה העשויה מעצים דקים שמותר להסיר מהם קודם שאחז בהן האור. ומבואר בל' הרא"ש שטעם ההיתר הוא משום שעדיין לא התחילו לדלוך. וצ"ע, דבשלמא לדעת התוס' דהאיסור הוא משום הכהיית האור, י"ל דבעצים אין הכהיית האור וממילא אין סיבה לגזור עצים שלא דלקו או עצים שדלקו, אבל להרא"ש דהאיסור הוא משום הכיבוי שלאח"כ, צ"ע מ"ש משפורפרת דמ"מ אסור מדרבנן כיון שהוקצה לנר. ואולי מפרש כן בשם הערוך ולא ס"ל.

והעירו למש"כ בפמ"ג תקי"ד א"א סק"ה דטיפ טיף דשפורפרת הוה כחיבור ולכך חמיר טפי לדעת הרא"ש לאסור משום כיבוי, משא"כ בעץ שאינו דולק דאינו מחובר כלל לאש, לא חשיב כיבוי לאש שעדיין לא באה אליו.

ועי' באו"ז הלי' יו"ט סי' שמח שכתב טעם חדש באיסור להסתפק מהנר, דטבעה של פתילה לימשך בכל שעה אחר כל השמן שבנר, וכשנוטל מהשמן, ה"ה מכבה ממש משום דנוטל את השמן שהפתילה דולקת כעת על ידו.

ג. עי' ברא"ש בסו"ס ט"ז שכתב דאסור ליטול פתילה דולקת מנר אחד וליתנה בנר אחר, דמיד כשסילקה הו"ל מכבה ומה הועיל אם חזר והדליק. [ובשטמ"ק כאן כתב דאם נטל יחזור ויתן, דהוה תיקון למה שנטל. אמנם לא התיר לעשות כן לכתחילה.] והנה במעדי"ט כתב דמש"כ הרא"ש היינו לשיטתו דהאיסור הוא משום שמכבה למה שלאח"כ, לכן היה ס"ד שאם יתקן ויחזיר את הפתילה לנר אחר יהיה מותר, אפי"ה אסר כיון דמ"מ כעת הוא מכבה. אבל לשיטת התוס' דהאיסור הוא משום הכהיית אורו, ודאי לא הוה ס"ד כלל להתיר בכה"ג.

והנה בשו"ע תקי"ד ס"ב הביא דינא דהרא"ש דאסור ליטול פתילה דולקת מנר זה ליתן לנר אחר, ותמהו בזה הט"ז והגר"א מהמבואר ברמ"א סי' תק"ב דשרי במדורה ליטול עץ מצד אחד וליתנו בצד אחר. והנה לשיטת התוס' ודאי אילה"ק כלל, דודאי בפתילה מתמעט האור ע"י שנוטלה משמנה ובעץ שאינו בוער אלא מכל עצמו, לא נתמעטה הבעירה כלל. וכל קושייתם לדעת השו"ע דפסק כהרא"ש⁵¹ דהאיסור הוא משום מהירות כבית האש. אבל לכאורה גם לזה י"ל בפשיטות [וצ"ע מ"ט לא נח"ל בתי' זה], דהא כיון דהעץ אינו בוער אלא מכח עצמו, ודאי אין כאן כיבוי כשמוציאו מהאש לצד אחר ורק בפתילה יש כאן כיבוי לאותו רגע ושוב מדליקו כשמניחו באש בצד אחר, וצ"ע קושייתם.

אמנם בפמ"ג כאן כתב ליישב קושייתם, דבמדורה אע"ג דג"כ מתמעט, לא הוה פס"ר ולכך שרי, משא"כ בפתילה דודאי מתמעט לכן אסור. ומשמע דמיישב דבריהם ע"פ התוס' דהאיסור משום דממעט אורו.

ד. עיין במג"א סק"ז שתמה על מש"כ בשו"ע שאסור ליתן דבר המונע מלישרף סביב הנר אחר שהדליקו כבר, דמ"ש מהא דשרי ליתן מים על טלית שאחז בה האור, דהוה גרם כיבוי דקי"ל דשרי. וכ' המג"א דלא כהשו"ע ולא אסר הרא"ש אלא ליקח מגוף הדבר הדולק, משא"כ ליתן מים ע"ג הטלית או ליתן סביב הנר דבר המונע מלישרף, בכל אלו שרי דלא חשיב כיבוי. והק' עליו בחזו"א ל"ח סק"ז, דהא כיון דהדבר ההוא מונע את בעירת החומר באש, א"כ הר"ז כלקחתו ומ"ש דדוקא כמוציאו לחוץ יתחייב ולא כשמונעו מלישרף. וקושייתו צ"ב, דהא לא מיירי שפוגם בנר שלא יוכל לבעור, אלא מניח חול וכדו' שיפול על האש כשתגיע לשם או ד"א כע"ז, א"כ אי"ז אלא גורם, דהשתא מיהא אין כאן מעשה כיבוי אלא רק מניח דבר שכשהאש תבא לגובה שלו, הוא יכבה אותה, אבל כעת אין כאן דבר המכבה, ודמ"א למניח כלים מלאים מים שכשתשרוף אותם האש, הם יכבו אותה דהוה גרם כיבוי דשרי, כיון דאכתי מחוסר שריפת האש את הכלים, וה"נ הוא מחוסר ביאת האש לגובה החול. ואולי הוא כבה באופ"א, וצ"ע.

ה. והנה בסי' של"ד כתב השו"ע דמותר לפרוס עור גדי ע"ג תיבה שאחז בה האור וכן מותר לעשות מחיצה בכלים מלאים מים שיתבקעו כשתבא אליהם הדליקה, דגרם כיבוי שרי. וכ' הרמ"א דדוקא במקום הפסד התירו. ועי' במג"א תקי"ד סק"ה שכתב דליקה חתיכות חלב המונחות בנר ורחוקות מהפתילה, שרי אפי' שלא במקום הפסד, דלא אסר הרמ"א גרם כיבוי שלא במקום הפסד אלא היכא דהוה גורם כיבוי הנר, אבל הכא דאין כאן גרם כיבוי האש בפועל אלא רק מניעת שריפת החלב, כה"ג הוה גרם כיבוי קל יותר ושרי אף שלא במקום הפסד.

ועפ"ז כ' הגרע"א בסי' של"ד דלדעת המג"א לא קאי הגהת הרמ"א על כל הסעיף אלא רק על הסיפא דנתינת כלי מלאים מים, דאז הוא גורם כיבוי האש בפועל, אבל ברישא דפורס עור גדי על התיבה, אין כאן כיבוי אלא מניעת שריפת התיבה וכה"ג לא הגבילו את ההיתר למקום הפסד דוקא.

⁵¹ עי' בטור תקי"ד שכתב דכשרוצה להדליק נר ביו"ט ואינו רוצה שידלק כולו, יכול ליתן סביבו דבר המונע ממנו לישרף בענין שיכבה כשיגיע אליו. וכ' עלה הב"י דמשמע דדוקא אם נותן את המונע קודם שידליקנו אבל אחר שידליק אסור. ומוזה הוכיח הב"י דהטור סובר כהרא"ש, מדלא שרי בכה"ג לאחר שידליק, וע"כ דהיינו משום כיבוי דהרא"ש. ועי' בד"מ אות ב' שכתב ד"ל דגם הטור ס"ל כהתוס' דכל האיסור הוא רק משום הכהיית האור ולא משום כיבוי לאח"ז.

אכן כ"ז רק כלפי הגרם כיבוי, אבל כלפי המעשה כיבוי להדיא, בזה ס"ל להמג"א דהוא תלוי אם הוא מניח דבר מחוצה לנר או שהוא פועל בנר עצמו, ולכן מותר ליתן מים על הטלית שדולקת, אע"ג דדמי ללקיחת שמן מהנר, דמ"מ אינו נוטל אלא מניח מים שהוא דבר מחוצה לה. ולדבריו אם יבא לחתוך את חלק הטלית שעדיין אינו דולק כדי שלא ישרף, אסור כיון דהוא פועל בדבר הדולק בעצמו. ולא ס"ל להמג"א לחלק בין דבר המוקצה לנר לדבר אחר.

בענין עישון פירות

נחלקו בגמ' אי שרי לעשן פירות, רב אסר ושמואל שרי, ופירש ר"ה טעם האיסור משום דתחילתו מכבה ואח"כ מבעיר, ואמר רב יהודא דכ"ז בעישון ע"ג גחלת של עץ אבל בגחלת של חרס שרי ופירש"י הטעם כיון דליכא כיבוי וגם ההבערה היא כלאח"י [ועי' לעיל בסוגיא דמלילות וברש"י שם בדף י"ב ע"ב ד"ה מוללין מלילות ובמשנ"ת שם]. ורבה אסר גם ע"ג חרס דאע"ג דליכא מלאכה מ"מ איכא מוליד ריח. ומבואר ברש"י דאע"ג דעישון הוה אוכ"י, מ"מ אינו שווה לכל נפש ולכן אסור לרב. ושמואל דאסר ס"ל דאילו הוה לעניים היו עושים גם הם אלא שאין מצוי להם וכה"ג ל"ח אינו שווה לכל נפש.

אבל התוס' פירשו דהא דלא אסר ע"ג חרס משום מבעיר, דס"ל דהבערה הותרה שלא לצורך כלל וממילא אף כשאינו שווה לכל נפש נמי שרי, דמאי גרע משלא לצורך כלל. ואזלי לשיטתייהו שהקשו לפירש"י לעיל דף י"ב דהתיר שלא לצורך כלל ע"י מתוך, דא"כ ה"ה נמי שאינו שווה לכל נפש נתייר. אמנם רש"י דלא פירש כדבריהם בסוגיין, היינו משום דס"ל דכשאינו שווה לכל נפש גרע משלא לצורך כלל, דהא כל מתוך שרי גם שלל"צ אף שלא הותר באינו שווה לכל נפש.

ביאור דברי תוס'

והנה התוס' הביאו שלירושלמי יש צד להתיר הבערה גם שלא לצורך כלל ומטעמא דהבערה ללאו יצאת, ולמ"ד לחלק באמת יש לאסור הבערה שלא לצורך כלל. אמנם לפי"ז צ"ע המשך דברי התוס' שנתקשו למה במלאכת כיבוי לא אמרינן שהותר אף שלא לצורך, ומ"ט לא כתבו בפשיטות דכיבוי לא יצא ללאו. ועי' ברש"י בשבת ע"ג ע"א שהביא מהאחרונים שלמדו מדברי התוס' כאן שגם כיבוי יצא ללאו. אמנם הוא הוכיח שם מגמ' בכריתות דלא כן.

ובגוף דברי התוס' בדף כ"ג ע"א ביחס למלאכת הבערה, נראה שכונתם שיש מתוך בהבערה שלא לצורך כלל מכיון שיש הבערה לצורך או"י. אכן מה שכתבו שאין כיבוי לצורך או"י, עי' במהר"ם שיף שהקשה שיש אופנים של כיבוי שהותרו לצורך או"י, - עי' רא"ש פ"ג סי' י"ט שמותר לכבות בשביל שלא תתעשן הקדירה כשאין לו אש אחרת, וגם מצאנו לרא"ש לגבי גריפת תנור דידן דכיון דאין אפשרות לאפות בלא גריפה שרי לגרוף אע"פ שמכבה, עי' מש"כ בפ"ד ס"ח.

אבל הב"ח בסי' תק"ז ביאר דברי התוס' דשאני כיבוי שאינו מתקן בעצמו אלא האש מתקנת את המאכל, רק שמכבה כדי שלא ישרף, אבל אין הכיבוי דבר הנצרך לגוף האוכ"י, ולכן לא אמרינן מתוך שהותר לכבות לצורך אוכ"י, ה"ה דשרי לכבות לשאר צרכים. ואולי ניתן לבאר קצת עפ"י דברי הגר"ז בס' תצ"ה דבאמת גם מלאכת הבערה היה ראוי לחושבה כמכשירין, אלא שמכיוון שהאש פועלת בתיקון התבשיל לכך נחשבת היא מלאכת אוכ"י ולא מכשירין. וא"כ כלפי מלאכת כיבוי לומר בזה מתוך שהותר כיבוי לצורך אוכ"י, י"ל דה"נ הוי כמכשירין דל"א בהו מתוך, דבשביל להחשיב מלאכה שנעשית בדבר הנפרד מהאוכל למלאכת אוכ"י, בעינן שהאוכל עצמו יתוקן על ידה. ואע"פ שלהתיר את עצם הכיבוי שפיר חשבינן ליה למלאכת אוכ"י, י"ל דמ"מ גרע משאר מכשירין שיוצר מכשיר שהוא נפרד מהאוכל, משא"כ

בכיבוי שהוא מסלק את האש ועי"ז הוא מתקן את המאכל, לא חשיב בזה מכשירין, וצ"ע. [וכי"ז רק להצד שמלאכת מכבה ענינה כיבוי האש ולא עשית פחמים, עיי"ש בגר"ז סי' תצ"ה סק"ב בקו"א].

ומ"מ צ"ע מה שצירפו התוס' סברא זו עם מה שהבערה יצאה לחלק.

עוד יש לדון עפ"י הפוסקים ששביתת בהמתו נאסרה ביו"ט עי' בב"י סי' תצ"ה אע"פ שזה רק עשה ולא גרע ממלאכת הבערה אם יצאה לחלק. ובשיטת התוס' באמת אין הכרח לקושיא, די"ל דלא ס"ל כמותם. אבל במג"א ילה"ק כן, דהוא הביא בסי' תקי"ח סברא זו דההיתר במלאכת הבערה שלא לצורך כלל הוא מכח זה שללאו יצאת, אע"פ שסובר בסי' תצ"ה ורמ"ו ששביתת בהמתו נוהגת ביו"ט, וצ"ע.

והנה מפירש"י ותוס' מתבאר דישנה הבערה בבשמים אלא שלא נאסרה מטעמים שונים, אבל בדעת הר"ף כתב הר"ן דכיון דמבואר בגמ' דרבא דשרי עישון פירות יליף לה מבשרא אגומרי, והר"ף גרס בההיא דבשרא אגומרי דטעם ההיתר הוא משום דליכא כיבוי, א"כ בע"כ דהא דשרי הכא לעשן פירות היינו משום דלא חשיב כיבוי. והטעם, כיון דסופם של הגחלים להבעיר בשנית. וכיון דליכא כיבוי ה"ה נמי דליכא הבערה, דכל שלא כבו הגחלים אין בהם גם הבערה. אמנם לא נתפרש בדברי הר"ן מ"ט אין הבערה בבשמים, וכבר העיר בזה בא"ר.

ואפשר די"ל בביאור מחלוקתם, דהר"ף ודעימיה ס"ל דכיון שהבשמים רק מתכלים ולא נעשים אש ששורפת, אי"ז מלאכת מבעיר, ועי' מש"כ המ"מ בהל' שבת פ"ב ה"א דהרמב"ם ס"ל דחימום ברזל איסור שייך לחיבו משום מבשל אלא משום מבעיר כיון דהוא נעשה אור ושורף. ואפשר דהראשונים כאן ס"ל יותר, דרק באופן זה שייך מבעיר וממילא גחלים שנעשים אפר לא חשיבי מבעיר. וכבר דנו באחרונים אם מלאכת מבעיר ענינה עשיית האש או כילוי הדבר, עי' בזה בגר"ז ובאבנ"ז, ולהצד שמלאכת מבעיר ענינה הוא רק עשית האש, אזי א"ש שכאן הבשמים רק מתכלים. שוב מצאנו סברא זו ברא"ה דטעמא דאין הבערה בבשמים משום שהם רק מתכלים.

שיטת הר"ף והרמב"ם

גירסת הר"ף בגמ' בשבת קל"ד ע"א דהחילוק בין בשרא אגומרי דמותר לעשות ביו"ט למיתוק חרדל דאסור, דבבשרא אגומרי ליכא כיבוי משא"כ במיתוק חרדל. ולפי"ז רבא שהתיר עישון פירות, טעמו משום דאין כאן כיבוי, שהרי הוא דימה ד"ז לבשרא אגומרי. והא דלא אסור משום הבערה בגחלים, היינו כמו שהגמ' לעיל אמרה שסופו מבעיר, דכיון שכיבוי אין כאן הבערה אין כאן. ולפי"ז מתבאר דנחלקו רב ורבא האם כיבוי זמני חשיב כיבוי וממילא גם חשיב מבעיר אח"כ, או שמא אינו כיבוי ולכן גם אינו הבערה. והנה ביאור דברי הר"ף שכיבוי אינה מלאכה שהותרה לצורך או"כ, משום דכיבוי אינה מלאכה שמכשירה את האוכל לכן אינה מותרת לצורך או"כ. וכ"כ במאירי (אלא שאמר כן רק לענין כיבוי גמור וכדלקמן). ועי' ברא"ה שגם הוא כתב דכיבוי גרע משאר מלאכות כיון שאינו מתקן באוכ"נ בצורה חיובית אלא רק מונע נזק, עי' בסוגיא לעיל דף כ"ב ע"ב דעתו בזה. אמנם גבי בשרא אגומרי דעתו דשרי, דכיון שהכיבוי נעשה באותו זמן שבאה לו ההנאה.

והנה בביהגרי"א בסי' תקי"ז נקט דמש"כ השו"ע עפ"י הרא"ש והרשב"א להתיר גריפת תנורים שלנו שא"א בלא גריפה, אי"ז עולה בקנה אחד עם דברי הרי"ף שלא התירו כיבוי לצורך אוכ"י. ותמה הביה"ל, דהרא"ש העתיק דברי הרי"ף במיתוק חרדל וא"כ איך התיר גריפת תנור בתנורים שלנו. אמנם בהגהות הגר"ח"ג צימבליסט בעבודת הקודש כתב שיתכן לבאר דברי הרי"ף באופ"א, דאה"נ דכיבוי לצורך אוכ"י מותר, ומיתוק חרדל ובשרא אגומרי שאני, שאפשר היה בלא כיבוי וכמש"כ הרשב"א שהיה אפשר ע"י חימום מתכת, או כמש"כ הרמב"ן שהיה אפשר בלא כיבוי ע"י שיצלה במקום גבוה שלא יכבה את הגחלים (ואדרבה אופן זה הוא המובחר ביותר, כמש"כ הרמב"ן שם), ולפי"ז במקום שא"א בלא כיבוי כמו גריפת תנור שלנו, אזי יתכן שמותר הכיבוי גם לדעת הרי"ף, ובכך מיושב דעת הרא"ש. אמנם למש"כ הבי"י דלדעת הרי"ף והרמב"ם אסור כיבוי בכל גוונא ואף כשהוא בשביל שלא יתעשן הקדרה דהוה מלאכת אוכ"י, בע"כ צ"ל דס"ל דכיבוי לא הותר כלל, וכמש"כ שם המשנ"ב תקי"ד סק"ד בשם הרא"ה דלא התירו מלאכת כיבוי שאינו אלא מניעת היזק.

והנה באמת דברי המשנ"ב שם לא שוו לגמרי לסברת הרא"ה, דהרא"ה ס"ל דמטעם הנ"ל א"א להתיר בזה גם משום מכשירים, ואילו המשנ"ב נזקק בפרט זה לדברי הרמב"ן שרק מכשירין הקרובים לאוכל נפש הותרו. ולכאורה דברי המשנ"ב בזה צ"ע, דהנה הרמב"ן כתב כן משום דפירש בגמ' דלא התירו לכבות מפני עישון הקדירה, דמיירי בקדירה ריקנית כמו לגבי עישון הבית, אבל בקדירה עם אוכל לכאורה יש להתיר לפ"ד, דהא בכה"ג המכשירין הם קרובים לאוכ"י, ואילו הבי"י לא התיר אפי' כשיש שם מאכל.

יש לדון במש"כ הר"ן והרמב"ן בדעת הרי"ף שטעם היתר עישון פירות הוא מכיוון שאין כאן כיבוי בכה"ג כיון שסופו מבעיר. ולפי"ז לכא"י גם כשכבר בוערים הגחלים מותר לפזר עליהם לבונה, כיון דסופו מבעיר [ולהבערת הבשמים כבר נתבאר דאין לחוש]. וי"ל דלזה נתכוון הלח"מ בפ"ג הל' י"ב במש"כ שדעת הרי"ף דלא כהרמב"ם, והיינו בכך שהרמב"ם אסר לפזר לבונה על גחלים מטעם שמכבה את הגחלים. ומשמע שדעתו שלדעת הרי"ף מותר וכמשנ"ת. ויתכן שזה מה שמסיים שעפ"י ביאור הר"ן בדעת הרי"ף נראה שהרמב"ם לא ס"ל כך.

וצ"ל בדעת הלח"מ אליבא דהרי"ף, שמה שהמשנה אסרה מוגמר, היינו הבערת הגחלים לצורך המוגמר ולא את נתינת הלבונה על הגחלים הבערים, דבזה אין כלל מלאכת כיבוי לדעת הרי"ף.

אמנם יתכן לבאר באופ"א וכמו שרמז שם הלח"מ בתוך דבריו, דאין הכונה שאין זה כיבוי כלל כיון שסופו מבעיר, אלא שאינו כיבוי גמור אבל מ"מ אסור מדרבנן והותר רק לצורך המתקת הפירות, ואף שאינו צורך אוכל נפש ממש התירו בזה, אבל שלא לצורך אכילה אלא להנאת ריח לא התירו. ומוגמר אסור בכל אופן. וכן מבואר בגר"ז עיי"ש בסי' תקי"א ס"ד-ס"ז.

כע"ז מצאנו בשיטת המאירי דס"ל דכיבוי גמור לא הותר לצורך או"י, כיון שאין המלאכה בעצמה מתקנת האוכל. אבל בכיבוי שאינו גמור, כגון בשמים על גחלים, מותר לצורך או"י. אלא דהוא ס"ל

דעישון פירות הוא שוה לכל נפש. אמנם עכ"פ גם בדעתו נראה שפיזור בשמים על גחלים אע"פ שאינו כיבוי גמור לא הותר בכל אופן.

בענין מוליד ריח ומוליד אש

ביצה כ"ב ע"ב, איבעיא להו מהו לעשן וכו' רבה אמר ע"ג חרס נמי אסור משום דקמוליד ריחא. ופירש"י שנכנס בחרס שלא היה בו ריח. הזכיר הולדת ריח ביחס לחרס ולא ביחס לאוכל. ובשטמ"ק פירש משום שמוליד ריח אפירות. וצ"ב מ"ט רש"י לא פירש כן משום הפירות. ואפשר לבאר בשני אופנים, או שרש"י סובר שבאוכל לא שייך הולדת ריח וכן מבואר בחכ"צ סי' צ"ב דאין שייך הולדת ריח אלא בדבר שאינו לא אוכל ולא משקה, וכ"מ בחי' הרא"ה ויבואר שיטתו בס"ד לקמן, וכן נקט הגר"ז בקו"א בתחילת דבריו. ובאופ"א יש לבאר בטעמו כמש"כ בשער המלך, שהוספת טעם לפרי עצמו מותרת ביו"ט משום דהוה מלאכת אוכל נפש, ולפי טעם זה בשבת יהיה אסור.

עוד נמצינו למדים לדרכו של רש"י שהולדת ריח אסורה גם באופן שאינו מתכוון להולדת הריח בחרס או בגחלים. וכבר נחלקו בזה בפוסקים, עי' מג"א סי' תרנ"ח סק"ב מה שהביא שנחלקו בזה המהרש"ל ומהר"ל ועוד, ונקט לדינא להחמיר בזה באינו מתכוון ע"פ המבואר בסוגיין. אכן בר"ן בדעת הר"ף מבואר לכאורה דכל שאינו מתכוין להוליד ריח מותר, דהוא ביאר בדעת הר"ף בתירוץ הגמ' שהתירו הולדת ריח משום שאין כונתו להולדת הריח אלא להכשר האוכלין.

אמנם הרא"ה ביאר את הסוגיא באופ"א, דנראה מדבריו דרב שאסר טעמא משום שאין דנים את הולדת הריח כתיקון בפרי כהשבחת הטעם, אלא שבתוך כדי האכילה יהנה גם מהריח, וד"ז חשיב כהנאה שאינה שוה לכל נפש ולכן רב אסר. ורבא שהתיר, טעמו משום שנחשב שמשביח את המאכל עצמו, וד"ז שרי או משום אין באוכלין איסור הולדת ריח כחכ"צ או משום דחשיב מלאכת אוכל"נ דשרי ביו"ט.

[ועי' בגר"ז בקו"א סי' תקי"א שביאר כן גם בדעת הר"ן והרמב"ן דהנידון כאן לא משום דאינו מתכוין הוא אלא משום היתר של מלאכת אוכל"נ, אבל היכא דהם מתוקנים לאכילה ורק מוסיף להם ריח, בכה"ג לא התירו אע"פ שהוא נתינת ריח באוכלין. ומ"מ באינו מתכוין שרי אף בפס"ר, עיי"ש שהוכיח כן מדברי הראשונים.]

ונראה לבאר דהרא"ה ביאר כן משום דס"ל כמש"כ השטמ"ק בכתובות בדף ז' דצידת צבי שהותרה לכל, אף שאינה אלא לעשירים, מ"מ דנים על שם הנאת האכילה שהיא שווה בכל נפש, אע"פ שמאכל מסוים זה אינו שווה בכל נפש, מותרת היא ואין אנו דנים על כל אופן אכילה בפני"ע אם הוא שווה לכל נפש. [ובתוס' בסוגיין ועוד ראשונים לא משמע כן, אלא רק משום דאם העניים היו עשירים היו צריכים לכך, משו"ה חשיב שווה לכל נפש, עיי"ש]. וא"כ בע"כ צ"ל דהכא אין זה שינוי בטעם אלא רק שנהנה בריח תוך כדי אכילתו, דאם היה שינוי בטעם ודאי היה מותר אפילו לא היה שווה לכל נפש. ועי' בגר"ז שחילק בזה לדינא אם מוסיף בטעם או מוסיף בהנאת ריח (ועיי"ש שדייק כן גם בדעת רש"י).

ובדעת השו"ע אם פסק כר"ף או כרש"י, נראה דהמג"א סובר שיש בזה סתירה שבסי' תקי"א נראה במג"א שמבאר דברי השו"ע ע"פ סברת הר"ף שלא חשיב אוכל"נ, עיי"ש בגר"ז ופמ"ג ומחה"ש שפירשו כן בדבריו, ודלא כרש"י, וכ"כ במשנ"ב בדעתו. ואילו בסי' תק"ז סק"ט מדייק המג"א מלשון השו"ע דס"ל כרש"י דמלאכת כיבוי היא מלאכה המותרת.

אמנם צ"ע למה המג"א ביאר את השו"ע בסי' תקי"א כרמב"ן, אם מטעם הלשון- למתקן לאכילה, גם לרש"י י"ל כן אלא דס"ל דהוי בכלל היתירא דאוכ"נ ולכן מותרת מלאכת כיבוי בזה. ויתכן דכוונת המג"א רק לנקוט דעת הרמב"ן לדינא ולא לדייק כן בשו"ע, וצ"ע.

החילוק בין מוליד ריח למוליד אש

במשנ"ב מהדו' דרשו בסוף ח"ה הובא מאמר מהגרש"י גלבר שליט"א בענין מנגנון הבטיחות החדש בכירים של גז, ולקמן יובא מה שיש לדון בעיקר הנידון. בתוה"ד העיר שם הגאון שליט"א הערה בעיקר דינא דמוליד, מ"ט מוליד ריח מותר לצורך אוכ"נ כמבואר בסוגיא דבשרא אגומרי, ואילו מוליד אש אסור אף לצורך או"נ. והנה להלכה באמת נקטינן כשיטת הרמב"ם והרשב"א דטעם האיסור להוליד אש הוא מכיון שהיה אפשר לעשות האש מבעו"י לכן אסרינן ביו"ט אף לצורך אוכ"נ. ולפי"ז אפשר ליישב שבהולדת ריח לא שייך לעשותו מבעו"י, כמו בבשרא אגומרי, ומיושבת ההערה.

ובאמת לשיטת הראב"ד בהשגות דהאיסור להוליד אש הוא משום נולד, היה מקום להקשות מ"ט בהולדת ריח מותר לצורך אוכ"נ. אלא שאפשר שהראב"ד ס"ל כהר"ן והרמב"ן לדעת הרי"ף דשרי כיון שאינו מתכוון. אבל האמת נראה דאיי"ז קושיא כלל, דהראב"ד לא אמר אלא שיש איסור השתמשות בנולד ומשום איסור הכנה ולא שיש איסור על עשיית האש, וממילא בריח שא"א לאסור את השימוש בריח, ודאי לא שייך בזה איסור נולד. ולדעת המאירי שביאר טעם האיסור משום שיצירת דבר חדש נאסרה ביו"ט אף לצורך אוכל נפש, (וכן היא שיטת הטי"ז ולא פסק כן המשנ"ב), לדבריו צ"ל שמוליד ריח שאני שאינו ממש מוליד דבר חדש אלא רק מעביר דבר קיים ממקום למקום. אמנם בבית יצחק במפתחות לשאלה ל"א בחיו"ד נראה שדימה הולדת זרם למוליד ריח, ולפי"ז צריך לחלק בין אש לריח שהולדת ריח הינה דבר שאינה ניכר כ"כ ולכן אולי מותרת לצורך אוכ"נ.

בענין יצירת מעגל חשמלי בשסתום הגז

כידוע, ברוב כירות הגז המיוצרות בשנים האחרונות, הדלקת הגז כרוכה בעשיית מעגל חשמלי זעיר אשר מכח השדה המגנטי שהוא יוצר, הוא "ממגנט" מתכת אשר תופסת את שסתום הביטחון של הגז וכך מתאפשר מעבר הגז. וכאשר כבה האש בכירים, מתבטל אותו מעגל חשמלי זעיר והמתכת פוסקת מלהיות מגנט ושסתום הבטחון משתחרר למקומו הסותם את מעבר הגז. (ההסבר הטכני במפורט מופיע במאמרו של הגרש"י גלבר שליט"א בענין זה בסוף משנ"ב חלק ה' במהדו' דרשו). **חשוב** לבאר שאין כאן כלל חשמל מרשת החשמל אלא זרם זעיר שנוצר ע"י להבת הגז כמבואר לעיל.

וננסה לבאר בקצרה את צדדי האיסור וההיתר בשאלה זו.

כידוע דעת מרן החזו"א היתה שבכל עשיית מעגל חשמלי יש איסור בונה. אמנם הנידון בספרו הוא על עשיית מעגל חוטי החשמל עצמם (ודן זאת כמעשה של תקיעה שבכה"ג יש בנין גם בכלים), ואילו כאן המעגל עצמו קיים ורק הזרם מתחדש ע"י הפעלת האש וע"כ אין לאסור מכח הבנין של המעגל החשמלי.

אמנם במכתבים להגרשז"א שמופיעים בסו"ס חזו"א בהשמטות ביאר עוד, שמכיון שבחוט החשמל יש כח להיות מוליך זרם, עשיה זו למוליך זרם חשיבא תיקון מנא, דהוה עשייה בחכמה וכשרון וזהו ענין בנין שהיה במשכן וחשיבא מלאכה. ואינו דומה לחומר גשמי אחר שמתכווץ בקור ומתפשט בחום וכדו', דזה אינו נידון כתיקון החומר והעמדתו על מתכונתו אלא שימוש בעלמא.

ומעתה הכנסת הזרם בחוטינן שנעשית כאן בכוונה ולצורך המטרה הנזכרת, לכאוי ה"ה נחשבת למלאכת תיקון מנא של חוט המתכת.

אמנם יש מקום להעיר שהנידון כאן קל יותר, מכיון שעצם הזרם אינו משמש לנו כאן כלל ורק השדה המגנטי שנוצר מכח הזרם הוא המשמש לנו, ודבר זה עדיין לא שמענו להדיא מדברי החזו"א שנחשב תיקון מנא, דשמא דוקא יצירת כח הזרם שניתן להפעיל ע"י את מכשירי החשמל, הוא חשוב תיקון ומלאכה, אבל הולכת זרם זעיר בחוט שכל מטרתה היא עשיית מגנט ע"י השדה מגנטי שקיים ממילא כאשר יש זרם, אפשר שאי"ז נידון כתיקון מנא של החוט עצמו. ולדוגמא בעלמא, אילו יהיה שימוש מסוים בלחות הנוצרת על ידי מים שעוברים בצינור, העברת המים בצינור לא תחשב להעמדת הצינור עצמו על מתכונתו, דאי"ז תיקון בגוף הצינור.

ועדיין יל"ע בזה כיון שנעשה אופן שימוש זה במכוון ע"י בני"א, אולי יחשב הדבר לתיקון מנא בחוט לפעול בגרימתו פעולה זו, וכתבתי רק להעיר.

אולם לענייננו, אף אם הווי תיקון מנא לכאוי יש להתיר לעשות כן ביו"ט כדין מכשירי או"י שהותרו כאשר אי"א לעשות כן מערב יו"ט. [אמנם יש מכשירים אשר לא מורין היתר בהן ורק מי שיודע מעצמו מותר לעשות לו כן, ויבואר בס"ד לקמן]. ומכיון שלהשאיר הגז דולק מערב יו"ט הוא דבר שיש בו הפסד ממון, בכה"ג לכאורה אינו מחוייב להשאירו דולק מעיו"ט ושרי ליה להדליקו ביו"ט. [ועי' פמ"ג משב"ז סי' תקכ"ב סוסק"א דמבואר כן].

והנה יש שפקפקו בזה דהוי כעשית כלי מתחילתו שאסורה ביו"ט אף לר' יהודה, לדעת הר"ן והרא"ה שהובאו דבריהם באחרונים בסי' תק"ט ובמשנ"ב שם בסק"ו. ובשעה"צ שם סק"א הוסיף לחדש שכל הראשונים מודו לזה שעשיית כלי גמור אסורה.

אמנם באמת שיטת הר"ן שהובאה בפוסקים הנ"ל שעשית כלי מתחלתו אסורה, היא רק משום שעשיית כלי היא מלאכה הנעשית לימים הרבה, עיי"ש בדבריו דף כ"ח ע"ב. וא"כ, ודאי לא שייך לומר כן בנידון דידן, כיון שעשיית הכלי כאן היא רק לשעת השימוש ולא לימים הרבה.

אלא שיש לדון בזה לדעת הרא"ה בדף ל"ב ע"א שאסר עשית כלי וכתב שאין הטעם משום מלאכה לימים רבים. והנה הרא"ה לא ביאר מה טעם האיסור לשיטתו, ולכאורה יש לומר בטעמו דכל הטעם שהתירו מלאכת מכשירי אוכ"י היינו משום שהם נטפלים אל האוכ"י, משא"כ עשית כלי נתפסת יותר כיצירה בפני"ע ולא כעשיית צורך האוכ"י. וכעין זה מצאנו ברמב"ן במלחמות בר"פ אין צדין שאין היתר במלאכת אוכ"י ביו"ט בדברים שאינם ברשותו של אדם ולכן נאסרו צידה וקצירה, דלא חשיבי מלאכת אוכ"י אלא

מלאכת עבודה ולא הותר בכה"ג ביו"ט, ודוקא תיקון דברים שהם ברשותו של האדם התיירו. ואף שדבריו שם אינם מוסכמים לכל הדעות, יתכן שעשיית כלי חמורה יותר.

והנה בר"ן על הרי"ף בדף י"ט בדפי הרי"ף, הקשה בהא דאין מפיגין תנור וכירים בצונן משום דהוא עושה כלי ואם בשביל לאפות בו מותר, מ"ש מהא דאין מלבנין רעפים משום שהוא עושה כלי אף כשהוא עושה לאפות בו. ותיירץ הרי"ן, דהתם תיקונו של הכלי (להיות רעף) קודם לתשמיש שמשתמש בו, אבל כאן בשעת תשמישו הוא שמתקן לתשמישו. וכ"כ גם ברא"ה שם⁵² ובמשנ"ב סי' תק"ז סק"ל ושעה"צ סק"מ.

ומבואר שבזמן השימוש ממש מותר אף כאשר עושה כלי. והטעם, י"ל דכיון דכל החומרא של עשיית כלי מתחילתו הוא משום דהוא נעשה לימים רבים או משום שהוא כמלאכת עבודה ואינו ניכר למלאכת אוכ"נ, כל שהוא נעשה עם האוכ"נ עצמו, שפיר ניכר הצורך אוכ"נ שבו ולא חשיב למלאכת עבודה וגם אי"ז נראה כעושה לימים רבים אלא לצורך יו"ט.

ואמנם, אף דבסי' תק"ז נראה במשנ"ב שנקט להלכה כשיטה זו שכל שהוא בשעת השימוש מותר, הנה בסי' תק"ב בדין בישול בקדירות חדשות מבואר דנקטינן לאיסור, ואף המתירים שם היינו מטעם אחר, עי"ש בב"י. וצ"ע דברי השעה"צ הנ"ל.

ומ"מ לענין הנידון דידן נראה דאפי' להאוסרים היינו דוקא בכה"ג דעכ"פ נעשה כאן כלי העומד לימים רבים, דבזה י"ל דהוא מלאכת ימים רבים או מלאכת עבודה וכמשנ"ת, משא"כ כלי שנעשה לצורך השימוש של יומו ואינו עומד ליותר מכך, לכאורה אין מקור לאסור עשייתו לצורך אוכ"נ.

ואע"פ שמצאנו לאסור גם בכה"ג דאין הכלי עומד לימים רבים, דאין שוברין את החרס לצלות ואין חותכין נייר לאפות, הובא בסי' תק"ח ובפשטות הוי גם לר' יהודה וכן נראה סתימת הפוסקים בסי' תק"ח, (ובעבוה"ק הובא גם יש מי שאומר שזה לא לר' יהודה וע"ע במאירי ובר"י מלוניל וע"ע בגר"ז בסי' תצ"ה בקו"א ס"ה בהסברו המחודש), ושם אי"ז כלי העומד לימים רבים, - י"ל דאע"פ שאין זה לימים רבים אך סו"ס אין מוכח כאן הצורך יו"ט, משא"כ כלי שנעשה רק בשעה שמשתמשים בו ולצורך השימוש ביו"ט לכאור' ודאי יש להתיר.

וכמו"כ אין לאסור כלל דבר זה מטעם עובדין דחול כנ"ל כיון שזה לצורך השימוש ביו"ט ודוקא מה שהוא כדרך חול כלומר דבר שנראה שנעשה שלא לצורך יו"ט אסרינן.

[**והנה** בשעה"צ סי' תק"ט סק"א דייק מהמשנה בדף ל"ב ע"ב דהיכא דאיכא עשיית כלי, אסור אפי' לר"י וכן ממש"כ רש"י בע"ב שם גבי הא דאמר רבי יהודה חותכה באור בפי שתי נרות, דאע"ג דהוא עושה כלי בחיתוך הפתילה, מ"מ כיון דאינו מוכח שכוונתו לעשות כלי אלא להדליק, שרי. משמע דאילו היתה כוונתו ברורה לעשות כלי, היה אסור גם לר"י. והנה מבואר מזה, דאע"ג דהוא בשעת השימוש, לא היה סגי בסברא זו להתיר לר"י אלא דוקא משום דאינו נראה כלל כעוסק בעשיית כלי אלא בהדלקת הנר. ודלא כמש"כ הרי"ן והרא"ה דלעיל דבשעת השימוש מותר אף כשעושה כלי. וצ"ע.]

⁵² ע"י בריטבי"א בסוכה ל"ג ע"ב שהקשה מ"ט לא שרי למעט ענבי הדס ביו"ט לצורך מצוה משום מתוך, ותי' וז"ל, וי"ל דלא שרינן מדין מתוך אלא מלאכה דעלמא שאינו עושה כלי אבל זה שעושה כלי שהוא דבר מסוים והשתא לא עביד מצוה אלא שמתקנו למצוה לא, מפי מורי נר"ו. ולכאורה כוונתו כמש"כ כאן דבשעת השימוש אף עשיית כלי נמי שרי.

עוד דנו לאסור מטעם מה שהמתכת המיועדת לכך נעשית מגנט והוי מוליד, וכן לשיטת הבית יצחק שכל עשיית זרם חשמל אסורה משום מלאכת מוליד (אמנם עי' במנח"ש סי' ט שס"ל בנידון כה"ג שאין עשית מגנט כה"ג באיסור מוליד וכמו"כ בעשיית זרם דן כנגד הבית יצחק) שנאסרה בפשיטות אף לצורך אוכ"י שהרי תנן סתמא אין מוציאם את האור ביו"ט.

אלא שנחלקו הראשונים בטעמא דהאי איסור דמוליד, דהראב"ד פירש הטעם משום חסרון הכנה [ועי' בפמ"ג ובלחמ"ש שפירוש כוונתו משום נולד ובפמ"ג תלי לה בפלו' דר"י ור"ש, ומשמע דס"ל דאין איסור עשייה באש אלא שאם יעשה יהיה אסור להשתמש בה משום נולד, ועי' בתשו' הרדב"ז ח"ה סי' ק"י שהובא בשעה"צ סק"ו]. אמנם הרמב"ם והרשב"א נקטו שאסור כיון היה אפשר להוליד מבעו"י את האש וכן העתיק המשנ"ב בסי' תק"ב סק"א. ועי' בכה"ח שם ס"ק ב שהביא מהברכ"י שהתיר מה"ט כשלא היה אפשר מבעו"י, והביא מי שכתב דסתימת הפוס' לא נראה כן אלא להוליד דבר נראה דכמלאכה ואסור בכל גוונא.⁵³ וכוונתו לכאורה למש"כ רש"י דף כ"ג ע"א ד"ה דקמוליד ריחא שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה. אבל צ"ע, דמשמע מדבריו דרך מאן דאוסר צריך לבא לטעם האיסור משום דדמי למלאכה, וקשה דמה יהיה טעם האיסור לראשונים שנוקטים דהוא משום שאפשר מבעו"י, דאי משום מבעיר בעלמא, מ"ש מוליד אש חדשה ממעביר אש ממק"א, וע"כ דס"ל דלהוליד אש חדשה גרע מה"ט דמוליד דבר חדש דמי למלאכה, ואפ"ה אמרו דכל האיסור הוא רק משום דאפשר לעשותו מעריו"ט, א"כ בלא אפשר מבעו"י יש להתיר, דמ"ש משאר מלאכות דהתירו בלא אפשר. וכן ס"ל לברכ"י דאפ"ה לא אסרו בזה טפי משאר מלאכה דשרי בלא אפשר.

אמנם בתשובת הרי"ף לענין חולב כתב הרי"ף שלא הותרה מלאכת משקין ביו"ט אף לצורך או"י, וביאר האבנ"ז את דבריו שודאי אינן כפשוטם שמותר לחמם מים ביו"ט וזה משנה מפורשת אלא שכונת הרי"ף שלא הותרה ביו"ט יצירת דבר חדש ולכאורה נראה שכונתו לאסור מדאו". אמנם מהעקת המלחמות דבר זה נראה שזה כעין מוליד ומדרבנן, עיי' היטב. ולפי"ז יש מקום לאוסרו אפי' לא היה אפשר מבעו"י. וכן היא שיטת המאירי לענין מוליד אש אך לא פסקין כשיטתו.

והנה בכת"ס סי' ס"ז כתב דכל מה שנחלקו הרמב"ם ודעימיה על הראב"ד שאסר הולדת אש משום נולד, אי"ז אלא במוליד אש לצורך בישול דבזה י"ל כמש"כ המ"מ דנולד לא נאסר אלא כשמשמש בגופו ולא כשהוא הכשר לדבר אחר, משא"כ כשמוליד אש להתחמם בה, בכה"ג לכו"ע איכא נמי משום נולד. ונפ"מ שיהיה אסור אף בלא אפשר מבעו"י.

⁵³ ועי' שו"ת שבה"ל ח"ט סי' קכ"ו שהביא מהאורחת חיים דמנהג העולם לאסור להוליד אש חדשה אף באופן שלא אפשר. ויל"ד בהך מוליד של עשיית המגנט, דהנה מבואר בראש יוסף בדף ל"ג דבאופן שלצורך קיום האש נדרש להפסיד עצים, בכה"ג אינו חשוב אפשר מבעו"י עיי"ש. וא"כ בנידון דידן שאם ידליק את הגז מבעו"י יהיה הפסד של הגז, לכאורה חשיב א"א מבעו"י. אלא שיתכן שכל המנהג להחמיר הוא רק כשקרה מקרה וא"א מבעו"י, אבל בכה"ג דלעולם הוא נידון של א"א מבעו"י שהרי בכל הדלקה יש מוליד, בכה"ג נקל להוליד ביו"ט. ואמנם לו"ד הראש יוסף היה מקום לומר, דמכיוון שהולדת אש נחשבת כמכשירי או"י והרבה אחרונים נקטו שמכשירי אוכ"י הם דחוייה ביו"ט ולא הותרה, א"כ אפשר דאין להתירם כשאפשר לעשותם מבעו"י אף אם היה אפשר לעשות כן רק ע"י הפסד ממון, וכעין שמצאנו במג"א בסי' תק"ט סק"ג שכשאפשר בשאלה לא מתירים מלאכת מכשירי אוכ"י. ועיין בספר יו"ט כהלכתו סי' טז שהוכיח שגם דין זה דהמג"א אינו מטעם שמלאכת מכשירי או"י היא דחוייה.

ולפי"ז לכאורה נראה דהדלקת מכשיר חשמלי לבשל בו כגון מיחם חשמלי, מכיון שיצירת הזרם בחוטים יש לדון בה משום מוליד וכנ"ל, אי"כ יש לאסורו אע"פ שהוא לצורך אוכ"י, כיון דמשתמש בעצם הזרם לחמם, דהגוף חימום הוא עצם המוליד של החשמל, כידוע. וכיון דכתב הכת"ס דכשהנולד הוא גוף הדבר שמשמש בו אסור, ה"נ יש לאסור מה"ט. והיינו מדין משתמש במוקצה דהוא ג"כ אסור אף כשאינו מטלטלו. ואמנם דמ"מ בשאר מכשירים חשמליים שאין החשמל פועל את עצם המלאכה אלא רק מפעיל את המכשיר, אי"כ אין לאסור בזה משום נולד כיון דאינו משתמש בעצם הדבר הנולד ושוב אין לאסור משום מוקצה כמבואר במ"מ בדעת הרמב"ם.

אכן בעשיית המגנט ע"י זרם החשמל, לכאורה זה אינו גוף השימוש אלא רק מסייע שלא יסתם מעיין הגז, וממילא להראשונים שמוליד אש לא נאסר משום נולד אלא מטעמים אחרים, אי"כ בכה"ג דא"א מבעו"י יש להתיר, דרק כשהוא גוף השימוש י"ל דמודו כו"ע דהוה נולד.

אבל ילה"ע בזה דבכל הפוסקים שדנו על הדלקת חשמל ביו"ט, לא מצינו שהזכירו לאסור משום משתמש במוקצה ונולד, ומשמע דאין לאסור מטעם זה. וצ"ב מ"ט. ואפשר דס"ל דא"א לאסור משום מוקצה בכה"ג דהוא דבר רוחני, ולא דמי לשלהבת דעכ"פ היא ניכרת ונראית, משא"כ החשמל העובר בחוטים דאינו ניכר ונראה כלל.

והנה בעצם הדבר דכתבו הראשונים דהולדת אש אסורה משום שאפשר מבעו"י, צ"ב, דהנה מבואר דלהעביר אש מותר ביו"ט ולא חשבינן ליה כמכשירין שאפשר מבעו"י. ובפשטות היינו משום דהבערה אינה מכשירין אלא מלאכת אוכ"י. והטעם כתב הגר"ז בס' תצ"ה דהאש עצמה היא מתקנת את המאכל ולא דמי לשפוד שעשייתו נידונית כמכשירי אוכ"י ולא כאוכ"י, משום דאכתי חסרה מלאכת המבשל שיתקן ע"י השפוד את המאכל, אבל בהבערה האש פועלת מאליה את התיקון. והשתא צ"ב מ"ש הולדת אש מהעברתה ממק"א לענין זה שתחשב מכשירין. ואולי י"ל דכיון דבהולדת אש אפשר לעשותו באופ"א שאין בו הולדת אש, דהיינו ע"י העברת אש ממק"א, לכן אין ההולדה נידונית כאוכ"י כיוון שסו"ס אין הוא האוכל בעצמו.

בעיקר הדבר דמכשירין שא"א מבעו"י מותרים, מבואר ברמב"ן דלא בכל מכשירין אמרינן כן, דלא קי"ל לגמרי כר"י דשרי אלא דוקא מכשירין הקרובים יותר לתיקון האוכל. ובזה יישב הרמב"ן סתירת הסוגיות אי קי"ל כר"י, ע"י בב"י ס' תקי"ד ובמ"ב סק"ד, והמבואר שם דמכשירין כמו גריפת תנור אף מורין להתיר כיון שקרוב יותר לתיקון האוכל. ויש מכשירין שאומרים בהם הלכה ואין מורין כן כגון השחזת סכין, כיון שתיקון זה אינו נצרך כ"כ, דאפשר לשאול סכין מאחר. ובכיבוי בקעת שלא יתעשן הבית לא פסקינן כלל כר"י. ויש לדון בנידון דידן שהוא נצרך לפעולת הגז ולצורך הבישול אי חשיב כמכשירין הקרובים לאו"י ויהיו הלכה ומורין כן וצע"ק.

בגוף דברי הראשונים דעשיית כלי גמור לא התירו גם כשהוא מכשירים לאוכ"י, היה מקום לומר לכאורה דדוקא היכא דהוא עושה בזה כלי מתחילתו, שאינו עומד דוקא לשימוש ביו"ט, דבזה אינו נידון כעשיה לצורך האוכל אלא כמלאכת עבודה, דמלאכת יצור חפצים אינה נידונית כמלאכת יו"ט. אבל תיקון כלי,

אף בכה"ג דבלא"ה לא היה אפשר להשתמש בו, מ"מ אין בזה את החומר של עשיית כלי מתחילתו דאסרוהו אף למאן דשרי מכשירין ביו"ט. [ועיין מה שדייקנו לעיל בדעת רש"י ל"ב ע"ב ד"ה בפי].

אלא שעומד לנגדינו מש"כ הרז"ה והעתיקוהו בר"ן וברא"ה, דהא דאין מראין סכין לחכם ביו"ט היינו משום שבכך מתקנה להיות ראויה לשחוט והוי כעשית כלי. והתם אי"ז עשית הכלי מתחילתה אלא תיקונו שיהא ראוי לשחוט בו וש"מ דאף זה בכלל עשית כלי, וצ"ע הגדר בזה. והנה גם בל"ז יש בדבריו חידוש גדול, דהנה ראית סכין ודאי נחשבת עשיה לצורך יו"ט, ולא דמי לשאר עשיית כלי שיש לחושבו למלאכת עבודה משום שאין זה שייך כ"כ להכנת המאכלים וכמבואר לעיל, אבל הכא דאין מראין לחכם אלא סמוך לשימוש, מ"מ לא נדוננו כעשיה לצורך יו"ט. ואולי לסברת הר"ן דהאיסור הוא משום דעשית כלי חשיבא מלאכה לימים רבים ה"נ חשיב כן, וצ"ע. (ולענין הלכה משמע דמכלל ספיקא לא נפיק, עי' בשעה"צ תצ"ח סק"ב).

מלאכות שאינן מלאכת אכילה אם הותרו לצורך אוכ"נ

שבת קל"ד א"ל אביי לרב יוסף מהו לגבן א"ל אסור וכו' התם לא אפשר הכא אפשר, מבואר דמלאכת בונה הותרה בעשיית גבינה ביו"ט אלא דאסור משום שאפשר לעשותו מערב יו"ט. וכן מבואר שם לענין מלאכת כיבוי כשממתק את החרדל בגחלת של עץ [לגרסת רש"י].

[ואמנם מה שמצאנו בב"י תק"ט בשם תשו' הרשב"א דמותר לתפור ביו"ט עוף שמלאוהו בבשר משום דהוה לצורך אוכ"נ, עי' ביאור הגר"א בסי' תק"ט שם שפירש דברי הרשב"א משום מכשירי אוכ"נ, וא"כ לא מצאנו היתר במלאכת תופר לצורך אוכ"נ.]

ובי' הדבר י"ל ע"פ מש"כ מש"כ הפמ"ג בפתיחה להל' יו"ט אות ט' בדעת המ"מ דאע"ג דמלאכת בונה לא הותרה ביו"ט, היינו דוקא כגון בניית תנור שאין כאן התעסקות עם האוכל עצמו, בזה אמרינן דלא התירו מלאכת בונה לצורך אוכ"נ, אבל מגבן שמתעסק עם האוכל עצמו, בזה שפיר חשבינן ליה מלאכת אוכ"נ. והא דלא התירו אלא מלישה ואילך, היינו דוקא מלאכות שהם רחוקות מהמאכל המתוקן כגון קצירה וטחינה בחטין וכדו' שבאלו לא התירו אע"פ שמטרתו לתקן את המאכל.

והנה מבואר במשנ"ב סי' ת"ק סקט"ז לענין מלאכת כותב דאסור לכתוב על אוכל ביו"ט, וכו' שם השעה"צ דאפי' כתיבה בדבר שאינו מתקיים דהוה מדרבנן נמי לא התירו, דהא מלאכת אוכ"נ נמי לא התירו אלא מלישה ואילך. ומבואר דמלאכות שאינן מלאכת אכילה לא התירו לצורך אוכ"נ. וצ"ע מהני"ל.

ויש לומר דשאני התם דאין המלאכה מתקנת את המאכל, אלא שמתעסק במלאכתו באוכ"נ, אבל היכא דבמלאכה זו הוא מתקן את האוכל, י"ל דבכה"ג התירו אף מלאכות שאינן מלישה ואילך דוקא כאשר מתעסק באוכל בעצמו.

והנה במרדכי ס"פ כלל גדול הביא תשו' מהר"ם בענין עוגה שכותבים עליה אותיות לתינוק בחג השבועות דהו"ל מוחק אלא דלא נעשה ע"מ לכתוב. ומבואר בדבריו דלא התירו מלאכות שאינן מלאכת אוכ"נ היכא דנעשות בפס"ר עם מלאכת האוכ"נ. **ועי' בשעה"צ** תקי"ד סקט"ו לענין מסתפק מהשמן שבנר שהביא פלו' הפוס' בזה אי חשיב מלאכת כיבוי לצורך אוכ"נ ועמד בצ"ע. וצ"ע מ"ט לא פשיט"ל לאסור כדברי המרדכי הנ"ל, דהא בתרוייהו אי"ז מלאכת תיקון המאכל אלא שבלקחת המאכל או באכילתו את האוכ"נ הוא עושה מלאכה בפס"ר. אמנם נראה דיש לחלק בזה, דבמסתפק מהשמן שבנר, הרי הוא נוטל את השמן בשביל האכילה ואי"ז סתם מלאכה שנתערבה באוכ"נ, משא"כ במלאכת מוחק הנ"ל.

והנה יל"ע לדעת האוסרים גבי מסתפק מהשמן שבנר משום דקעביד כיבוי, מ"ש מהמבואר בשבת דף קל"ד ע"א דבשרא אגומרי שרי אע"ג דקעביד כיבוי כשמנטף מהבשר על הגחלים, ומבואר דאע"ג דאין הכיבוי עצמו גורם התיקון מ"מ שרי כיון דנעשה בחדא שעתא עם התיקון. ואף הרא"ה שנקט דלא שרי כיבוי לצורך אוכ"נ [דס"ל דלא התירו מלאכת כיבוי שהיא מלאכת סילוק ורק מלאכת תיקון התירו] ואפי"ה כתב דעישון פירות ובשרא אגומרי מותר אע"פ שיש בו גם כיבוי כיון דהוא נעשה בשעה חדא עם התיקון.

ומטו משמיה דהגרשז"א ולהבחל"ח הגרנ"ק דשאני מסתפק מהנר דהמלאכה מוגדרת למלאכת כיבוי ואין ניכר כ"כ התיקון של לקיחת השמן לאכילה, משא"כ כאן דודאי עיקר פעולתו היא צליית הבשר. ומ"מ צ"ע הא דבמוחק אסרו. וצ"ל דמ"מ לא התירו אלא בכה"ג שזהו דרך המלאכת אוכ"נ או האכילה שתבא יחד עמה מלאכה שאינה מלאכת אוכ"נ, דבכה"ג שרי הכל, אבל באופן שבמקרה נתחברה כאן מלאכה נוספת שאינה מלאכת אוכ"נ, לא התירו לעשותה אף שנעשית באותה שעה עם האכילה. [אכן אין לדמות לזה מש"כ בחי' בן הרמב"ן בדף ל"א ע"ב בהא דמקשה הגמ' והא קסתר אהלא, דהוקשה לו דודאי יש להתיר גם סתירת אהל לצורך אוכ"נ כדין מכשירין לר"י, ותי' דלא התירו אלא דבר שדרך העולם לעשותו אבל סתירת אהל דאין דרך העולם לסתור אהלים לצורך אוכ"נ, לא התירו מכשירין, - דשם הוא סברא דכיון דא"י מלאכה הרגילה ליעשות לצורך אוכ"נ, ממילא אין לזה שם מלאכת אוכ"נ. אבל כאן בלא"ה א"י מלאכת אוכ"נ אלא רק מכיון דבד"כ היא נעשית עם האוכ"נ, התירו ג"כ לצורך האוכ"נ, א"כ א"י אלא בדבר דהרגילות שהיא נעשית עם האוכ"נ. ועוד, דהנה בחי' בן הרמב"ן כתב סברא זו ג"כ בדף ל"ד ע"א גבי ליבון רעפים שאינו מותר כהפגת וצינון התנור שניכר צורך יו"ט בזה ומשא"כ בליבון רעפים שהרואה אומר שהוא עושה לחסמן. ואין כונתו לגזירה דרבנן אלא שכך מתפרשת מלאכתו. ולענייננו, במוחק אותיות באכילתו ודאי מלאכתו היא פעולת אכילה, וע"כ אין בדברי בן הרמב"ן לבאר דבר זה אלא כדלעיל.]

ובעיקר הדבר אי שרי כיבוי כשהוא נעשה בזמן אחד עם התיקון, אפשר דגם הר"ף שלא התיר כיבוי בבשרא אגומרי, י"ל דהיינו טעמא משום דהתם אפשר לצלות גם שלא ע"ג גחלים כמבואר במלחמות שם [העיר לזה הגר"ח צימבליסט בהערות לעבוה"ק, ע"ש] אבל היכא דא"א באופ"א י"ל דמודה הר"ף דשרי. ומיושב בזה קושית הביה"ל בדעת הרא"ש שהביא גי' הר"ף בבשרא אגומרי דליכא כיבוי ומשמע דאילו היה כיבוי לא היה מותר ומאידך כתב הרא"ש בפ"ד סי' ח' דגריפת תנורים שלנו דא"א לאפות בלא"ה שרי כיון דמותר לכבות לצורך אוכ"נ. ולהנ"ל הוא מיושב, דהרא"ש סובר דהתירו גם כיבוי לצורך אוכ"נ ורק משום שאפשר לצלות באופ"א לא התירו בבשרא אגומרי. אמנם במאירי בשבת כתב בדעת הר"ף דס"ל דלא התירו כיבוי לצורך אוכ"נ.

והנה מבואר במתנ"י דאין מלבנין את הרעפים לצלות בהם, ומבואר בגמ' לחד לישנא דהיינו שהוא מחסמן ואפי' בכה"ג דהוא מחסמן בשביל לצלות עליהם ביו"ט. והקשו הראשונים מ"ש משאר מכשירין דשרי לר"י לצורך אוכ"נ. ותי' הרא"ה דהתם עיקר תיקונם הוא לצורך מלאכה אחרת שאינה מלאכת אוכ"נ, דהם עומדים לתקן בגג ולכן אסור. ובר"ן כתב הטעם משום דהוא עושה מהם כלי גמור ולא הותר בכה"ג אלא כשהוא בשעת תיקון האוכ"נ. ומבואר דאע"ג דמתקן להשתמש בהם לעולם אפ"ה שרי משום שהוא נעשה בשעת תיקון האוכ"נ וכנ"ל.

ועי' בתוס' דף ל"ד ע"א דהקשו ג"כ מ"ש מהא מדמבואר דאין מפיגין את התנור בצונן ואם בשביל לאפות בו מותר. ותירצו דשאני הפגה שע"י מים דאינו ודאי שיתחסם בזה. [והיה מקום לומר דהמרדכי דאסר לאכול עוגה שיש עליה אותיות משום מוחק, לשיטתו אזיל דכ' כאן כדעת התוס' דרך משום דא"י פס"ר אבל בפס"ר יאסר. אמנם צ"ע מבשרא אגומרי וכמבואר לעיל ולהלן.] **וצ"ע** לשיטתם מ"ש בבשרא אגומרי שרי, הא התם ודאי הוא מכבה ומ"ש מחיסום התנור דאסור כשהוא פס"ר שיתחסם. ואין לומר דהוא יגרס כהר"ף דאינו ודאי מכבה, דלעיל בדף כ"ג ע"א כתבו התוס' בד"ה על גבי חרס דטעמא דשרי ע"ג גחלת משום דהוה שוה לכל נפש ובגמ' מיייתי ראייה לזה מבשרא אגומרי, ש"מ דבשרא אגומרי שרי לצורך או"י אע"ג דהוה מכבה.

ואולי י"ל דאע"פ שכשנעשית מלאכה שאינה לצורך אגב מלאכה הנעשית לצורך יו"ט שרי כדחזינן בבשרא אגומרי, מ"מ מלאכת עשיית כלי שנעשית בפס"ר אגב מלאכה של יו"ט, אין זה נטפל למלאכת יו"ט ואסור, וצ"ע.

והנה ידוע מה שדנו הפוסקים בענין הוצאת מים מדוד שמש ביו"ט, דאגב הוצאת המים מהדוד נכנסים מים חדשים ומתבשלים ולעולם הבישול האחרון אינו נעשה לצורך יו"ט. ולכאוי דמי לנידון דידן, ולמה שנתבאר לעיל נידון זה עדיף ממוחק אותיות על עוגה כיון שכן הדרך לחמם מים באופן זה, וכן שמעתי מהגר"נ קופשיץ שכך נוטה דעתו.

עשיית מלאכה ביו"ט לשם ספק צורך

עי' מש"כ הרמב"ן בשבת קכ"ד בענין הוצאת תפילין דמשום שמא יצטרך להם שרי אף שכמובן הוי ספק רחוק כיוון שאינו מצוי כלל שיניחו תפילין ביו"ט, אלא חזינן ששרי לעשות מלאכה ביו"ט אף שאינו ודאי שיצטרך לה, ומה שלהלכה העתיק המג"א בס' תקטז טעם אחר בהיתרא דהוצאת תפילין לא משמע שפליג על היסוד הנ"ל אלא אולי ס"ל שלא הוי אפשרות כלל.

ועי' מלאיו"ט שכתב דלא שרי הוצאה לצורך ספק, עי"ש השמטות ותיקונים אות פט. והביא להוכיח מהא דאין מוליכין סכין לב"ש שמא ימלך ולא ישתמש בו. וחזינן דלכה"פ לב"ש מלאכה לצורך ספק אסורה אם לא ישתמש בזה. אלא שיש לדון במה חלקו עליהם ב"ה, אם לא ס"ל כלל הא דשמא ימלך, או דס"ל דאפי' אם ימלך מ"מ הוציא בשביל צורך שמא יצטרך לזה וחשיב ודאי צורך אף אם בסופו של דבר לא יצטרך לו, ועי"ש שנתקשה המלאכת יו"ט על עצמו מהיתר הואיל ואילו מיקלעי אורחים שמותר מהתורה לעשות מלאכה לחול שמא יהא צורך בכך בעתיד. ולדברינו אתי שפיר היטב.

והא דמבואר בתוס' בחולין פ"ד ע"ב ד"ה תקיעת שופר לענין טומטום שאין לטלטל לצורכו שופר ברה"ר, דשמא אשה הוא והוי הוצאה שלא לצורך, ולא אמרינן שספק צורך חשיב ודאי צורך. נראה דיש לחלק בין ספק לשעבר לספק להבא, ועיין.